τριῶν ἐτῶν ἔλαμπεν ὁ μέγας φωστὴρ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταν-

μνήμη αὐτοῦ, πᾶν ὅ,τι ἠγάπα, πᾶν ὅ,τι ἔμελλε καταλιπεῖν.

« Χαίροις, Ἀναστασία μοι τῆς εὐσεβείας ἐπώνυμε. Σὺ γὰρ τὸν λόγον ἡμῖν ἐξανέστησας ἔτι καταφρονούμενον· τὸ τῆς κοινῆς νίκης χωρίον, ἡ νέα Σηλώμ, ἐν ᾗ πρῶτον τὴν σκηνὴν ἐπήξαμεν, τεσσαράκοντα ἔτη περιφερομένην ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ πλανωμένην. Σύ τε ὁ μέγας ναὸς οὗτος καὶ περιβόητος, ἡ νέα κληρονομία, τὸ νῦν μέγας εἶναι παρὰ τοῦ Λόγου λαβών, ὃν Ἰεβοῦς πρότερον ὄντα, Ἰερουσαλὴμ πεποιήκαμεν· ὑμεῖς τε ὅσοι μετὰ τοῦτον εὐθὺς τοῖς κάλλεσιν, ἄλλος ἄλλο τι τῆς πόλεως μέρος διειληφότες, ὥσπερ σύνδεσμοί τινες καὶ τὸ γειτονοῦν οἰκειούμενοι· οὓς μετὰ τῆς ἀσθενείας ταύτης, οὐχ ἡμεῖς, ἡ χάρις δὲ σὺν ἡμῖν ἐπλήρωσε τοῖς ἀπεγνωσμένοις. Χαίρετε, Ἀπόστολοι, ἡ καλὴ μετοικία, οἱ ἐμοὶ διδάσκαλοι τῆς ἀθλήσεως, εἰ καὶ μὴ πολλάκις ὑμῖν ἐπανηγύρισα, ἴσως τὸν τοῦ ὑμετέρου Παύλου Σατᾶν περιφέρων ἐν τῷ σώματι πρὸς τὸ συμφέρον, δι' ὃν νῦν ὑμῶν ἀποικίζομαι. Χαῖρέ μοι, ὦ καθέδρα, τὸ ἐπίφθονον ὕψος τοῦτο καὶ ἐπικίνδυνον, ἀρχιερέων συνέδριον, ἱερέων αἰδοῖ καὶ χρόνῳ τετιμημένον, ὅσον τε ἄλλο περὶ τὴν ἱερὰν τράπεζαν λειτουργικὸν Θεοῦ, καὶ ἐγγίζον Θεῷ τῷ ἐγγίζοντι. Χαίρετε, Ναζαραίων χοροστασίαι, ψαλμωδιῶν ἁρμονίαι, στάσεις πάννυχοι, παρθένων σεμνότης, γυναικῶν εὐκοσμία, χηρῶν, ὀρφανῶν συστήματα, πτωχῶν ὀφθαλμοί, πρὸς Θεὸν καὶ πρὸς ἡμᾶς βλέποντες. Χαίρετε, οἶκοι φιλόξενοι καὶ φιλόχριστοι, καὶ τῆς ἐμῆς ἀσθενείας ἀντιλήπτορες. Χαίρετε, τῶν ἐμῶν λόγων ἐρασταί, καὶ δρόμοι, καὶ συνδρομαί, καὶ γραφίδες φανεραὶ καὶ λανθάνουσαι, καὶ ἡ βιαζομένη κιγκλίς, αὕτη τοῖς περὶ τὸν λόγον ὠθιζομένοις. Χαίρετε, ὦ βασιλεῖς καὶ βασίλεια, ὅσον τε περὶ τὸν βασιλέα θεραπευτικὸν καὶ οἰκίδιον· εἰ μὲν καὶ βασιλεῖ πιστόν, οὐκ οἶδα· Θεῷ δὲ τὸ πλεῖον ἄπιστον. Κροτήσατε χεῖρας, ὀξὺ βοήσατε, ἄρατε εἰς ὕψος τὸν ῥήτορα ἡμῶν. Σεσίγηκεν ὑμῖν ἡ πονηρὰ γλῶσσα καὶ λάλος· οὐ μὴν σιγήσεται παντάπασιν· μαχήσεται γὰρ διὰ χειρὸς καὶ μέλανος· τὸ δ' οὖν παρὸν σεσιγήκαμεν· Χαῖρε, ὦ μεγαλόπολι καὶ φιλόχριστε (μαρτυρήσω γὰρ τἀληθῆ, καὶ εἰμὴ κατ' ἐπίγνωσιν ὁ ζῆλος, πεποίηκε χρηστοτέρους ἡμᾶς ἡ διάζευξις). Πρόσιτε τῇ ἀληθείᾳ· μετασκευάζεσθε ὀψὲ γοῦν· τιμήσατε Θεόν, πλέον τῆς συνηθείας. Οὐχ ἡ μετάθεσις τὸ αἰσχρὸν ἔχει, ἀλλ' ἡ τοῦ κακοῦ τήρησις τὴν ἀπώλειαν. Χαίροις, Ἀνατολὴ καὶ Δύσις, ὑπὲρ ὧν, καὶ ὑφ' ὧν πολεμούμεθα· μάρτυς ὁ εἰρηνεύσων ὑμᾶς, ἂν ὀλίγοι μιμήσωνται τὴν ἐμὴν ὑποχώρησιν

τινουπόλεως, ἀλλ' ὅσον σκότος διεσκόρπισεν ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ, ἄλλοι οὐκ ἂν διεσκόρπισαν ἐπὶ ὅλας ἐτῶν δεκάδας [1] !

Ἐκ τοῦ ποιμνίου τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων μετέβη πρὸς τὸ πτωχὸν ποίμνιον τῆς Ναζιανζοῦ, ἄνευ ποιμένος ἔτι διατελοῦν καὶ ταρασσόμενον ὑπὸ τῶν Ἀπολλιναριστῶν· ἐμερίμνησε περὶ τῆς διατάξεως αὐτοῦ· κατέστησεν αὐτῷ ἐπίσκοπον τὸν εὐσεβῆ Εὐλάλιον [2]· πρὸ τῆς χειροθεσίας δ' αὐτοῦ ἀνέθηκε τὴν ἐπιστασίαν τῆς Ἐκκλησίας τῷ πρεσβυτέρῳ Κληδονίῳ [3], καὶ ἀπεχώρησεν εἰς Ἀριανζόν. Τὸ πνεῦμα αὐτοῦ οὐκ ἐπαύετο ζῶν καὶ ἐνεργοῦν ἐν τῇ Οἰκουμενικῇ Ἐκκλησίᾳ· οὐκ ἠβούλετο ἐμφανίζεσθαι ἐν ταῖς συνόδοις, ὅποι προσεκάλουν αὐτόν, ἀλλ' ἐκ τῆς προσφιλοῦς αὐτῷ ἐρημίας, μετὰ τοῦ προτέρου πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ Χριστοῦ ζήλου διετέλει ἐνεργῶν διὰ συμβουλῶν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως [4], δι' ἐπιστολῶν δὲ καὶ ἱερῶν ποιημάτων ὑπὲρ ἁπάσης καθόλου τῆς Ἐκκλησί-

---

. . . Ἐπὶ πᾶσί τε καὶ πρὸ πάντων βοήσομαι· χαίρετε, ἄγγελοι, τῆς δε τῆς Ἐκκλησίας ἔφοροι, καὶ τῆς ἐμῆς παρουσίας καὶ ἐκδημίας, εἴπερ ἐν χειρὶ Θεοῦ τὰ ἡμέτερα. Χαῖρέ μοι, ὦ Τριάς, τὸ ἐμὸν μελέτημα καὶ καλλώπισμα· καὶ σώζοιο τοῖς δε, καὶ σώζοις τούς δε, τὸν ἐμὸν λαόν (ἐμὸς γάρ, κἂν ἄλλως οἰκονομώμεθα)· καὶ ἀγγέλοιό μοι διὰ παντὸς ὑψουμένη καὶ αὐξουμένη, καὶ λόγῳ καὶ πολιτείᾳ. Τεκνία, φυλάσσοιτέ μοι τὴν προκαταθήκην· μέμνησθέ μου τῶν λιθασμῶν. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν». Τούτους εἰπὼν τοὺς λόγους . . . ὁ εὔγλωττος Ἀρχιεπίσκοπος, ἀδιαλείπτως διωκόμενος ὑπὸ τοῦ φθόνου, ὃν ἡ ὑπεροχὴ καὶ ἡ ἀρετὴ οὐδέποτε ἀφοπλίζουσι, κατέλιπε τὴν Κωνσταντινούπολιν (Tableau de l' éloquence Chret. au IV. siècle p. 130—133). Σ. Μ.

[1] Περὶ τὸν ἑαυτοῦ βίον στίχ. 1828—1850. Λόγ. μϐ'. Ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπῆλθε τὸ πρῶτον εἰς Καισάρειαν, ἔνθα ἐξεφώνησεν ἐπιτάφιον εἰς τὸν Μέγαν Βασίλειον.

[2] Ἐπιστ. πγ'. Γρηγορίῳ Νύσσης.

[3] Ἐν τῇ πρώτῃ πρὸς Κληδόνιον ἐπιστολῇ λέγει περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι ἐκήρυττεν ἐνταῦθα καὶ ἄποθεν, ἐγγράφως τε καὶ προφορικῶς, μετὰ κινδύνων. Ἐν Ναζιανζῷ ἐξεφωνήθη ὁ δεύτερος λόγος εἰς τὸ Πάσχα (μέ.). Ἐν ταῖς πρὸς Κληδόνιον ἐπιστολαῖς κατὰ τῶν Ἀπολλιναριστῶν μέμφεται αὐτόν, ὅτι οὐκ ἀνήνεγκεν αὐτῷ περὶ τῶν ἀταξιῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἧς τὴν ἐπιστασίαν ἀνέθηκεν αὐτῷ (τῷ Κληδονίῳ).

[4] Πρὸς τὸν διάδοχον αὐτοῦ Νε-

ας. Αἰσθανόμενος προσεγγίζον τὸ τέλος τοῦ β ου αὐτοῦ, διήγαγεν ἐν τῇ ἐρήμῳ αὐστηρότατον βίον([1]). Τῷ δὲ 389 ἀνεπαύθη([2]) ἐκεῖνος, «οὗ, κατὰ τὸν Ρουφῖνον, οὔτε τοῦ βίου ἐπαινετώτερόν τι καὶ ἁγιώτερον, οὔτε τῆς εὐγλωττίας λαμπρότερον καὶ ἐνδοξότερον, οὔτε τῆς πίστεως καθαρώτερον καὶ ὀρθότερον, οὔτε τῆς ἐπιστήμης πληρέστερον καὶ τελειότερον δύναται εὑρεθῆναι» ([3]).

§. 144. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ· 1] ὡς ἐκκλησιαστικὸς ῥήτωρ· ἀγάπη κλίσις αὐτοῦ πρὸς τοῦτο τὸ ἔργον. Ρητορεία αὐτοῦ.

Τὰ συγγράμματα τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ἀπήλαυον πλείστης ὅσης τιμῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐγένοντο ὑπόθεσις σπουδαίας μελέτης καὶ πλείστων ἑρμηνειῶν([4]). Ζῶντος ἔτι τοῦ Γρηγορίου μετεφράζοντο τὰ συγγράμματα αὐτοῦ εἰς ἄλλας γλώσσας ([5]).

κτάριον ἔγραψεν ἐπιστολήν, ἐν ᾗ παρήνει αὐτὸν ἐνεργεῖν πρὸς στερέωσιν τῆς εἰρήνης ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ κατὰ τῶν Ἀπολιναριστῶν, ἐπ. σϐ΄. Τῷ 383 προέτρεπεν ἐν ἐπιστολαῖς τοὺς ὑπάτους Ποστουμιανὸν καὶ Σατουρνῖνον ἐνεργῆσαι παντὶ σθένει ἐν τῇ νέᾳ συνόδῳ τὴν καθαίρεσιν τῶν αἱρετικῶν. ἐπιστ. ρογ΄. ρπά.—

([1]) Γρηγόρ. πρεσϐ. ἐν β. τοῦ ἐν ἁγ. Π. ἡμῶν Γρηγ. τοῦ θεολ.

([2]) Hieron. de vir. illustr. c. CXVII.

([3]) Prolog. in Orat. Gregorii, quas latine reddit.—Ἡ μνήμη τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τελεῖται τῇ κέ. καὶ τῇ λ΄. Ἰανουαρίου.

([4]) Οὐδενὸς ἄλλου πατρὸς τὰ συγγράμματα ἔσχον τοσαύτας ἑρμηνείας, ὅσας τὰ τοῦ Γρηγορίου. Ἐκτὸς τῶν ἑρμηνευτῶν, ὧν γνωσταὶ αἱ ἑρμηνεῖαι, ἀλλ' οὐχὶ τὰ ὀνόματα, γνωστοί εἰσιν: ὁ Νόννος, ἀκμάσας κατὰ τὸν έ αἰῶνα· ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ ὁμολογητής, ἀκμάσας κατὰ τὸν ζ΄. αἰῶνα· Ἠλίας, ὁ Κρήτης ἐπίσκοπος, παρευρεθεὶς ἐν τῇ ἑβδόμῃ Οἰκουμεν. Συνόδῳ (τῷ 787)· Γρηγόριος ὁ πρεσβύτερος, ὁ συγγράψας τὸν βίον αὐτοῦ, Θεόφιλος καὶ Γεώργιος ὁ Μοκήνας· Βασίλειος ἀρχ. Καισαρείας, ἀκμάσας κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα· Νικήτας, ὁ πρῶτον μὲν Σερρῶν, ἔπειτα δὲ Ἡρακλείας μητροπολ. ἀκμάσας περὶ τὸ τέλος τοῦ ιά. αἰῶνος· ὁ Ψελλὸς καὶ Νικόλαος ὁ Δοξαπατρῆς· Ἰωάννης ὁ Ζωναρᾶς· Θεόδωρος ὁ Βαλσα-

Τὰ συγγράμματα τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ἀποτελοῦσι λόγοι, ἐπιστολαί, καὶ ποιήματα (6). Αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ δεικνῦσιν, οἷος κατ' ἐξοχὴν ἔμελλεν εἶναι τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ ὁ Γρηγόριος. Ἀπ' αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ᾐσθάνθη ἐν ἑαυτῷ κλίσιν πρὸς τὴν ἐκ-

μῶν, Νικηφόρος ὁ Βλεμμίδης, καὶ Νικηφόρος ὁ Κάλλιστος. Τινὲς τῶν ἑρμηνειῶν ἐξεδ' ὑπὸ Βιλλίου, ἄλλαι ὑπὸ Ματτέου (Binæ Orat. Greg., Mosqnæ, 1780). Πολλαὶ οὔπω ἐξεδόθησαν.

(5) Ὁ Ρουφῖνος μετέφρασέ τινας λόγους εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἤρξαντο μεταφράζεσθαι τὰ συγγράμματα τοῦ ἁγίου Γρηγορίου εἰς τὴν συρ., ἀρμεν., ἔπειτα εἰς τὴν ἀραβικὴν γλῶσσαν. Ἴδ. Assem. B. O. T. I. p. 172 T. 3. P. I. P 23. Neumann Gesch. d. armenis. Litteratur. s. 79. Σλαβιστὶ μετεφράσθησαν 16 λόγοι ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχῇ τῆς εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἐπιστροφῆς τῶν Σλάβων τοῦ Δουνάβεως. Ἴδ. βιβλ. καταλ. Κόπτεν, 1825. XI.

(6) Ἐξεδόθησαν ά.] ὑπὸ τοῦ Βελλίου (50 λόγοι, 237 ἐπιστολαί, καὶ 158 ποιήματα) Gr. et lat. 1630. Paris. T. I. II., Venetiis, 1783. β'.] ὁ Κλημεγκέτιος ἤρξατο ἐκ νέου ἐκδίδειν πάντα τὰ συγγράμματα τοῦ ἁγ. Γρηγορίου. Τὸν πρῶτον τόμον ἐξέδωκεν ἐν Παρισίοις τῷ 1778 λίαν ἀκριβῶς· ἀλλὰ δυστυχῶς τὸ ἔργον διεκόπη ὑπὸ τῶν φρικῶν τῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ ἔκδοσις τοῦ Βιλλίου ἐστὶν οὐ πλήρης, καὶ οὐ κατὰ πάντα ἐπιδιωρθωμένη. Μετ' αὐτὸν εὑρέθησαν πολλὰ τέως ἄγνωστα συγγράμματα. Ὁ Τόλλιος ἐξέδωκεν 20 ποιήματα (insignia Itinerarii Italici 1696. Traj. ad Rhenum)· Ὁ Μουρατόριος ἐξέδωκε 227 ἐπιγράμματα (Anecdota Græca, Patavii, 1709). Τὰ συμπληρώματα ταῦτα μετὰ προσθήκης οὐ πολλῶν, ἐξεδ. ἐν τῷ έ. τόμ. τῆς Βιβλιοθ. τοῦ Γαλλανδίου καὶ ἐν τῇ Πατρολ. τοῦ Μιγνίου T. 35—37, καὶ ἐν μέρει ἐν τῇ Ἀνθολ. τοῦ Ἰακωβσίου (Anth. Gr. vol. II.). Ὁ Κόλλαρ ἔγραψεν (in IV. tom. Com. Vindobon), ὅτι ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Βιέννης εὑρίσκονται πολλὰ ἀνέκδοτα συγγράμματα τοῦ θεολόγου. Μέρος τῶν κατὰ τῶν Ἀπολλιναριστῶν συγγραμμάτων ἐξέδωκεν ὁ Μάϊος (Collect. vet. auct. 7-64). Εἰς τὴν ἀρμεν. γλῶσσαν μετεφράσθησαν κατὰ τὸν έ. αἰῶνα 34 λόγοι τοῦ ἁγ. Γρηγορίου, ἐν οἷς ὁ εἰς τὸν μέγαν Ἀθανάσιον ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας, καὶ οἱ νῦν ἄγνωστοι ἐν τῇ ἑλληνικῇ : εἰς τὸν Σταυρόν, εἰς τὴν ἐνσάρκωσιν τοῦ Λόγου κατὰ τῶν λεγόντων, ὅτι ὁ Πατὴρ μείζων τοῦ Υἱοῦ, ὁ ἐπιτάφιος εἰς τὸν Μάξιμον (Neumann Gesch. d. Armen. Litterat. S. 78—80).—

παίδευσιν, κύριον σκοπὸν ἔθετο παρασκευάσαι ἑαυτὸν λειτουργὸν τοῦ λόγου τοῦ Χριστοῦ καὶ ῥήτορα ἄξιον τῆς ἀληθείας Αὐτοῦ, καὶ τὸν σκοπὸν τοῦτον εἶχεν ὑπ' ὄψιε οὐ μόνον, ὅτε ἐφοίτα εἰς τὰ διδασκαλεῖα, ἀλλὰ καὶ ὅτε ἔγνω οἰκεῖν ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ λειτουργεῖν τῷ γέροντι πατρί. Ἠσθάνετο ἐν ἑαυτῷ τὸ δῶρον τοῦ λόγου, καὶ ἠβούλετο προσενεγκεῖν αὐτὸ τῷ Λόγῳ, ἀντάξιον Αὐτοῦ. «Τοῦτο (τὸ δῶρον) προσφέρω Θεῷ, τοῦτο ἀνατίθημι, ὃ μόνον ἐμαυτῷ κατέλιπον, ᾧ πλουτῶ μόνῳ. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα παρῆκα τῇ ἐντολῇ καὶ τῷ Πνεύματι· καὶ τὸν πολύτιμον μαργαρίτην πάντων, ὧν εἶχόν ποτε, ἀντηλλαξάμην, καὶ γέγονα μεγαλέμπορος, μᾶλλον δὲ γενέσθαι δι' εὐχῆς ἔχω τῶν μικρῶν, καὶ πάντως φθαρησομένων ὠνησάμενος τὰ μεγάλα καὶ μὴ λυόμενα· τοῦ Λόγου δὲ περιέχομαι μόνου, ὡς Λόγου θεραπευτής, καὶ οὐκ ἄν ποτε ἑκὼν τούτου τοῦ κτήματος ἀμελήσαιμι· ἀλλὰ καὶ τιμῶ καὶ ἀσπάζομαι καὶ χαίρω μᾶλλον, ἢ πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς ἄλλοις, οἷς οἱ πολλοὶ χαίρουσι, καὶ ποιοῦμαι παντὸς τοῦ βίου κοινωνόν, καὶ σύμβουλον ἀγαθὸν καὶ συνόμιλον, καὶ ἡγεμόνα τῆς ἐπὶ τὰ ἄνω ὁδοῦ, καὶ συναγωνιστὴν πρόθυμον» ([1]).

Ὁ ῥητορικὸς λόγος τοῦ Γρηγορίου ἐστὶν ἀπαραδειγμάτιστος ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις, παραβαλλομένου τοῦ θείου πατρὸς πρὸς τοὺς συνήθεις ῥήτορας ([2]). Ἀρεταὶ τοῦ ῥητορικοῦ αὐτοῦ λόγου εἰσίν: ὕψος καὶ

([1]) Εἰρηνικὸς Α΄. §. 5. Ἐν δὲ τῇ ἀρχῇ τῆς ἐκπαιδεύσεως ἰδοὺ τί ἠσθάνετο:
» Ἄχνους παρειά, τῶν λόγων δ' ἔρως ἐμὲ
» Θερμός τις εἶχε. Καὶ γὰρ ἐζήτουν λόγους
» Δοῦναι βοηθοὺς τοὺς νόθους τοῖς γνησίοις,
» Ὡς μήτ' ἐπαίρινθ' οἱ μαθόντες οὐδὲ ἕν,
» Πλὴν τῆς ματαίας καὶ κενῆς εὐγλωττίας,
» Τῆς ἐν ψόφοις τε καὶ λάρυγξι κειμένης
» Μήτ' ἐνδεοίμην πλεκτάναις σοφισμάτων».
(Περὶ τὸν ἑαυτοῦ βίον στίχ. 112—119).

([2]) Ὁ Ἱερώνυμος γράφει, ὅτι ὁ Γρηγόριος ἐμιμήσατο ἐν τῇ λέξει τὸν Πολέμωνα (de vir illustr. c. CXVII). Ὁ Σουΐδας ἐπαναλαμβάνων τὸ αὐτό, λέγει ὅτι ὁ Πολέμων ἦν Λαοδικεύς, ἐσοφίστευσεν ἐν Σμύρνῃ, καὶ ἐγεγόνει διδάσκαλος Ἀριστείδου

Ίδρυμα Γρηγορίου Νικολάου Πόντου Εθνική Βιβλιοθήκη Αρχείου

δύναμις έννοιῶν, λέξις πλήρης φλογὸς αἰσθημάτων, παιδιὰ εἰκόνων καὶ ἐκφράσεων, πολλάκις εἰρωνία, καὶ δὴ ἐνιαχοῦ σαρκασμός, ἀλλὰ μαλασσόμενος ὑπὸ τῆς ἀγάπης, καθαρότης καὶ ἀκρίβεια ἐκφράσεως, ἀμίμητος τῶν λέξεων ἐκλογή (1). Ἐξ οὐδενὸς δυνατὸν τεκμήρασθαι, ὅτι ὁ Γρηγόριος ἐξεφώνει τοὺς λόγους αὐτοῦ ἄνευ προπαρασκευῆς, τοὐναντίον ἐξ αὐτῶν δείκνυται, ὅτι ὁ ἐκκλησιαστικὸς ῥήτωρ ἠβούλετο ἀγορεύειν κατ' ἀξίαν, προπαρεσκεύαζεν, ἐξειργάζετο τὸν λόγον διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἕδραν, ἵνα μηδεὶς διαλεκτικός, μηδεὶς γνωστὸς ἀδολέσχης τοῦ τότε κοινοῦ, (ὄντος ἐν μέρει ἔτι ἐθνικοῦ), δύνηται ἀναγκάζειν αὐτὸν ἐρυθριᾶν καὶ ἐπὶ μιᾷ ἐκφράσει. Καὶ κατὰ τὴν μορφὴν καὶ κατὰ τὸν τόνον οἱ λόγοι τοῦ Γρηγορίου εἰσὶν οὐχὶ ὁμιλίαι, ἀλλ' ὄντως ῥητορικοὶ λόγοι. Ἐκ τῶν 45 ἀναμφιβόλων αὐτοῦ λόγων (2) πέντε εἰσὶ πανηγυρικοί, ἐννέα εἰς ἑορτάς, οἱ δὲ ἄλλοι

τοῦ ῥήτορος. Ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ Σουΐδα γίγνεται δῆλον, ὅτι ὁ Πολέμων, ἐςὶν αὐτὸς ἐκεῖνος ὃς ἀπήλαυε τοῦ σεβασμοῦ τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ Ἀντωνίνου, καὶ περὶ οὗ ὁ Φιλόστρατος (β'. σοφιστῶν 1, 25) γράφει: «Ἡ δὲ ἰδέα τῶν Πολέμωνος λόγων θερμή, καὶ ἐναγώνιος, καὶ τορὸν ἠχοῦσα, ὥσπερ ἡ Ὀλυμπιακὴ σάλπιγξ· ἐπιτρέπει δὲ αὐτῇ καὶ τὸ δημοσθενικὸν τῆς γνώμης καὶ ἡ σεμνολογία οὐχ ὑπτία, λαμπρὰ δὲ καὶ ἔμπνους...» Τέσσαρες λόγοι τοῦ Πολέμωνος ἐξεδόθησαν ὑπὸ Ποσσήνου, Tulusæ 1637, καὶ ὑπὸ Ὀρελλίου Lipsiæ 1819. Οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ἡ κρίσις τοῦ Φιλοστράτου περὶ τοῦ ὕφους τοῦ Πολέμωνος δύναται ἐφαρμοσθῆναι τῇ εὐγλωττίᾳ τοῦ Γρηγορίου· ἀλλ' ἡ ἐγγύτης τῆς εὐγλωττίας αὐτοῦ τῇ λέξει τοῦ Πολέμωνος ἐξηρτᾶτο ἔκ τινος ὁμοιότητος τῶν ῥητορικῶν χαρισμάτων ἀμφοτέρων, οὐδαμῶς δὲ ἐκ τῆς μιμήσεως τοῦ Γρηγορίου, πανταχοῦ ὄντος πρωτοτύπου καὶ πιστοῦ ἑαυτῷ—ἔν τε τῷ πεζῷ λόγῳ καὶ τῇ ποιήσει, καὶ ἐν πάσῃ σελίδι καὶ ἐν παντὶ στίχῳ. [Ὁ δὲ κλεινὸς Καβέος λέγει: «Sermone usus est Gregorius grandi, sublimi, et ubique majestatis pleno, dicendi charactere Polemonem secutus, observante id Hieronymo, certe Isocratem Polemone antiquiorem; unde ejus τὸ ἰσοκρατικὸν saepius notat Graecus Scholiastes» Script. Ecclesiasticorum Hist. Literaria, T. I. p. 247. Σ. Μ.].—

(1) Διὰ τοῦτο ἡ μετάφρασις συγγράμματός τινος τοῦ Γρηγορίου εἰς ἄλλας γλώσσας ἐστὶν ἔργον σχεδὸν ἀνέφικτον.

(2) Ὁ πρὸς Εὐάγριον μοναχὸν περὶ Θεότητος λόγος οὐχ

ἀπολογητικοὶ καὶ ἐλεγκτικοί. Τοιοῦτοι οἱ κατὰ Ἰουλιανοῦ δύο στηλιτευτικοὶ λόγοι, οὕτως ἐπιγραφόμενοι, ἵνα, ὡς αὐτὸς λέγει, στηλιτευθῇ, δηλ. ἐπὶ στήλης ἀναγραφεῖσα, παραδοθῇ καὶ τοῖς ἐπιγιγνομένοις ἡ τοῦ Ἰουλιανοῦ ἀσέβεια.[*].

§. 145. Ἰδιότητές τινες ἐν τοῖς λόγοις κατὰ τὴν ὑπόθεσιν αὐτῶν, ἐξηγούμεναι ἐκ τῆς καταστάσεως τῶν ἀκροατῶν· προσοχὴ πρὸς τὸν ῥήτορα ἐν τῷ ναῷ·

Ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς χρόνῳ οὐ ῥᾴδιον ἐννοῆσαι πῶς περὶ τοιούτων ὑψηλῶν ζητημάτων, οἷον τὸ μυστήριον τῆς ἁγίας Τριάδος,—ἡδύ··

ἀνήκει εἰς τὸν Ναζιανζηνὸν Γρηγόριον, ὡς δηλοῦται ἐκ τῆς λέξεως. Κατά τινα χειρόγραφα καὶ κατὰ τὴν πανοπλίαν Εὐθυμίου τοῦ Ζιγαβηνοῦ ἐστὶ σύγγραμμα Γρηγορίου τοῦ Νύσσης. Ἐν τῷ συνοδικῷ ἀπογράφῳ τῆς Μόσχας σεσημείωται: «Ἰστέον, ὅτι ὁ λόγος οὗτός ἐστιν ἀμφίβολος». Ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Τουρίνου ἐστὶν ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Ναζιανζηνοῦ λόγος πρὸς Εὐάγριον περὶ Θεότητος, ἀλλὰ πάντη διάφορος (Catal. cod. Tourim. p. 74). Ἐν πάσῃ περιπτώσει οὐκ ἔστι λόγος, ἀλλ' ἐπιστολή, ὥσπερ καὶ τὰ συγγράμματα 51 52 πρὸς Κληδόνιον ἐναντίον τοῦ Απολιναρίου, καὶ 46 πρὸς Νεκτάριον. Ὁ κατὰ Ἀρειανῶν μή. λόγος κατὰ πολλὰ ἑλληνικὰ χειρόγραφα οὐκ ἔστιν ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Ναζιανζηνοῦ, καὶ ἐκ τῆς λέξεως γίγνεται δῆλον, ὅτι οὐκ ἀνήκει εἰς αὐτόν, ἀλλ' ἐλήφθη ἐξ ἑνὸς λόγου τοῦ Χρυσοστόμου. Ὁ μθ'. καὶ ν'. περὶ πίστεως, οἱ μνημονευόμενοι ὑπὸ τοῦ Αὐγουστίνου ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Γρηγορίου, εἰσὶν ἐξ ἅπαντος λατινικὰ συγγράμ. καὶ ἀνήκουσιν εἰς τὸν Ἱσπανὸν Γρηγόριον τὸν Βαιτικόν. Ἡ μετάφρασις εἰς τὸν Ἐκκλησιαστὴν ἀνήκει εἰς τὸν ἅγιον Γρηγόριον τὸν Θαυματουργόν, ὡς περὶ τούτου ἤδη εἴρηται. Ὁ ὑπὸ τοῦ Ματτέου ἐκδοθείς, ἐκ χειρογρ. τῆς ἐν Μόσχᾳ βιβλιοθ. τοῦ ιγ'. αἰῶνος, λείψανον ἐκ τοῦ λόγου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου πρὸς τοὺς ἀστρονόμους (Lection. Mosquens. Vol. II. p· 38. Lips. 1779) ἀνήκει εἰς πραγματείας. Πανηγυρ. λόγ. εἰσὶν εἰς τὸν ἅγιον ἱερομάρτυρα Κυπριανόν, εἰς Καισάρειον τὸν ἑαυτοῦ ἀδελφόν, εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον, εἰς τὸν μέγαν Ἀθανάσιον, εἰς τὴν ἀδελφὴν ἑαυτοῦ Γοργονίαν.—

[*] Ἰωάννης ὁ Σικελιώτης προτιμᾷ τὸν θεῖον Γρηγόριον πάντων τῶν ἀρχαίων ῥητόρων, μηδ' αὐτοῦ τοῦ Δημοσθένους ἐξαιρουμένου· λέγει δὲ περὶ αὐτοῦ: «Ὁ Θεολόγος οὐ μόνον Δημοσθένην, ἀλλὰ καὶ πάντας ὑπερε-

νατο ἀγορεύειν ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἕδρας πρὸς τὸν λαόν, καὶ ἀγορεύειν οὕτως, ὡς ἠγόρευεν. Ἀλλ' ἀνάγκη ἀκοῦσαι τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, ὅπως μάθωμεν μεθ' ἡλίκης θερμότητος περὶ τῶν τοιούτων ὑποθέσεων ἠγόρευον τότε πανταχοῦ, οὐ μόνον ἐν τοῖς οἴκοις, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν πλατειῶν. Πάντων ἐχόντων τὰ ὄμματα ἐστραμμένα πρὸς τὸ δόγμα, οἱ περὶ αὐτοῦ λόγοι τοῦ Γρηγορίου ἠδύναντο εἶναι ἅπασι προσιτοί, ἢ τοὐλάχιστον ἅπασιν ἀναγκαῖοι, ἰδίως ἐν ἐκείνῳ τῷ τρόπῳ, καθ' ὃν ἐγίγνετο ἐν αὐτοῖς περὶ τοῦ δόγματος λόγος. Οὐδαμῶς ἦν φρόνιμος ἡ ὑπέρμετρος θερμότης, μεθ' ἧς ἤριζον τότε περὶ τῶν μυστηρίων τῆς πίστεως ἄνθρωποι οὐδαμῶς πρὸς τοῦτο κεκλημένοι, ἄνθρωποι ταπεινοῦντες τὴν ἀλήθειαν ταῖς περὶ αὐτῆς ἔρισι (1). Τὴν θερμότητα ταύτην κατέψυχεν ὁ Γρηγόριος, εἰσῆγεν εἰς τὰ ὅρια αὐτῆς, ἐγείρων ἀντ' αὐτῆς τὴν ζωοποιὸν θερμότητα τῆς ἐνεργοῦ ἀγάπης. Ἰδοὺ ἐν οἵᾳ διαθέσει ἠγόρευε πρὸς τοὺς ἀκροατὰς αὐτοῦ, προπαρασκευάζων αὐτοὺς πρὸς τοὺς περὶ Θεολογίας λόγους: «Ἐκεῖνο δὲ πρῶτον λογισώμεθα, τίς ἡ τοσαύτη περὶ τὸν λόγον φιλοτιμία καὶ γλωσσαλγία; Τί, ἡ καινὴ νόσος αὕτη καὶ ἀπληστία; Τί τὰς χεῖρας δήσαντες, τὰς γλώσσας ὡπλίσαμεν; Οὐ φιλοξενίαν ἐπαινοῦμεν; οὐ φιλαδελφίαν, οὐ φιλανδρίαν, οὐ παρθενίαν, οὐ πτωχοτροφίαν θαυμάζομεν; Οὐ ψαλμῳδίαν, οὐ πάννυχον στάσιν, οὐ δάκρυον; Οὐ τὸ σῶμα νηστείας ὑπο-

---

βαλετο· κἂν τοὺς λόγους παραβάλῃς, παιδίον εὑρήσεις τὸν Δημοσθένην· καὶ τοῦτο δῆλον τοῦ μὲν ἐκ τοῦ πρὸς Λεπτίνην καὶ Ἀριστοκράτην, τοῦ δὲ ἐκ τοῦ περὶ τοῦ Πάσχα . . . . . ὁ γὰρ Δημοσθένης. ὃν ἐκεῖνοι θαυμάζουσι, πανοῦργος ὢν ἄνθρωπος . . . οὐ μὴν ὁ Θεολόγος τοιοῦτος, ἀλλὰ πάντα πρὸς τὸ συμφέρον τῷ ἀκούοντι ποιῶν τὰς τάξεις οὐ συγχεῖ τῶν πραγμάτων, κ.τ.λ.» Σ. Μ.

(1) « . . . Καὶ δὴ πᾶσαν μὲν ἀγορὰν περιβομβεῖσθαι τοῖς τούτων λόγοις, πᾶν δὲ συμπόσιον ἀποκναίεσθαι φλυαρίᾳ καὶ ἀηδίᾳ, πᾶσαν δὲ ἑορτὴν καὶ πένθος ἅπαν, τὴν μὲν ἀνέορτον εἶναι καὶ μεστὴν κατηφείας, τὸ δὲ παραμυθεῖσθαι συμφορᾷ μείζονι τοῖς ζητήμασι, πᾶσαν δὲ διοχλεῖσθαι γυναικωνῖτιν, ἁπλότητι σύντροφον, καὶ τὸ τῆς αἰδοῦς ἄνθος ἀποσυλᾶσθαι τῇ περὶ λόγον ταχυτῆτι· ἐπειδὴ ταῦτα οὕτω, καὶ τὸ κακὸν ἄσχετον καὶ ἀφόρητον, καὶ κινδυνεύει τεχνύδριον εἶναι τὸ μέγα ἡμῶν μυστήριον· φέρε . . .» Θεολόγ. Α'. §. 2.

πιέζομεν; Οὐ δι᾽ εὐχῆς πρὸς Θεὸν ἐκδημοῦμεν; Οὐ τῷ κρείττονι τὸ χεῖρον ὑποζεύγνυμεν, τὸν χοῦν, λέγω, τῷ πνεύματι, ὡς ἂν οἱ τῷ κράματι δικαίως δικάζοντες; Οὐ μελέτην θανάτου τὸν βίον ποιούμεθα; . . . » (Θεολογικ. Α΄. §. 7). Ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν Εὐνόμιον, ὃς ἔδωκε κατ᾽ ἐξοχὴν ἰσχὺν ταῖς διαλεκτικαῖς ἔρισι, λέγει αὐτῷ: « . . . Τί καὶ τοὺς ἄλλους αὐθημερὸν πλάττεις ἁγίους, καὶ χειροτονεῖς Θεολόγους, καὶ οἷον ἐμπνεῖς τὴν παίδευσιν, καὶ πεποίηκας λογίων ἀμαθῶν πολλὰ συνέδρια; Τί τοῖς ἀραχνείοις ὑφάσμασιν ἐνδεσμεῖς τοὺς ἀσθενεστέρους, ὡς δή τι σοφὸν καὶ μέγα; Τί σφηκίας ἐγείρεις κατὰ τῆς πίστεως; Τί σχεδιάζεις ἡμῖν διαλεκτικὴν ἀνάδοσιν, ὥσπερ οἱ μῦθοι πάλαι τοὺς γίγαντας; Τί τῶν ἀνδρῶν ὅσον κοῦφον καὶ ἄνανδρον, ὥσπερ τινὰ συρφετόν, εἰς μίαν χαράδραν συναγαγών, καὶ κολακείᾳ πλέον θηλύνας, καινὸν ἐργαστήριον ἐδημιούργησας, οὐκ ἀσόφως τὴν ἄνοιαν αὐτῶν ἐκκαρπούμενος . . . ;» (αὐτόθ. § 9). «Μηδαμῶς, ὦ φίλοι καὶ ἀδελφοί· ἀδελφοὺς γὰρ ὑμᾶς ἔτι καλῶ, καίπερ οὐκ ἀδελφικῶς ἔχοντας· μὴ οὕτω διανοώμεθα, μηδέ, καθάπερ ἵπποι οἱ θερμοὶ καὶ δυσκάθεκτοι, τὸν ἐπιβάτην λογισμὸν ἀπορρίψαντες, καὶ τὴν καλῶς ἄγχουσαν εὐλάβειαν ἀποπτύσαντες, πόρρω τῆς νύσσης θέωμεν . . . » [1]. «Φθέγξομαι τοιγαροῦν οὐ μαλακόν τι καὶ ἀναβεβλημένον, οὐδὲ τῆς ἡδίστης τοῖς πολλοῖς ἁρμονίας (οὐδὲ γὰρ ἂν καλῶς ἀμειβοίμην τοὺς ἐμοὺς ἐραστάς, οὕτω διαλεγόμενος, ἀλλὰ καὶ λίαν ἀνδρικόν τε καὶ σύντονον, καὶ ᾧ τάχα ἂν ἀμείνους γένοισθε, ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἐπὶ τὸ πνεῦμα μετενεχθέντες, καὶ ὑψωθέντες ἱκανῶς τὴν διάνοιαν» [2]. Παραινεῖ δὲ καταφρονεῖν πάντων τῶν προσκαίρων, ὑψοῦσθαι πρὸς τὸ αἰώνιον, καθαίρειν τὴν καρδίαν τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις. Τοιούτων ὄντων τῶν συγχρόνων αὐτῷ, ὤφειλεν ἀγορεύειν συνεχῶς περὶ εἰρήνης.

Ἐπὶ τῆς τελευταίας ταύτης ὑποθέσεως συνεκέντρου ἅπασαν τὴν ῥητορικὴν αὐτοῦ δεινότητα. Ὁ περὶ εἰρήνης λόγος αὐτοῦ, καὶ ὁ περὶ τῆς ἐν διαλέξεσιν εὐταξίας, ἐμψυχοῦται ὁτὲ μὲν ὑπὸ τῆς ἀγανακτήσεως κατὰ τοῦ πάθους πρὸς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἔριδας, ὁτὲ δὲ ὑπὸ τοῦ ζωοποιοῦ πνεύματος τῆς κατὰ Χριστὸν ἀγά-

[1] Αὐτόθ. §. 5. [2] Λόγ. ιθ΄. §. 4.

πης, ἄλλοτε δὲ δεικνῦσιν ἐκ τῆς πείρας τὰ ὀλέθρια ἐπακόλουθα τούτου τοῦ πάθους, καὶ ἄλλοτε ἀνοίγουσι τὰ βάθη τῆς καρδίας καὶ ἀποκαλύπτουσι τὰς ζοφερὰς ἀρχὰς αὐτοῦ—τὴν ὑπερηφανίαν καὶ τὴν κενοδοξίαν. Ἐκ τούτου ἐννοεῖται, ὅτι οἱ Θεολογικοὶ λόγοι εἰκότως μάλα ἐλογίζοντο καὶ λογίζονται πρότυπα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λόγου, ἀλλὰ λόγου τοιούτου, ὃν μιμήσασθαι δυσχερές.

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος διηγεῖται ἡμῖν μεθ' ἡλίκης προσοχῆς, καὶ μεθ' ἡλίκης δίψης ἔσπευδον ἀκροάσασθαι καὶ ἠκροῶντο τῶν λόγων αὐτοῦ. Ἐν τῷ Συντακτηρίῳ αὐτοῦ λόγῳ λέγει: «Χαίρετε, τῶν ἐμῶν λόγων ἐρασταί, καὶ δρόμοι, καὶ συνδρομαί, καὶ γραφίδες φανεραὶ καὶ λανθάνουσαι, καὶ ἡ βιαζομένη κιγκλίς, αὕτη τοῖς περὶ τὸν λόγον ὠθιζομένοις. Χαίρετε . . . Κροτήσατε χεῖρας, ὀξὺ βοήσατε, ἄρατε εἰς ὕψος τὸν ῥήτορα ὑμῶν . . . »(¹). Ὑποτυπῶν δὲ τὸ ἐνύπνιον περὶ τοῦ προσφιλοῦς αὐτῷ ναοῦ τῆς ἁγίας Ἀναστασίας, τὸ ὑπομιμνῆσκον αὐτὸν αὐτὴν τὴν πραγματικότητα, λέγει:

» Ἕζεσθαι δοκέεσκον ὑπέρθρονος, οὐχ ὑπέροφρυς,
» Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ὄναρ τῖον ἀγηνορίην·
» Οἱ δέ μοι ἀμφοτέρωθεν ὑφεδριόωντο γεραιοί,
» Ποίμνης ἡγεμόνες, ἔγκριτος ἡλικίη·
» Οἱ δ' ἄρ' ὑποδρηστῆρες ἐν εἵμασι παμφονόωσιν
» Ἔστασαν, ἀγγελικῆς εἰκόνες ἀγλαΐης.
» Λαοὶ δ' οἱ μὲν ἔχυντο περισταδόν, ὥστε μέλισσαι,
» Κιγκλίδος· ἦν γὰρ ἀγὼν ἀσσοτέρω πελάσαι.
» Οἱ δ' ἱεροῖς προθύροισι περιστείνοντο ῥέοντες,
» Οὔασιν ἠδὲ ποσὶν ἶσον ἐπειγόμενοι.
» Ἄλλους δ' αὖτ' ἀγοραί τε πολισχιδέες θ' ἅμα ἀγυιαί,
» Ποσσὶ κροαινόμεναι, πέμπον ἐμοῖσι λόγοις.
» Αἱ δ' ἄρ' ἀφ' ὑψηλῶν τεγέων εὔκοσμον ἀκουὴν
» Ἁγναὶ παρθενικαὶ κλῖνον ἅμ' ἐσθλογάμοις » (²).

Θαυμαστὸν θέαμα!

(¹) Λόγ. μβ'. §. 26.
(²) Ἐνύπνιον περὶ τῆς Ἀναστασίας Ἐκκλησίας, ἣν ἐπήξατο ἐν Κωνσταντίνου πόλει, στίχ. 6—20.

Ξένιος Λόγος Ποντίων Νέσουσας Εθνική Βιβλιοθήκη Αργυρούπολης

§. 146. Ἐπιστολαὶ αὐτοῦ καὶ ποιήματα.

Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Γρηγορίου καταλέγονται μεταξὺ τῶν ἀρίστων προϊόντων τῆς φιλολογίας. Οὐδεμίαν τούτων ἔγραψεν ὁ Γρηγόριος ἀτημελῶς, καὶ ἁπάσας σχεδὸν ἐξειργάσατο ἀκριβέστατα. Ὡς τὰ πολλά εἰσι βραχεῖαι, ἀλλ' ἐν τῇ βραχύτητι ἐτίθει τὴν ἀξίαν τῆς ἐπιστολῆς : « τὸ λακωνίζειν, λέγει, οὐ τοῦτό ἐστιν, ὅπερ οἴει, ὀλίγας συλλαβὰς γράφειν, ἀλλὰ περὶ πλείστων ὀλίγας » (1). Ἔν τινι ἐπιστολῇ διεξηγεῖται καὶ κανόνας, — πῶς δεῖ γράφειν καλῶς ἐπιστολάς, καὶ αἱ ἐπιστολαὶ αὐτοῦ δεικνῦσιν, ὅτι ἐν αὐταῖς ἐποιήσατο χρῆσιν τῶν περὶ ἐπιστολῶν κανόνων αὐτοῦ [*]. Αἱ ἐπι-

(1) Ἐπιστ. γ΄. edit Billii.

[*] Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη τοῦ θείου Πατρὸς ἔχει ὧδε : « Τῶν γραφόντων ἐπιστολὰς (ἐπειδὴ καὶ τοῦτο αἰτεῖς) οἱ μὲν μακρότερα γράφουσιν ἤπερ εἰκός, οἱ δὲ καὶ λίαν ἐνδεέστερα· καὶ ἀμφότεροι τοῦ μετρίου διαμαρτάνουσιν, ὥσπερ τῶν σκοπῶν οἱ τοξεύοντες, ἄν τε εἴσω πέμπωσιν, ἄν τε ὑπερπέμπωσι· τὸ γὰρ ἀποτυγχάνειν ἴσον, κἂν ἀπὸ τῶν ἐναντίων γίνηται. Ἔστι δὲ μέτρον ἐπιστολῶν, ἡ χρεία· καὶ οὔτε μακρότερα γραπτέον, οὗ μὴ πολλὰ τὰ πράγματα· οὔτε μικρολογητέον, ἔνθα πολλά. Τί γάρ ; ἢ τῇ περσικῇ σχοίνῳ μετρεῖσθαι δεῖ τὴν σοφίαν, ἢ παιδικοῖς πήχεσι· καὶ οὕτως ἀτελῆ γράφειν, ὡς μηδὲ γράφειν, ἀλλὰ μιμεῖσθαι τῶν σκιῶν τὰς μεσημβρινάς, ἢ τῶν γραμμῶν τὰς κατὰ πρόσωπον ἀπαντώσας, ὡς συνιζάνει τὰ μήκη, καὶ παραφαίνεται μᾶλλον ἢ φαίνεται τῶν ἄκρων τισὶ γνωριζόμενα· καὶ ἔστιν ὡς ἂν εἴποιμι καιρίως, εἰκασμάτων εἰκάσματα. Δέον ἀμφοτέρων φεύγοντα τὴν ἀμετρίαν, τοῦ μετρίου κατατυγχάνειν. Περὶ μὲν δὴ συντομίας ταῦτα γινώσκω· περὶ δὲ σαφηνείας, ἐκεῖνο γνώριμον, ὅτι χρὴ φεύγοντα τὸ λογοειδές, ὅσον ἐνδέχεται, μᾶλλον εἰς τὸ λαλικὸν ἀποκλίνειν· καί, ἵν' εἴπω συντόμως, αὕτη τῶν ἐπιστολῶν ἀρίστη καὶ κάλλιστα ἔχουσα, ἣ ἂν καὶ τὸν ἰδιώτην πείθῃ, καὶ τὸν πεπαιδευμένον, τὸν μέν, ὡς κατὰ τοὺς πολλοὺς οὖσα, τὸν δέ, ὡς ὑπὲρ τοὺς πολλούς, καὶ ᾗ αὐτόθεν γνώριμος. Ὁμοίως γὰρ ἄκαιρον καὶ γρῖφον νοεῖσθαι, καὶ ἐπιστολὴν ἑρμηνεύεσθαι. Τρίτον ἐστὶ τῶν ἐπιστολῶν, ἡ χάρις. Ταύτην δὲ φυλάξομεν, εἰ μήτε παντάπασι ξηρὰ καὶ ἀχάριστα γράφομεν, ἢ καὶ ἀκαλλώπιστα, ἀκόσμητά τε καὶ ἀκόρητα, ὃ δὴ λέγεται· οἷον δὴ γνωμῶν, καὶ παροιμιῶν, καὶ ἀποφθεγμάτων ἐκτός, ἔτι δὲ σκωμμάτων καὶ αἰνιγμάτων, οἷς ὁ λόγος

στολαὶ αὐτοῦ ὁτὲ μὲν διαπρέπουσιν ἐπὶ ἀγχινοίᾳ, ὁτὲ δὲ καταπλήττουσι διὰ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς καινότητος τῶν ἐννοιῶν· αἱ ἔννοιαί εἰσι σαφεῖς, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐταῖς ἐφέλκονται τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου. Περιττὸν δ' εἰπεῖν, ὅτι οὐδέποτε περὶ κενῶν πραγμάτων ἔγραφεν· ἀλλὰ καὶ ὅτε γράφει περὶ συνήθων ὑποθέσεων, καὶ τότε ἐπὶ τῆς τοιαύτης ἐπιστολῆς ὑπάρχει ἡ σφραγὶς νοῦ πεφωτισμένου· ἡ γλῶσσα πανταχοῦ ἐστιν ἀκριβής, ἀλλ' οὐ περίεργος. Τοιαῦτα κατὰ τὸν Γρηγόριον ἦσαν τὰ γνωρίσματα τῆς καλῆς ἐπιστολῆς ([1]).—

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἐν πᾶσιν ἔζη διὰ τὴν ἀλήθειαν τοῦ Χριστοῦ— ἐν τῇ αὐτῇ διαθέσει ἔγραψε καὶ τὰ ποιήματα αὐτοῦ. Ἐπὶ τοῦ Γρηγορίου ἡ νεολαία, καὶ κατ' ἐξοχὴν ἡ ἑλληνική, ὥσπερ ἀείποτε, ἠγάπα τὰς ἐμπνεύσεις τῆς ποιήσεως, ἀλλὰ τὰ πρότυπα τῆς ποιήσεως ὤφειλε ζητεῖν μόνον ἐν μόνῃ τῇ ἑλληνικῇ φιλολογίᾳ, ἐν φιλολογίᾳ, ὑπὸ τῶν παθῶν μεμολυσμένῃ καὶ ἀγιασάσῃ, οὕτως εἰπεῖν, τὰς πλάνας. Ἐπὶ δὲ τοῦ Ἰουλιανοῦ καὶ τούτου ἐστερήθη ἡ χριστιανικὴ νεότης. Οὐδεμία δὲ ἦν ἀμφιβολία, ὅτι κατ' ἐξοχὴν ἡ ἀλήθεια τοῦ Χριστοῦ δύναται διεγείρειν ὑψηλὰς ἐμπνεύσεις καὶ αὐτή ἐστιν ἀξία ἐμπνεύσεων· καὶ ὡς αὐτὸς γράφει :

» . . . . Δεύτερον δὲ τοῖς νέοις,
» Καὶ τῶν ὅσοι μάλιστα χαίρουσι λόγοις,

καταγλυκαίνεται· μήτε λίαν τούτοις φαινοίμεθα καταχρώμενοι· τὸ μὲν γὰρ ἀγροῖκον, τὸ δὲ ἄπληστον. Καὶ τοσαῦτα τούτοις χρηστέον, ὅσα καὶ ταῖς πορφύραις ἐν τοῖς ὑφάσμασι. Τροπὰς δὲ παραδεξόμεθα μέν, ὀλίγας δέ, καὶ ταύτας οὐκ ἀναισχύντους. Ἀντίθετα καὶ πάρισα καὶ ἰσόκωλα, σοφισταῖς ἀπορρίψωμεν· εἰδέπου καὶ παραλάβοιμεν, ὡς καταπαίζοντες μᾶλλον τοῦτο ποιήσομεν, ἢ σπουδάζοντες. Πέρας τοῦ λόγου, ὅπερ τῶν κομψῶν τινὸς ἤκουσα περὶ τοῦ ἀετοῦ λέγοντος, ἡνίκα ἐκρίνοντο περὶ βασιλείας οἱ ὄρνιθες, καὶ ἄλλοι ἄλλως ἧκον ἑαυτοὺς κοσμήσαντες, ὅτι ἐκείνου κάλλιστον ἦν τὸ μὴ οἴεσθαι καλὸν εἶναι. Τοῦτο κἂν ταῖς ἐπιστολαῖς μάλιστα τηρητέον τὸ ἀκαλλώπιστον, καὶ ὅτι ἐγγυτάτω τοῦ κατὰ φύσιν . . . . » (ἐπ. να'. ed Migne). Σ. Μ.

([2]) Ἰδοὺ παράδειγμα λακωνικῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ, γραφείσης αἰτήσει τῆς μητρὸς αὐτοῦ πρὸς τὸν Λιβάνιον: «Μήτηρ πατρὶ πέμποφα παῖδα, ἡ κατὰ φύσιν τῷ κατὰ λόγους. Ὅπως οὖν μοι μελήσῃ, σοὶ μελήσει» (ἐπ. σλς'. ed Migne).

Ξενίτος Λόχη Ποντιακή Βιβλιοθήκη Αρχείο Εθνική

» Ὥσπερ τι τερπνὸν τοῦτο δοῦναι φάρμακον,
» Πειθοῦς ἀγωγὸν εἰς τὰ χρησιμώτερα,
» Τέχνῃ γλυκάζων τὸ πικρὸν τῶν ἐντολῶν.
» Φιλεῖ δ' ἀνίεσθαί τε καὶ νευρᾶς τόνος·
» Εἴπως θέλεις καὶ τοῦτο· εἰμή τι πλέον,
» Ἀντ' ᾀσμάτων σοι ταῦτα καὶ λυρισμάτων.
» Παίζειν δέδωκα, εἴτι καὶ παίζειν θέλεις,
» Μή τις βλάβῃ σοι πρὸς τὸ καλὸν συλωμένῳ » (1).

Καὶ ὄντως ἀντὶ τῶν ὕμνων τῶν μέχρι τότε ᾀδομένων τοῖς Θεοῖς ὁ ἅγιος Γρηγόριος ᾖδεν ὕμνους τῷ Ἀληθεῖ, τῷ Τρισυποστάτῳ Θεῷ· ἀντὶ τῶν ἐπιγραμμάτων τῶν μεταδιδόντων τοῖς ἐπιγιγνομένοις ὀνόματα, ἀνάξια πολλάκις μνήμης, ἔγραψεν ἐπιγράμματα τοῖς μεγάλοις τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Ἀντὶ τῶν ἰάμβων, ἐχόντων ὑπόθεσιν ταπεινήν, ἔγραψεν ἰάμβους πλήρεις ἁγίων αἰσθημάτων. Ἄλλη αἰτία, δι' ἣν ὁ Θεῖος Πατὴρ ἠσχολήθη περὶ τὸν ἔμμετρον λόγον, ἦν ἡ ἐπιθυμία τοῦ ἀπαλλάξαι τοὺς ὀρθοδόξους τῆς ἐκ τῶν ποιημάτων τῶν αἱρετικῶν, οἷον Παύλου τοῦ Σαμοσατέως, τοῦ Ἀρείου καὶ τοῦ Ἀπολιναρίου (2), ὀλεθρίας ἐπιρροῆς. Ἰδοὺ τέλος καὶ ἕτερος λόγος δι' ὃν ὁ θεῖος πατὴρ ἐνησχολήθη καὶ περὶ τὴν ποίησιν:

» Τέταρτον εὗρον τῇ νόσῳ πονούμενος
» Παρηγόρημα τοῦτο, κύκνος ὡς γέρων,
» Λαλεῖν ἐμαυτῷ τὰ πτερῶν συρίγματα,
» Οὐ θρῆνον, ἀλλ' ὕμνον τινὰ ἐξιτήριον [*].

Τῷ ἁγίῳ Γρηγορίῳ ἐν τῇ ζωηρότητι τῶν αἰσθημάτων αὐτοῦ, καὶ ἐν τῇ πρὸς ἑαυτὸν αὐστηρότητι, εὐχάριστον ἦν—περισκοπεῖν ἑαυτόν, ἐξετάζειν τὰς καταστάσεις τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς καὶ θρηνεῖν ἐπὶ τῇ δυνάμει τῆς ἁμαρτίας καὶ τῶν παθῶν. Τὸ ἀξιολογώτερον μέρος

(1) Εἰς τὰ ἔμμετρ. στίχ. 37-46. Σωκρ. γ'. 16. Σωζόμ. ε. 18.

(2) Περὶ τοῦ τελευταίου λέγει ὁ Γρηγόριος ἐν τῷ τέλει τῆς πρώτης πρὸς Κληδόνιον ἐπιστολῆς: «Εἰ δὲ οἱ μακροὶ λόγοι καὶ τὰ νέα ψαλτήρια, καὶ ἀντίφθογγα τῷ Δαυΐδ, καὶ ἡ τῶν μέτρων χάρις, ἡ τρίτη διαθήκη νομίζεται, καὶ ἡμεῖς ψαλμολογήσομεν, καὶ πολλὰ γράψομεν καὶ μετρήσομεν ».—

[*] Εἰς τὰ ἔμμετρα στίχ. 54-57.

τῶν ποιημάτων αὐτοῦ ἐστι τὸ περὶ ἑαυτοῦ. Ἐπὶ δὲ τούτοις τὸ καθαρὸν αὐτοῦ ὄμμα εἰσδύον εἴσω τῶν μυστικῶν χωρῶν τοῦ Αἰωνίου, ἢ ὁρῶν τὰ τοῦ κόσμου καὶ τὰ τῶν ἀνθρώπων, καὶ περιλαμβάνον πᾶσαν τὴν ματαιότητα τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ἢ ἤγειρεν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ λύπην ἐπὶ τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ἐνίοτε πικρὸν χλευασμὸν τῶν ἐπιγείων, ἢ ἐνεβάθυνεν εἰς τὰ παρηγορητικὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ. Τὰ ποιήματα αὐτοῦ συνήθως διαιροῦσιν εἰς τρεῖς τάξεις([1]), εἰς δογματικά, ἠθικὰ καὶ ἱστορικά. Τὰ τελευταῖα ἀποτελοῦσι τὸ μέγιστον μέρος τῶν ποιημάτων, ἔνθα ᾄδει περὶ ἑαυτοῦ, περὶ τῶν ἀσθενειῶν αὐτοῦ, περὶ τῶν θλίψεων αὐτοῦ. Φυσικόν, ὅτι τὰ ποιήματα αὐτοῦ, ἰδίως τὰ γραφέντα ἐν γήρᾳ, οὐκ ἔχουσι πάντα τὴν αὐτὴν τῆς ἐμπνεύσεως δύναμιν, πάντα ὅμως εἰσὶ καρπὸς ψυχῆς καθαρᾶς καὶ φωτεινῆς· εἰσὶ πλήρη πλείονος ζωῆς, ἢ ὅσον ἦν δυνατὸν προσδοκᾶν παρὰ γέροντος· τινὰ δὲ τούτων δύνανται καταλαβεῖν τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ τῶν ἀρίστων προϊόντων τῆς ποιήσεως. Τοιοῦτοί εἰσι π. χ. πολλοὶ ὕμνοι αὐτοῦ καὶ δεήσεις([2]), τὰ ποιήματα: σύγκρισις βίων([3]), περὶ ἀρετῆς, περὶ τῆς τοῦ βίου ματαιότητος καὶ ἀπιστίας([4]). Ἅπαντα τὰ ἔμμετρα, ἀλλὰ βραχέα αὐτοῦ γνωμικὰ διαπρέπουσιν ἐπὶ δυνάμει ἐννοιῶν([5]) [*].

§. 147. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἐν τοῖς Θεολογικοῖς λόγοις. Ὑπόθεσις τοῦ Α΄. καὶ Β΄. λόγου.

Εἰ ὁ ἅγιος Γρηγόριος, ὡς αὐτὸς λέγει, ἠβούλετο εἶναι θεράπων

([1]) Οὕτω διήρηνται παρὰ τῷ Μιγνίῳ ἐν τῇ τελευταίᾳ ἐκδόσει τῶν συγγραμμάτων τοῦ ἁγίου Γρηγορίου.

([2]) Ὁ ἑσπερ. ὕμνος— παρὰ Γαλλανδίῳ Bibl. T. V p. 446· ὁ ὕμνος εἰς Θεόν, ὁ ὕμνος εἰς Χριστὸν—παρὰ Βιλλίῳ T. II. p. 185.

([3]) Παρὰ Βιλλίῳ p. 185. 155-177-179.

([4]) Ἰδ. ρωσ. μετάφρ. ἐν τῷ περιοδ. συγγράμματι «ὁ Φάρος», 1841.

([5]) Πολλαὶ φιλονεικίαι ἐγένοντο περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ μακροῦ καὶ ὡραίου ποιήματος: Χριστὸς πάσχων, ἀλλὰ καί τοι ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ περιέχονταί τινα ἐξ ἄλλων ποιητῶν, ὅμως ἀποδοτέον αὐτὸ τῷ ἁγίῳ Γρηγορίῳ, ὡς λέγει ὁ Ἐβὲδ-Ἰησοῦς ἐν τῷ ἰδίῳ καταλόγῳ τῶν συγγραφέων. Assem. B. O. T. 3. P. I. p. 24. Πρβλ. August. Denkwürdig. Th. 5. S. 342-43.

[*] Περὶ τῶν ποιημάτων τοῦ θείου

τοῦ λόγου τοῦ Χριστοῦ, βεβαίως ἦν καὶ Δογματικὸς τοῦ Λόγου.

Οἱ Θεολογικοὶ λόγοι τοῦ ἁγίου Γρηγορίου πρὸ παντὸς ἄλλου δύνανται δεῖξαι ἡμῖν, οἷος ἦν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος (¹). Ὁ πρῶτος λόγος ἐστὶν εἰσαγωγὴ εἰς τὴν περὶ Θεοῦ καὶ τῆς ἁγίας Τριάδος διδασκαλίαν. Ἐνταῦθα ὁ ἅγιος Γρηγόριος εἰς ἔλεγχον τῶν παρατόλμων διαλεκτικῶν (τῶν Εὐνομιανῶν) ἐξιστορεῖ διὰ τῆς ζωηρᾶς αὐτοῦ γραφίδος τίνι, πότε, πρὸς τίνας, καὶ πῶς περὶ Θεοῦ φιλοσοφητέον. «Οὐ παντός, ὦ οὗτοι, τὸ περὶ Θεοῦ φιλοσοφεῖν, οὐ παντός· οὐχ οὕτω τὸ πρᾶγμα εὔωνον, καὶ τῶν χαμαὶ ἐρχομένων. Προσθήσω δὲ οὐδὲ πάντοτε, οὐδὲ πᾶσιν, οὐδὲ πάντα, ἀλλ' ἔστιν ὅτε, καὶ οἷς, καὶ ἐφ' ὅσον. Οὐ πάντων μέν, ὅτι τῶν ἐξητασμένων καὶ διαβεβηκότων ἐν θεωρίᾳ καὶ πρὸ τούτων, καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα κεκαθαρμένων, ἢ καθαιρομένων, τὸ μετριώτατον». Πότε δὲ προσήκει περὶ Θεοῦ φιλοσοφεῖν; «Ἡνίκ' ἂν σχολὴν ἄγωμεν, λέγει, ἀπὸ τῆς ἔξωθεν ἰλύος καὶ ταραχῆς, καὶ μὴ τὸ ἡγεμονικὸν ἡμῶν συγχέηται τοῖς μοχθηροῖς τύποις καὶ πλανωμένοις, οἷον γράμμασι πονηροῖς ἀναμιγνύντων κάλλη γραμμάτων, ἢ βορβόρῳ μύρων εὐωδίαν». Τίσι δέ; «Οἷς τὸ πρᾶγμα διὰ σπουδῆς, καὶ οὐχ ὡς ἕν τι τῶν ἄλλων, καὶ τοῦτο φλυαρεῖται ἡδέως, μετὰ τοὺς ἱππικοὺς καὶ τὰ θέατρα καὶ τὰ ᾄσματα, καὶ τὴν γαστέρα, καὶ τὰ ὑπὸ γαστέρα· οἷς καὶ τοῦτο μέρος τρυφῆς, ἡ περὶ ταῦτα ἐρεσχελία καὶ κομψεία τῶν ἀντιθέσεων.» Τίνα δὲ φιλοσοφητέον, καὶ ἐπὶ πόσον; «Ὅσα ἡμῖν ἐφικτά, καὶ ἐφ' ὅσον ἡ τοῦ ἀκούοντος ἕξις ἐφικνεῖται καὶ δύναμις». «Καὶ οὐ λέγω τοῦτο, προστίθησιν ὁ Θεολόγος, μὴ δεῖν πάντοτε μεμνῆσθαι Θεοῦ· μὴ πάλιν ἐπιφυέσθωσαν ἡμῖν οἱ πάντα εὔκολοι καὶ ταχεῖς. Μνημονευτέον γὰρ Θεοῦ μᾶλλον, ἢ ἀναπνευστέον· καὶ εἰ οἷόν τε ἦν τοῦτο εἰπεῖν, μηδὲ ἄλλο τι ἢ τοῦτο πρακτέον». Ἔπειτα δείκνυσιν εἰς ἡλίκους κινδύνους ἐμβάλλουσι τὴν πίστιν οἱ περὶ τῶν μυστηρίων αὐτῆς ἐνώπιον τῶν ἐθνικῶν ἐρίζοντες. Καὶ πρὸς ἔλεγχον τῶν Εὐνομιανῶν,

---

Πατρὸς ἄριστα ἐπραγματεύσατο ὁ ἔνδοξος Βιλλεμαῖνος ἐν τῷ ἀθανάτῳ αὐτοῦ συγγράμματι Tableau de l'éloquence Chrétienne au IVe. Siècle p. 153-143. Σ. Μ.

(¹) Παρὰ Βιλλίῳ λόγ. 93-37.—

πάντας ἀδιακρίτως εἰς διαλεκτικοὺς μεταβαλόντων, ἀναπτύσσει τὰ ἐπακολουθήματα τῆς ἀληθοῦς ἐκείνης καὶ ἐκφαντορικῆς ἰδέας, ὅτι αἱ ὁδοὶ πρὸς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσι διάφοροι, καὶ εἰς ἀπόδειξιν ἀναφέρει τοὺς λόγους τοῦ Ἀποστόλου: «Μὴ π ά ν τ ε ς Ἀ π ό σ τ ο λ ο ι;»—

Ἐν τῷ Δευτέρῳ λόγῳ, ἐξεικονίσας ὄντως παθητικῶς τὸν Θεολόγον ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Μωϋσέως, ἱσταμένου ἐπὶ τοῦ Σινᾶ, ἀποφαίνεται, ὅτι καί τοι ἀδύνατον κατανοῆσαι τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, ὅμως ὅτι ἐστὶ Θεός, καὶ ὅτι ἐστὶ Δημιουργὸς καὶ Κυβερνήτης τοῦ σύμπαντος, διδάσκουσιν ἡμᾶς καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν καὶ ὁ φ υ σ ι κ ὸ ς ν ό μ ο ς. Ἔπειτα δείκνυσιν, ὅτι ὁ ὑγιὴς νοῦς οὐ δύναται παραδέξασθαι τὸν Θεὸν σωματικόν, ἢ περιεχόμενον ἐν τόπῳ τινί. Δείξας δὲ τὰς αἰτίας, δι᾽ ἃς οὐ καταληπτὸν τῇ ἀνθρωπίνῃ διανοίᾳ τὸ θεῖον, λέγει: «Ἀμήχανον τοῖς ἐν σώματι, δίχα τῶν σωματικῶν, πάντη γενέσθαι μετὰ τῶν νοουμένων». Εἰπὼν δὲ διὰ βραχέων, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εὑρήσει τὴν φύσιν καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ «ἐπειδὰν τὸ θεοειδὲς τοῦτο καὶ θεῖον, λέγω δὲ τὸν ἡμέτερον νοῦν τε καὶ λόγον, τῷ οἰκείῳ προσμίξῃ, καὶ ἡ εἰκὼν ἀνέλθῃ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον, οὗ νῦν ἔχει τὴν ἔφεσιν», εἰς ἔλεγχον τῶν Εὐνομιανῶν, ὑπερηφάνως φαντασθέντων περιλαβεῖν διὰ συλλογισμῶν ἅπασαν τὴν θείαν οὐσίαν, δείκνυσι διὰ τοῦ παραδείγματος τῶν Πατριαρχῶν, τῶν Προφητῶν, τῶν Ἀποστόλων ἐκείνην τὴν ἀλήθειαν, ὅτι τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ἐνταῦθα ἐπὶ τῆς γῆς ὁ ἄνθρωπος οὐ γινώσκει. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην δείκνυσι, λέγων, ὅτι λίαν πολλὰ ἡμῖν τὰ ἀκατάληπτα ἐν τῇ φύσει τοῦ τε ἀνθρώπου καὶ τοῦ ὁρατοῦ κόσμου, πολλῷ δὲ μᾶλλον ἐν τῷ κόσμῳ τῶν ἀγγέλων, περὶ ὧν λέγει: « . . . καὶ οὐκ ἔχομεν οἷ προέλθωμεν, ἢ τοσοῦτον ὅσον εἰδέναι ἀγγέλους τινας καὶ ἀρχαγγέλους, θρόνους, κυριότητας, ἀρχάς, ἐξουσίας, λαμπρότητας, ἀναβάσεις, νοερὰς δυνάμεις, ἢ νόας, καθαρὰς φύσεις καὶ ἀκιβδήλους, ἀκινήτους πρὸς τὸ χεῖρον, ἢ δυσκινήτους, περὶ τὸ πρῶτον αἴτιον ἀεὶ χορευούσας . . . . εἰ δὲ τῆς ἐπιθυμίας ἐνδεέστερον, ἔχει τὸ νικᾶν καὶ οὕτως ὁ λόγος. Τοῦτο γὰρ ἠγωνίζετο παραστῆσαι, ὅτι νοῦ κρείττων, καὶ ἡ τῶν δευτέρων φύσις, μὴ ὅτι τῆς πρώτης καὶ μόνης, ὀκνῶ γὰρ εἰπεῖν ὑπὲρ ἅπαντα». —

§. 148. Ὑπόθεσις τοῦ Γ΄. καὶ Δ΄. Θεολογικοῦ.

Ἐν τῷ τρίτῳ λόγῳ ὁ ἅγιος Γρηγόριος μεταβαίνων εἰς τὴν διδασκαλίαν περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἀποκρίνεται εἰς τὴν ἐρώτησιν: Τίς ὁ Δημιουργὸς καὶ Κυβερνήτης τοῦ κόσμου; Εἰπών δέ, ὅτι ἀναρχία καὶ πολυαρχία ἐν ταύτῃ τῇ περιστάσει οὐκ ἔχει τόπον, δείκνυσι τὸν Δημιουργὸν τοῦ κόσμου ἐν τῷ Τρισυποστάτῳ Θεῷ· καὶ εἰς ἔλεγχον τῶν Εὐνομιανῶν ἑρμηνεύει διὰ βραχέων τὴν ἔννοιαν περὶ τῶν προσώπων τῆς Θεότητος: «Διὰ τοῦτο ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ὅρων ἱστάμενοι, τὸ ἀγέννητον εἰσάγομεν, καὶ τὸ γεννητὸν καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, ὥς που φησιν Αὐτὸς ὁ Θεὸς καὶ Λόγος. Πότε οὖν ταῦτα; Ὑπὲρ τὸ πότε ταῦτα· εἰ δὲ δεῖ τι καὶ νεανικώτερον εἰπεῖν, ὅτε ὁ Πατήρ. Πότε δὲ ὁ Πατήρ; οὐκ ἦν, ὅτε οὐκ ἦν. Τοῦτο οὖν καὶ ὁ Υἱός, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον...Πῶς οὖν οὐ συνάναρχα, εἰ συναΐδια; Ὅτι ἐκεῖθεν, εἰ καὶ μὴ μετ᾽ ἐκεῖνον». Ἔπειτα δὲ δείκνυσιν, ὅτι ἐν τῇ γεννήσει τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς δέον ἀποκλείειν πᾶσαν ἰδέαν κατὰ σάρκα γεννήσεως.

Οἱ Εὐνομιανοὶ προὐβάλλοντο τὸ ἑξῆς δίλημμα: Ὁ Θεὸς γεγέννηκε τὸν Υἱὸν βουληθείς, ἢ μὴ βουλόμενος. Εἰ μὲν οὐ θέλων, τετυράννηται· εἰ δὲ θέλων, θελήσεως Υἱός, ὁ Υἱός. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἀποκρίνεται ὡσαύτως διὰ διλήμματος κατ᾽ ἐξαίρετον τρόπον εἰς τὸ δίλημμα: «Σὺ δὲ αὐτὸς ὁ λέγων εὐχερῶς ὅ,τι ἂν θέλῃς, ἐκ θέλοντος ὑπέστης τοῦ σοῦ πατρός, ἢ μὴ θέλοντος; Εἰ μὲν ἐξ οὐ θέλοντος, τετυράννηται. Τῆς βίας! Καὶ τίς ὁ τυραννήσας αὐτόν; οὐ γὰρ δὴ τὴν φύσιν ἐρεῖς· ἐκείνη γὰρ ἔχει καὶ τὸ σωφρονεῖν. Εἰ δὲ θέλοντος, ἀπόλωλέ σοι δι᾽ ὀλίγας συλλαβὰς ὁ πατήρ· θελήσεως γὰρ υἱός, ἀλλ᾽ οὐ πατρὸς ἀναπέφηνας». Τὸ αὐτὸ δίλημμα μεταχειρίζεται καὶ περὶ τῆς γενέσεως τῆς φύσεως, καὶ ἵνα καταδείξῃ ἔτι σαφέστερον ὅσον ἄστοχόν ἐστι τὸ δίλημμα τῶν Εὐνομιανῶν, ἐρωτᾷ: «Θέλων Θεὸς ὁ Πατὴρ ἢ μὴ θέλων; . . . . εἰ μὲν δὴ θέλων, πότε τοῦ θέλειν ἠργμένος; οὐ γὰρ πρὶν εἶναι· οὐδὲ γὰρ ἦν τι πρότερον. Ἢ τὸ μὲν αὐτοῦ θελῆσαν, τὸ δὲ θεληθέν; Μεριστὸς οὖν. Πῶς δὲ οὐ θελήσεως καὶ οὗτος, κατὰ σέ, πρόβλημα; Εἰ δὲ οὐ θέλων, τί τὸ βιασάμενον εἰς τὸ εἶναι; Καὶ πῶς Θεός, εἰ βεβίασται, καὶ ταῦτα οὐκ ἄλλο τι, ἢ αὐτὸ τὸ εἶναι Θεός; Πῶς οὖν, φησί, γεγέννηται; Πῶς ἔκτισται, εἴπερ ἔκτισται,

κατὰ σέ; Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς αὐτῆς ἀπορίας. Τάχα ἂν εἴποις, ὅτι βουλήσει καὶ λόγῳ. Ἀλλ᾽ οὔπω λέγεις τὸ πᾶν. Πῶς γὰρ ἔργου δύναμιν ἔσχεν ἡ βούλησις καὶ ὁ λόγος;» —

Τὴν ἀρειανὴν δόξαν: ὁ Πατὴρ ἐγέννησε τὸν Υἱόν, οἱ Εὐνομιανοὶ καλύπτοντες διαλεκτικῇ μορφῇ, ἔλεγον τοῖς ὀρθοδόξοις: ὄντα ἢ οὐκ ὄντα γεγέννηκεν ὁ Πατήρ; Εἰ ὄντα, καταστρέφεται ἡ περὶ γεννήσεως ἔννοια· εἰ δὲ οὐκ ὄντα, ἐποιήθη. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἀποκρίνεται, ὅτι τὸ ἐρώτημα τῶν Εὐνομιανῶν ἐστιν ἄτοπον, διότι τοῦτο ἔλαβον ἐκ τοῦ ἀνθρώπου, ὃς γέγονεν τὸ μέν τι ἐξ ὄντος, τὸ δὲ ἐξ οὐκ ὄντος, καὶ ἐκ τῆς ἀρχεγόνου ὕλης, ἢ ἐποιήθη ἐκ τοῦ μηδενός. «Ἐνταῦθα δὲ σύνδρομον τῷ εἶναι τὸ γεγεννῆσθαι, καὶ ἀπ᾽ ἀρχῆς. Ὥστε ποῦ θήσεις τὸ ἀμφίκρημνον τοῦτο ἐρώτημα; Τί γὰρ τοῦ ἀπ᾽ ἀρχῆς πρεσβύτερον, ἵν᾽ ἐκεῖ θῶμεν τὸ εἶναί ποτε τοῦ Υἱοῦ, ἢ τὸ μὴ εἶναι; Ἀμφοτέρως γὰρ τό, ἀ π ᾽ ἀ ρ χ ῆ ς, λυθήσεται· εἰ μή σοι καὶ ὁ Πατήρ, πάλιν ἐρωτώντων ἡμῶν, ἐξ ὄντων, ἢ ἐξ οὐκ ὄντων, κινδυνεύσειεν ἢ δὶς εἶναι, ὃ μὲν προών, ὃ δὲ ὤν, ἢ ταυτὸν τῷ Υἱῷ παθεῖν, ἐξ οὐκ ὄντων εἶναι, διὰ τὰ σὰ τῶν ἐρωτημάτων παίγνια, καὶ τὰς ἐκ ψάμμων οἰκοδομάς, αἷ μηδὲ αὔραις ἵστανται».

Λέγουσιν: «οὐ ταυτὸ τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ γεννητόν. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐδὲ ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ ταυτόν». Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἀποκρίνεται: «... ἔπειτα πῶς οὐ ταυτὸν λέγεις τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ γεννητόν; Εἰ μὲν τὸ μὴ ἐκτισμένον καὶ ἐκτισμένον, κἀγὼ δέχομαι· οὐ γὰρ ταυτὸν τῇ φύσει τὸ ἄναρχον καὶ τὸ κτιζόμενον. Εἰ δὲ τὸ γεγεννηκός, καὶ τὸ γεγεννημένον, οὐ ταυτὸν λέγεις, οὐκ ὀρθῶς λέγεται. Ταυτὸν γὰρ εἶναι πᾶσα ἀνάγκη· αὕτη γὰρ φύσις γεννήτορος καὶ γεννήματος, ταυτὸν εἶναι τῷ γεγεννηκότι κατὰ τὴν φύσιν τὸ γέννημα. Ἢ οὕτω πάλιν· πῶς λέγεις τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ γεννητόν; Εἰ μὲν γὰρ τὴν ἀγεννησίαν αὐτὴν καὶ τὴν γέννησιν, οὐ ταυτόν· εἰ δὲ οἷς ὑπάρχει ταῦτα, πῶς οὐ ταυτόν; Ἐπεὶ καὶ τὸ ἄσοφον καὶ τὸ σοφόν, ἀλλήλοις μὲν οὐ ταυτά, περὶ ταυτὸν δὲ τὸν ἄνθρωπον· καὶ οὐκ οὐσίας τέμνει, περὶ δὲ τὴν αὐτὴν οὐσίαν τέμνεται». Τὸ συμπέρασμά ἐστι πρόδηλον. Εἰ μὲν πέπαυται τοῦ γεννᾶν ὁ Θεός, ἔλεγον οἱ Εὐνομιανοί, ἀτελὴς ἡ γέννησις. Καὶ πότε παύσεται; Εἰ δὲ πέπαυται, πάντως καὶ ἤρξατο. «Πάλιν οἱ σωματικοὶ τὰ σωματικά», ἀποκρίνεται ὁ

Γρηγόριος. Καὶ εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ὅτι τὸ συμπέρασμα τῶν Εὐνομιανῶν οὐκ ἔστιν ἄφυκτον, καταφεύγει εἰς τὴν πεῖραν αὐτῆς τῆς δεδημιουργημένης φύσεως. «Εἰ γὰρ ἦρκται κατ᾽ αὐτοὺς τὸ παυσόμενον, οὐκ ἦρκται πάντως τὸ μὴ παυσόμενον. Τί τοίνυν ἀποφανοῦνται περὶ ψυχῆς, ἢ τῆς ἀγγελικῆς φύσεως; Εἰ μὲν ἦρκται, καὶ παύσεται· εἰ δὲ οὐ παύσεται, δῆλον, ὅτι, κατ᾽ αὐτούς, οὐδὲ ἦρκται. Ἀλλὰ μὴν καὶ ἦρκται, καὶ οὐ παύσεται. Οὐκ ἄρα ἦρκται, κατ᾽ αὐτούς, τὸ παυσόμενον». Μετὰ ταῦτα ὁ ἅγιος Γρηγόριος καταφεύγει εἰς τὴν ἁγίαν Γραφήν, καὶ δείξας τὰ ρητὰ αὐτῆς, ἐν οἷς σαφέστατα καταφαίνεται ἡ θεία φύσις τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἀναλύει ἓν ἕκαστον καὶ δείκνυσι τοῖς Εὐνομιανοῖς, ὅτι καὶ ὅτε ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ χάριν τῆς ἡμετέρας σωτηρίας ἀνέλαβε τὴν ἀσθενῆ φύσιν, καὶ τότε ἐν Αὐτῷ μεγαλοπρεπῶς καθίσταται φανερὰ ἡ θεία Αὐτοῦ δύναμις.

Ἐν τῷ τετάρτῳ λόγῳ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἀποκρίνεται εἰς τὴν ἔνστασιν τῶν Εὐνομιανῶν κατὰ τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, εἰς ἐκείνας δῆλον ὅτι τὰς ἐνστάσεις, ἃς εὕρισκον ἔν τισι ρητοῖς τῆς ἁγίας Γραφῆς. Προσφιλὲς χωρίον πᾶσι τοῖς Ἀρειανοῖς ἦνό περὶ Σοφίας λόγος (Παροιμ. ζ΄. 22). Ὁ ἅγιος Γρηγόριος λέγει, ὅτι οὐ βούλεται ἀνασκευάσαι τοὺς λόγους τούτους διὰ τὴν τελευταίαν παράπτωσιν τοῦ Σολομῶντος, καὶ οὐ παραδέχεται αὐτοὺς ὡς προσωποποιίαν τῆς Σοφίας, εἰ καὶ ἐν τῇ Γραφῇ εὑρίσκονται τοιαῦται προσωποποιίαι· ἀλλ᾽ ἐννοεῖ αὐτοὺς ὧδε: αἱ μὲν λέξεις ἔκτισέ με ἀναφέρονται εἰς τὴν προπαρασκευὴν τῆς ἀνθρωπότητος· αἱ δέ: εἰς ἔργα αὐτοῦ δεικνῦσι τὸν σκοπὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως· τοὐναντίον δὲ αἱ λέξεις: πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾶ με δι᾽ αὐτὸ τοῦτο, ὅτι οὐ δεικνύουσι τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης ἐνεργείας, δηλοῦσι τὴν προαιώνιον γέννησιν.

Τὸν Χριστόν, λέγουσι, δεῖ βασιλεύειν ἄχρις ὡρισμένου καιροῦ, καὶ ὑπ᾽ οὐρανοῦ δεχθῆναι ἄχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως (Κορινθ. Α΄. ιε΄. 25. Πράξ. γ΄. 21), ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἀποκρίνεται εἰς τοῦτο, α΄.] ὅτι ἐν ἄλλοις χωρίοις σαφῶς λέγεται περὶ τῆς αἰωνίου βασιλείας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ (Λουκ. ι΄. 32), β΄.] ἡ λέξις ἕως δηλοῖ μὲν γνωστὸν διάστημα χρόνου, οὐκ ἀποκλείει ὅμως καὶ τὸν μετὰ τοῦτον τὸν χρόνον καιρόν· «οὐ πάντως, λέγει, ἀντιδιαιρεῖ τῷ μέλλοντι,

ἀλλὰ τὸ μέχρι μὲν τοῦδε τίθησι· τὸ ὑπὲρ τοῦτο οὐκ ἀναίνεται», καὶ εἰς ἀπόδειξιν ἀναφέρει τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Σωτῆρος (Ματθ. κη΄. 20). Ἐπειδὴ δὲ ἡ ὑποταγὴ τοῦ Υἱοῦ τῷ Πατρὶ οὐ δηλοῖ, ὅτι δῆθεν ὁ Υἱὸς τὸ πρῶτον ἦν ἀνυπότακτος τῷ Πατρί, διὰ τοῦτο ἤδη δείκνυσιν, ὅτι λέγεται περὶ τῆς πληρώσεως τοῦ πατρικοῦ θελήματος ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Σωτῆρος τοῦ κόσμου—θελήματος ἀφορῶντος εἰς τὴν ὑποταγὴν τῶν μέχρι τότε ἀνυποτάκτων ἀνθρώπων.

«Τοιοῦτον εἶναί μοι φαίνεται, λέγει ὁ ἅγιος Γρηγόριος, καὶ τό: *Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου πρόσχες μοι, ἵνα τί ἐγκατέλιπές με;* οὐ γὰρ αὐτὸς ἐγκαταλέλειπται, ἢ ὑπὸ τοῦ Πατρός, ἢ ὑπὸ τῆς ἑαυτοῦ Θεότητος, ὃ δοκεῖ τισιν, ὡς ἂν φοβουμένης τὸ πάθος, καὶ διὰ τοῦτο συστελλομένης ἀπὸ τοῦ πάσχοντος (τίς γὰρ ἢ γεννηθῆναι κάτω τὴν ἀρχήν, ἢ ἐπὶ τὸν Σταυρὸν ἀνελθεῖν ἠνάγκασεν;)· ἐν ἑαυτῷ δέ, ὅπερ εἶπον, τυποῖ τὸ ἡμέτερον. Ἡμεῖς γὰρ ἦμεν οἱ ἐγκαταλελειμμένοι καὶ παρεωραμένοι πρότερον, εἶτα νῦν προσειλημμένοι καὶ σεσωσμένοι τοῖς τοῦ Ἀπαθοῦς πάθεσι».

Τοὺς λόγους: «*Οὐ δύναται ὁ Υἱὸς ποιεῖν ἀφ᾿ ἑαυτοῦ οὐδέν, ἐὰν μή τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα*» (Ἰωάν. ε΄. 19.) ὁ θεῖος Πατὴρ ἀποδίδωσιν εἰς τὴν ἑνότητα τῆς θείας δυνάμεως ἐν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ. Ἐκ τούτου παντελῶς ἀδύνατον, ὅτι ὁ Υἱὸς ποιεῖ τι, ὅπερ ὁ Πατὴρ οὐ ποιεῖ, ἢ ὅτι ὁ Πατὴρ ποιεῖ τι, ὅπερ οὐ ὁ Υἱὸς ποιεῖ. Ἐν τοιαύτῃ ἐννοίᾳ παραδέχεται τοὺς λόγους τοῦ Ἰωάννου ς΄. 38.

Περὶ τῶν λόγων: «*ἵνα γινώσκωσι Σὲ τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν*» (Ἰωάν. ιζ΄. 3.), καὶ «*οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός*» (Λουκ. ιη΄. 19.) ὁ ἅγιος Γρηγόριος σημειοῖ, ὅτι οἱ μὲν πρῶτοι ἀποκλείουσι μόνον τοὺς ψευδεῖς Θεοὺς τῶν ἐθνικῶν, οἱ δὲ τελευταῖοι ἐλέγχουσι τὸν πειράζοντα νομικόν, τὸν καλέσαντα ἀγαθὸν τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ὡς ἄνθρωπον.

Οἱ Εὐνομιανοὶ προὐβάλλοντο τό: «*Πάντοτε ζῶν, εἰς τὸ ἐντυγχάνειν ὑπὲρ ἡμῶν*» (Ἑβρ. ζ΄. 25). Εἰς διασάφησιν τούτου λέγει ἄριστα ὁ Θεολόγος: «Πρεσβεύει γὰρ ἔτι καὶ νῦν, ὡς ἄνθρωπος, ὑπὲρ τῆς ἐμῆς σωτηρίας, ὅτι μετὰ τοῦ σώματός ἐστιν, οὗ προσέλαβεν, ἕως ἂν ἐμὲ ποιήσῃ Θεὸν τῇ δυνάμει τῆς ἐνανθρωπήσεως, κἂν

μηκέτι κατὰ σάρκα γιγνώσκηται, τὰ σαρκικὰ λέγω πάθη, καί, χωρὶς τῆς ἁμαρτίας, ἡμέτερα. Οὕτω δὲ καὶ Παράκλητον ἔχομεν Ἰησοῦν Χριστόν (Ἰωάν. Α΄. ά. 2.), οὐχ ὡς ὑπὲρ ἡμῶν προκαλινδούμενον τοῦ Πατρός, καὶ προσπίπτοντα δουλικῶς . . . . . ἀλλ' οἷς πέπονθεν ὡς ἄνθρωπος, πείθει καρτερεῖν, ὡς Λόγος καὶ παραινέτης. Τοῦτο νοεῖταί μοι ἡ παράκλησις».

Περὶ δὲ τῆς τελευταίας ἡμέρας ἢ ὥρας οὐδεὶς οἶδε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱός, (Ματθ. κδ΄. 36.), ὁ ἅγιος Γρηγόριος λέγει, ὅτι «γινώσκει μὲν ὡς Θεός, ἀγνοεῖ δέ φησιν, ὡς ἄνθρωπος, ἄν τις τὸ φαινόμενον χωρίσῃ τοῦ νοουμένου; Τὸ γὰρ ἀπόλυτον εἶναι τοῦ Υἱοῦ τὴν προσηγορίαν καὶ ἄσχετον, οὐ προσκειμένου τῷ Υἱῷ τοῦ τινός, ταύτην ἡμῖν δίδωσι τὴν ὑπόνοιαν, ὥστε τὴν ἄγνοιαν λαμβάνειν ἐπὶ τὸ εὐσεβέστερον, τῷ ἀνθρωπίνῳ, μὴ τῷ θείῳ ταύτην λογιζομένους. Εἰ μὲν οὖν οὗτος αὐτάρκης ὁ λόγος, ἐνταῦθα στησόμεθα, καὶ μηδὲν πλέον ἐπιζητείσθω· εἰ δὲ μή, τό γε δεύτερον, ὥσπερ τῶν ἄλλων ἕκαστον, οὕτω δὴ καὶ ἡ γνῶσις τῶν μεγίστων, ἐπὶ τὴν αἰτίαν ἀναφερέσθω τιμῇ τοῦ γεννήτορος. Δοκεῖ δέ μοι τις, μηδ' ἂν ἐκείνως ἀναγνούς, ὡς τῶν καθ' ἡμᾶς φιλολόγων τις, μικρὸν ἐννοῆσαι, ὅτι οὐδὲ ὁ Υἱὸς ἄλλως οἶδε τὴν ἡμέραν, ἢ τὴν ὥραν, ἢ ὡς ὅτι ὁ Πατήρ. Τὸ γὰρ συναγόμενον, ὁποῖον; Ἐπειδὴ ὁ Πατὴρ γινώσκει, διὰ τοῦτο καὶ ὁ Υἱός, ὡς δῆλον, ὅτι μηδενὶ γνωστὸν τοῦτο, μηδὲ ληπτόν, πλὴν τῆς πρώτης φύσεως». Ἔπειτα ἑρμηνεύονται αἱ προσηγορίαι τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ: Μονογενής, Λόγος, Σοφία, Εἰκών, Φῶς, Ποιμήν, Ἀρχιερεύς.

§. 149. Ὑπόθεσις τοῦ Ε΄. Θεολογικοῦ.

Ἐν τῷ πέμπτῳ λόγῳ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁμιλεῖ περὶ τοῦ Θεοῦ — Ἁγίου Πνεύματος. Ἐν πρώτοις μνημονεύει τῶν ἐχθρῶν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, σημειῶν προσέτι, ὅτι κατὰ τὴν γενικὴν ἰδιότητα τῶν ἀπίστων τῇ ἀληθείᾳ ἀνθρώπων, ὡς οἱ Μακεδονιανοί, οὕτω καὶ οἱ Εὐνομιανοί, ὁμοθυμαδὸν ἐγείρονται κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, εἰ καὶ αἱ μερικαὶ αὐτῶν δόξαι ἐπὶ τοσοῦτόν εἰσι πρὸς ἀλλήλας ἐναντίαι, ὥστε σχεδὸν ἀδύνατον ἀνιχνεῦσαι τὴν διαφοράν. Καὶ ἄρχεται τῆς ἐρεύνης ὧδε: «Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἢ τῶν καθ'

ἑαυτὸ ὑφεστηκότων, πάντως ὑποθετέον, ἢ τῶν ἐν ἑτέρῳ θεωρουμένων· ὧν τὸ μέν, οὐσίαν καλοῦσιν οἱ περὶ ταῦτα δεινοί, τὸ δέ, συμβεβηκός. Εἰ μὲν οὖν συμβέβηκεν, ἐνέργεια τοῦτο ἂν εἴη Θεοῦ. Τί γὰρ ἕτερον, ἢ τίνος; Τοῦτο γάρ πως μᾶλλον, καὶ φεύγει σύνθεσιν. Καὶ εἰ ἐνέργεια, ἐνεργηθήσεται δηλονότι, οὐκ ἐνεργήσει, καὶ ὁμοῦ τῷ ἐνεργηθῆναι, παύσεται. Τοιοῦτον γὰρ ἡ ἐνέργεια. Πῶς οὖν ἐνεργεῖ, καὶ τάδε λέγει, καὶ ἀφορίζει, καὶ λυπεῖται, καὶ παροξύνεται, καὶ ὅσα κινουμένου σαφῶς ἐστιν, οὐ κινήσεως; Εἰ δὲ οὐσία τις, οὐ τῶν περὶ τὴν οὐσίαν, ἤτοι κτίσμα ὑπολειφθήσεται, ἢ Θεός· μέσον γάρ τι τούτων, ἤτοι μηδετέρου μετέχων, ἢ ἐξ ἀμφοῖν σύνθετον, οὐδ᾽ ἂν οἱ τοὺς τραγελάφους πλάττοντες ἐννοήσαιεν. Ἀλλ᾽ εἰ μὲν κτίσμα, πῶς εἰς αὐτὸ πιστεύομεν, ἢ ἐν αὐτῷ τελειούμεθα; Οὐ γὰρ ταυτόν ἐστι πιστεύειν εἴς τι, καὶ περὶ αὐτοῦ πιστεύειν. Τὸ μὲν γάρ ἐστι Θεότητος, τὸ δὲ παντὸς πράγματος».

Οἱ Πνευματομάχοι καὶ ὡς πρὸς τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐπανελάμβανον τὸ προσφιλὲς αὐτοῖς δίλημμα: Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἢ ἀγέννητον πάντως, ἢ γεννητόν. Καὶ εἰ μὲν ἀγέννητον, δύο τὰ ἄναρχα. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος δείξας τὰς ἀτόπους συνεπείας τοῦ σοφίσματος αὐτῶν λέγει: «Ἐπεὶ δέ σου τὴν πρώτην διαίρεσιν οὐ δεχόμεθα, τὴν μηδὲν ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ μέσον ὑπολαμβάνουσαν, αὐτίκα οἰχήσονταί σοι μετὰ τῆς σεμνῆς διαιρέσεως οἱ ἀδελφοὶ καὶ οἱ υἱωνοί, ὥσπερ τινὸς δεσμοῦ πολυπλόκου τῆς πρώτης ἀρχῆς διαλυθείσης, συνδιαλυθέντες, καὶ τῆς Θεολογίας ὑποχωρήσαντες. Ποῦ γὰρ θήσεις τὸ ἐκπορευτόν, εἰπέ μοι, μέσον ἀναφανὲν τῆς σῆς διαιρέσεως, καὶ παρὰ κρείσσονος, ἢ κατὰ σέ, Θεολόγου, τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, εἰσαγόμενον; Εἰ μὴ τὴν φωνὴν ἐκείνην τῶν σῶν ἐξεῖλες Εὐαγγελίων, διὰ τὴν τρίτην σου Διαθήκην(¹), τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται (Ἰωάν. ιε΄. 26)· ὃ καθ᾽ ὅσον μὲν ἐκεῖθεν ἐκπορεύεται, οὐ κτίσμα· καθ᾽ ὅσον δὲ οὐ γεννητόν, οὐχ Υἱός· καθ᾽ ὅσον δὲ ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ μέσον, Θεός». Τί οὖν ἐστι, λέγουσιν, ὃ λείπει τῷ Πνεύματι, πρὸς τὸ εἶναι Υἱόν; «Οὐ λείπειν φαμέν, ἀποκρίνεται ὁ Γρηγόριος, οὐδὲ γὰρ ἐλλιπὴς ὁ Θεός· τὸ δὲ τῆς ἐκ-

(¹) Ἴδ. ἀνωτ. σελ. 260. σημ. 2.

φάνσεως, ἵν᾽ οὕτως εἴπω, ἢ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως διάφορον, διάφορον αὐτῶν καὶ τὴν κλῆσιν πεποίηκεν. Οὐδὲ γὰρ τῷ Υἱῷ λείπει τι πρὸς τὸ εἶναι Πατέρα (οὐδὲ γὰρ ἔλλειψις ἡ υἱότης), ἀλλ᾽ οὐ παρὰ τοῦτο Πατήρ. Ἢ οὕτω γε καὶ τῷ Πατρὶ λείπει τι πρὸς τὸ εἶναι Υἱόν· οὐ γὰρ Υἱὸς ὁ Πατήρ. Ἀλλ᾽ οὐκ ἐλλείψεως ταῦτάποθεν, οὐδὲ τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν ὑφέσεως· αὐτὸ δὲ τό, Μὴ γεγενῆσθαι καὶ τὸ γεγενῆσθαι, καὶ τὸ ἐκπορεύεσθαι, τὸν μὲν Πατέρα, τὸν δὲ Υἱόν, τὸ δέ, τοῦθ᾽ ὅπερ λέγεται, Πνεῦμα ἅγιον προσηγόρευσεν, ἵνα τὸ ἀσύγχυτον σώζηται τῶν τριῶν ὑποστάσεων ἐν τῇ μιᾷ φύσει τε καὶ ἀξίᾳ τῆς Θεότητος».

Ποῦ γέγραπται, ὅτι χρὴ προσκυνεῖν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἢ προσεύχεσθαι Αὐτῷ; Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἀναφέρει τὰς ῥήσεις τῆς Γραφῆς Ἰωάνν. δ΄. 24. Ρωμ. ή. 26. Α΄. Κορινθ. ιδ΄. 15. Περὶ τοῦ πρώτου χωρίου σημειοῖ: «Τὸ οὖν προσκυνεῖν τῷ Πνεύματι, ἢ προσεύχεσθαι, οὐδὲν ἄλλο εἶναί μοι φαίνεται, ἢ αὐτὸ ἑαυτῷ τὴν εὐχὴν προσάγειν καὶ τὴν προσκύνησιν».—

Οἱ Εὐνομιανοὶ προὐβάλλοντο τό: «Πάντα δι᾽ αὐτοῦ ἐγένετο» (Ἰωάν. ά. 3)· ὁ ἅγιος Γρηγόριος λέγει: «Πάντα γὰρ ὅσα γέγονεν, εἴρηται, οὐχ᾽ ἁπλῶς ἅπαντα· οὐδὲ γὰρ ὁ Πατήρ, οὐδ᾽ ὅσα μὴ γέγονε. Δεῖξον οὖν ὅτι γέγονε, καὶ τότε τῷ Υἱῷ δός, καὶ τοῖς κτίσμασι συναρίθμησον».

Εἰ Θεός, καὶ Θεός, καὶ Θεός, πῶς οὐχὶ τρεῖς θεοί; ἢ πῶς οὐ πολυαρχία τὸ δοξαζόμενον; «Ἡμῖν εἷς Θεός, ἀποκρίνεται ὁ ἅγιος Γρηγόριος, ὅτι μία Θεότης· καὶ πρὸς ἓν τὰ ἐξ αὐτοῦ τὴν ἀναφορὰν ἔχει, κἂν τρία πιστεύηται« Οὐ γάρ, τὸ μὲν μᾶλλον, τὸ δέ, ἧττον Θεός· οὐδὲ τὸ μὲν πρότερον, τὸ δὲ ὕστερον· οὐδὲ βουλήσει τέμνεται, οὐδὲ δυνάμει μερίζεται, οὐδέ τι τῶν ὅσα τοῖς μεριστοῖς ὑπάρχει, κἀνταῦθα λαβεῖν ἐστιν· ἀλλ᾽ ἀμέριστος ἐν μεμερισμένοις, εἰ δεῖ συντόμως εἰπεῖν, ἡ Θεότης· καὶ οἷον ἐν ἡλίοις τρισὶν ἐχομένοις ἀλλήλων, μία τοῦ φωτὸς σύγκρασις».

Τὸ Πνεῦμα, λέγουσιν, ἄγνωστον ἐκ τῆς Γραφῆς. Εἰ τοῦτο καὶ οὕτως εἶχε, κρίνει ὁ Θεολόγος, ά.] δέον μεμνῆσθαι, «ὅτι καὶ ἕτερόν τι παραδεκτέον ὡς ἀληθές, εἰ καὶ περὶ τούτου κατὰ γράμμα οὐκ εἴρηται ἐν τῇ Γραφῇ. б΄.] «Δύο γεγόνασι μεταθέσεις βίων ἐπιφανεῖς ἐκ τοῦ παντὸς

αἰῶνος, αἳ καὶ δύο Διαθῆκαι καλοῦνται . . . . ἐκήρυσσε φανερῶς ἡ Παλαιὰ τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸν ἀμυδρότερον. Ἐφανέρωσεν ἡ Καινὴ τὸν Υἱόν, ὑπέδειξε τοῦ Πνεύματος τὴν Θεότητα. Ἐμπολιτεύεται νῦν τὸ Πνεῦμα, σαφεστέραν ἡμῖν παρέχον τὴν ἑαυτοῦ δήλωσιν. Οὐ γὰρ ἦν ἀσφαλές, μήπω τῆς τοῦ Πατρὸς Θεότητος ὁμολογηθείσης, τὸν Υἱὸν ἐκδήλως κηρύττεσθαι· μηδὲ τῆς τοῦ Υἱοῦ παραδεχθείσης, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵν᾽ εἴπω τι καὶ τολμηρότερον, ἐπιφορτίζεσθαι· μὴ καθάπερ τροφῇ, τῇ ὑπὲρ δύναμιν, βαρηθέντες, καὶ ἡλιακῷ φωτὶ σαθροτέραν ἔτι προσβαλόντες τὴν ὄψιν, καὶ εἰς τὸ κατὰ δύναμιν κινδυνεύσωσιν». Ἡ Θεότης τοῦ ἁγίου Πνεύματός ἐστιν ὑπόθεσις ὑψηλή « . . . ἤδη δὲ ἥξει καὶ ὁ τῶν μαρτυριῶν ἑσμός. . . . Γεννᾶται Χριστός, προτρέχει (τὸ ἅγιον Πνεῦμα)· βαπτίζεται, μαρτυρεῖ· πειράζεται, ἀνάγει· δυνάμεις ἐπιτελεῖ, συμπαρομαρτεῖ· ἀνέρχεται, διαδέχεται. Τί γὰρ οὐ δύναται τῶν μεγάλων, καὶ ὧν Θεός; τί δαὶ οὐ προσαγορεύεται ὧν Θεός, πλὴν ἀγεννησίας καὶ γεννήσεως; . . . «ἐγὼ μὲν φρίττω τὸν πλοῦτον ἐννοῶν τῶν κλήσεων, καὶ καθ᾽ ὅσων ὀνομάτων ἀναισχυντοῦσιν οἱ τῷ Πνεύματι ἀντιπίπτοντες!» Εἶτα ἀπαριθμεῖ τὰ ὀνόματα, οἷς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καλεῖται ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ, καὶ τὰς ἐνεργείας τὰς ἀποδιδομένας Αὐτῷ.

Τοιαύτη ἡ ὑπόθεσις τῶν πέντε Θεολογικῶν λόγων!

§. 150. Δογματικὴ διδασκαλία ἐν τοῖς ἄλλοις συγγράμμασι. Διδασκαλία περὶ τῆς ἐνεργείας.

Ἐν τοῖς ἄλλοις συγγράμμασιν ὁ Θεολόγος τὸ μὲν διασαφεῖ τὸ περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος δόγμα, τὸ δὲ ὁμιλεῖ περὶ ἄλλων ἄρθρων τῆς πίστεως.

1.] Ἐν τῷ λόγῳ περὶ δόγματος μετὰ τὸ ἐλέγξαι τοὺς ἀναλαμβάνοντας τὴν κλῆσιν τοῦ διδασκάλου τῆς πίστεως ἄνευ ἰδίας εἰς τοῦτο προπαρασκευῆς, (ἤτοι δι᾽ αὐστηροῦ βίου, ἢ δι᾽ ἀναπτύξεως τῆς διανοίας) ἐκτίθησιν ἐν ἐκτάσει τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς Θεότητος καὶ τῆς ἀϊδίου γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἐνταῦθα λέγει: « Ἀκούεις γέννησιν; Τὸ πῶς μὴ περιεργάζου. Ἀκούεις, ὅτι τὸ Πνεῦμα προϊὸν ἐκ τοῦ Πατρός; Τὸ ὅπως μὴ πολυπραγμόνει. Εἰ δὲ καὶ πολυπραγμονεῖς Υἱοῦ γέννησιν, καὶ Πνεύματος πρόοδον, κἀγώ σοῦ

Εύξεινος Λέσχη Ποντίων Νάουσας

πολυπραγμονῶ τὸ κρᾶμα τῆς ψυχῆς καὶ σώματος. Πῶς εἶ χοῦς, καὶ εἰκὼν Θεοῦ; . . . » —

2.] Ἐν τῷ τελευταίῳ μέρει τοῦ λόγου εἰς Ἥρωνα τὸν φιλόσοφον διδάσκει: «Μήτε ἀρχὰς τρεῖς, ἵνα μὴ ἑλληνικόν, ἢ τὸ πολύθεον· μήτε μίαν μέν, ἰουδαϊκὴν δὲ στενήν τινα, καὶ φθονεράν, καὶ ἀδύνατον· ἢ τῷ ἀναλίσκειν εἰς ἑαυτὴν Θεότητα, ὃ τοῖς προάγουσι μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν, εἰς αὐτὸν δὲ πάλιν ἀναλύουσιν ἤρεσεν· ἢ τῷ καταβάλλειν τὰς φύσεις, καὶ ἀλλοτριοῦν Θεότητος, ὃ τοῖς νῦν ἀρέσκει σοφοῖς, ὥσπερ δεδοικυῖαν μὴ ἀντεξάγωνται, ἢ μηδὲν δυναμένην ὑπὲρ τὰ κτίσματα. Μήτε ἀγέννητον τὸν Υἱόν, εἷς γὰρ ὁ Πατήρ· μήτε Υἱὸν τὸ Πνεῦμα, εἷς γὰρ ὁ Μονογενής· ἵνα καὶ τοῦτο Θεϊκὸν ἔχωσι τὸ μοναδικόν, ὁ μὲν τῆς υἱότητος, τὸ δὲ τῆς προόδου, καὶ οὐχ υἱότητος. Ἀληθῶς Πατέρα τὸν Πατέρα, καὶ πολύ γε τῶν παρ᾽ ἡμῖν ἀληθέστερον, ὅτι μόνως, ἰδιοτρόπως γάρ, καὶ οὐχ ὡς τὰ σώματα· καὶ μόνος, οὐ γὰρ μετὰ συζυγίας· καὶ μόνου, Μονογενοῦς γάρ· καὶ μόνον, οὐ γὰρ Υἱὸς πρότερον, καὶ ὅλον Πατήρ, καὶ ὅλου, τὸ γὰρ ἡμέτερον ἄδηλον· καὶ ἀπ᾽ ἀρχῆς, οὐ γὰρ ὕστερον . . . Κοινὸν γὰρ Πατρὶ μὲν καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, τὸ μὴ γεγονέναι, καὶ ἡ Θεότης. Υἱῷ δὲ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, τὸ ἐκ τοῦ Πατρός. Ἴδιον δὲ Πατρὸς μὲν ἡ ἀγεννησία· Υἱοῦ δὲ ἡ γέννησις· Πνεύματος δὲ ἡ ἔκπεμψις».

3.] Ἐν τῷ λόγῳ εἰς τὴν Πεντηκοστὴν ἐξιστορεῖ τὰς ἐνεργείας τοῦ ἁγίου Πνεύματος, αἷς καταδείκνυσιν, ὅτι ἐστὶν ἀληθὴς Θεός.

4.] Ἐν τῷ λόγῳ εἰς τὰ Γενέθλια τοῦ Σωτῆρος ὁμιλεῖ περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀγγελικοῦ κόσμου, τοῦ ὑλικοῦ καὶ ὁρωμένου κόσμου, τοῦ ἀνθρωπίνου καὶ περὶ τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου, καὶ δείξας τὴν τεταραγμένην τοῦ ἀνθρώπου θέσιν, λέγει: «Τέλος ἰσχυροτέρου δεῖται φαρμάκου ἐπὶ δεινοτέροις τοῖς ἀρρωστήμασι . . . αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ προαιώνιος, ὁ ἀόρατος, ὁ ἀπερίληπτος, ὁ ἀσώματος, ἡ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀρχή, τὸ ἐκ τοῦ φωτὸς φῶς, ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀθανασίας, τὸ ἐκμαγεῖον τοῦ ἀρχετύπου κάλλους, ἡ μὴ κινουμένη σφραγίς, ἡ ἀπαράλλακτος εἰκών, ὁ τοῦ Πατρὸς ὅρος καὶ Λόγος· ἐπὶ τὴν ἰδίαν εἰκόνα χωρεῖ, καὶ σάρκα φορεῖ διὰ

τὴν σάρκα, καὶ ψυχῇ νοερᾷ διὰ τὴν ἐμὴν ψυχὴν μίγνυται, τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον ἀνακαθαίρων. Καὶ πάντα γίγνεται, πλὴν τῆς ἁμαρτίας, ἄνθρωπος· κυηθεὶς μὲν ἐκ τῆς Παρθένου, καὶ ψυχὴν καὶ σάρκα προκαθαρθείσης τῷ Πνεύματι (ἔδει γὰρ καὶ γέννησιν τιμηθῆναι καὶ παρθενίαν προτιμηθῆναι)· προελθὼν δὲ Θεὸς μετὰ τῆς προσλήψεως, ἓν ἐκ δύο τῶν ἐναντίων, σαρκὸς καὶ Πνεύματος· ὧν, τὸ μὲν ἐθέωσε, τὸ δὲ ἐθεώθη. . . . Ἀπεστάλη μέν, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπος· διπλοῦς γὰρ ἦν· ἐπεὶ καὶ ἐκοπίασε καὶ ἐπείνησε, καὶ ἐδίψησε καὶ ἠγωνίασε, καὶ ἐδάκρυσε νόμῳ σώματος . . . » Ἀκριβῶς ἐπ' ἴσης δείκνυσιν ὁ Θεολόγος τὴν Θείαν Οἰκονομίαν ἐν τῷ β΄. λόγῳ εἰς τὸ Πάσχα, ἀλλ' ἐνταῦθα λύει ἔτι ἓν σπουδαῖον ζήτημα περὶ τοῦ Σωτῆρος: «Τίνι γὰρ τὸ ὑπὲρ ἡμῶν αἷμα, καὶ περὶ τίνος ἐχέθη, τὸ μέγα καὶ περιβόητον τοῦ Θεοῦ, καὶ Ἀρχιερέως καὶ θύματος; Κατειχόμεθα μὲν γὰρ ὑπὸ τοῦ πονηροῦ, πεπραμένοι ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ ἀντιλαβόντες τῆς κακίας τὴν ἡδονήν. Εἰ δὲ τὸ λύτρον οὐκ ἄλλου τινός, ἢ τοῦ κατέχοντος γίνεται, ζητῶ τίνι τούτῳ εἰσηνέχθη, καὶ δι' ἥντινα τὴν αἰτίαν; Εἰ μὲν τῷ πονηρῷ, φεῦ τῆς ὕβρεως! εἰ μὴ παρὰ τοῦ Θεοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν Θεὸν αὐτὸν λύτρον ὁ ληστὴς λαμβάνει, καὶ μισθὸν οὕτως ὑπερφυῆ τῆς ἑαυτοῦ τυραννίδος, δι' ὃν καὶ ἡμῶν φείδεσθαι δίκαιον ἦν· εἰ δὲ τῷ Πατρί, πρῶτον μὲν πῶς; Οὐχ ὑπ' ἐκείνου γὰρ ἐκρατούμεθα. Δεύτερον δὲ τίς ὁ λόγος, Μονογενοῦς αἷμα τέρπειν Πατέρα, ὃς οὐδὲ τὸν Ἰσαὰκ ἐδέξατο παρὰ τοῦ Πατρὸς προσφερόμενον, ἀλλ' ἀντηλλάξατο τὴν θυσίαν, κριὸν ἀντιδοὺς τοῦ λογικοῦ θύματος; Ἢ δῆλον, ὅτι λαμβάνει μὲν ὁ Πατήρ, οὐκ αἰτήσας, οὐδὲ δεηθείς, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκονομίαν καὶ τὸ χρῆναι ἁγιασθῆναι τῷ ἀνθρωπίνῳ τοῦ Θεοῦ τὸν ἄνθρωπον· ἵνα αὐτὸς ἡμᾶς ἐξέληται, τοῦ τυράννου βίᾳ κρατήσας, καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἐπαναγάγῃ διὰ τοῦ Υἱοῦ μεσιτεύσαντος, καὶ εἰς τιμὴν τοῦ Πατρὸς τοῦτο οἰκονομήσαντος, ᾧ τὰ πάντα παραχωρῶν φαίνεται». Ἀλλαχοῦ ὁ Θεολόγος λέγει περὶ τούτου τὰ ἑξῆς: «αὐτὸς (ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ) γέγονεν ἁμαρτία, ἐπειδὴ ἀνέλαβε τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ἀνέλαβε τὴν παρακοήν μου» (¹).

(¹) Ἐπιστ. Α. πρὸς Κληδόνιον.—

5.] Αἱ δύο μακραὶ ἐπιστολαὶ πρὸς Κληδόνιον ἐλέγχουσι τὴν αὐθαίρετον καινοτομίαν τοῦ Ἀπολλιναρίου, ὧν ἡ πρώτη συμπληροῖ τὴν δευτέραν. Ἐν τῇ πρώτῃ κατ᾽ ἀρχάς, ὅπως ἀπαλλάξῃ ἑαυτὸν τῆς ὑποψίας ἐν τῇ ἀποκαταστάσει τῶν προτέρων σφαλμάτων, κατακρίνει τὰς ψευδεῖς δοξασίας λέγων: «Οὐδὲ γὰρ τὸν ἄνθρωπον χωρίζομεν τῆς Θεότητος. . . . Εἴ τις οὐ Θεοτόκον τὴν ἁγίαν Μαρίαν ὑπολαμβάνει, χωρίς ἐστι τῆς Θεότητος. Εἴ τις ὡς διὰ σωλῆνος τῆς Παρθένου δραμεῖν, ἀλλὰ μὴ ἐν αὐτῇ διαπεπλάσθαι λέγοι Θεϊκῶς ἅμα καὶ ἀνθρωπικῶς· Θεϊκῶς μέν, ὅτι χωρὶς ἀνδρός· ἀνθρωπικῶς δέ, ὅτι νόμῳ κυήσεως, ὁμοίως ἄθεος. Ἔπειτα δὲ καταπολεμεῖ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀπολλιναρίου: «Εἴ τις εἰς ἄνουν ἄνθρωπον ἤλπικεν, ἀνόητος ὄντως ἐστί, καὶ οὐκ ἄξιος ὅλως σώζεσθαι. Τὸ γὰρ ἀπρόσληπτον, ἀθεράπευτον· ὃ δὲ ἥνωται τῷ Θεῷ, τοῦτο καὶ σώζεται. Εἰ ἥμισυς ἔπταισεν ὁ Ἀδάμ, ἥμισυ καὶ τὸ προσειλημμένον καὶ τὸ σωζόμενον». «Ἀλλ᾽ ἤρκει, φησὶν ὁ Ἀπολλινάριος, ἡ Θεότης ἀντὶ τοῦ νοῦ». «Τί οὖν πρὸς ἐμὲ (λέγει ὁ Γρηγόριος) τοῦτο; Θεότης γὰρ μετὰ σαρκὸς μόνης οὐκ ἄνθρωπος, ἀλλ᾽ οὐδὲ ψυχῆς μόνης, οὐδὲ ἀμφοτέρων χωρὶς τοῦ νοῦ, ὃ καὶ μᾶλλον ἄνθρωπος. . . . Ἀλλὰ κατάκριτος, φησίν, ὁ ἡμέτερος νοῦς. Τί δαὶ ἡ σάρξ; οὐ κατάκριτος; Ἢ καὶ ταύτην ἀποσκεύασαι διὰ τὴν ἁμαρτίαν, ἢ κἀκεῖνον πρόσαγε διὰ τὴν σωτηρίαν. . . . Σὺ μὲν διὰ τοῦτο ἀτιμάζεις, ὦ βέλτιστε, τὸν ἐμὸν νοῦν (ὡς σαρκολάτρης, εἴπερ ἀνθρωπολάτρης ἐγώ), ἵνα συνδήσῃς Θεὸν πρὸς σάρκα, ὡς οὐκ ἄλλως δεθῆναι δυνάμενον, καὶ διὰ τοῦτο ἐξαιρεῖς τὸ μεσότοιχον. Ὁ δὲ ἐμὸς λόγος τίς, τοῦ ἀφιλοσόφου καὶ ἀπαιδεύτου; ὁ νοῦς τῷ νοῒ μίγνυται, ὡς ἐγγυτέρῳ καὶ οἰκειοτέρῳ, καὶ διὰ τούτου σαρκὶ μεσιτεύοντος Θεότητι καὶ παχύτητι».

6.] Ὁ δεύτερος λόγος εἰς τὸ ἅγιον βάπτισμα περιέχει ἐξαίρετον διδασκαλίαν περὶ τοῦ μυστηρίου τοῦ βαπτίσματος. Ἐνταῦθα ὁ Θεολόγος α΄.] διασαφεῖ τὸ μυστικὸν καὶ ὁρατὸν μέρος τοῦ βαπτίσματος. «Αὕτη ἡ τοῦ βαπτίσματος χάρις καὶ δύναμις, οὐ κόσμου κατακλυσμόν, ὡς πάλαι, τῆς δὲ τοῦ καθ᾽ ἕκαστον ἁμαρτίας κάθαρσιν ἔχουσα, καὶ παντελῆ ῥύψιν τῶν ἀπὸ κακίας ἐπεισελθόντων συγχωσμάτων ἢ μολυσμάτων. Διττῶν δὲ ὄντων ἡμῶν, ἐκ ψυχῆς λέγω καὶ σώματος,

καὶ τῆς μέν, ὁρατῆς, τῆς δέ, ἀοράτου φύσεως, διττὴ καὶ ἡ κάθαρσις, δι' ὕδατός τε, φημι, καὶ Πνεύματος, τοῦ μέν, θεωρητῶς τε καὶ σωματικῶς λαμβανομένου, τοῦ δέ, ἀσωμάτως καὶ ἀθεωρήτως συντρέχοντος· καὶ τοῦ μέν, τυπικοῦ· τοῦ δέ, ἀληθινοῦ, καὶ τὰ βάθη καθαίροντος, ὃ τῆς πρώτης γενέσεως ἐπικουρία τυγχάνον, καινοὺς ἀντὶ παλαιῶν, καὶ θεοειδεῖς ἀντὶ τῶν νῦν ὄντων ἐργάζεται». Ἔπειτα β΄.] ἐλέγχων τοὺς μέχρι τοῦ γήρως ἀναβάλλοντας τὸ βάπτισμα, ἐπιδοκιμάζει τὸ βάπτισμα τῶν νηπίων. «Εἰ δὲ προκαταλάβοις σεαυτὸν τῇ σφραγῖδι, καὶ τὸ μέλλον ἀσφαλίσαιο τῷ καλλίστῳ τῶν βοηθημάτων καὶ στερροτάτῳ, σημειωθεὶς καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα, τῷ χρίσματι καὶ τῷ Πνεύματι, ὡς ὁ Ἰσραὴλ πάλαι τῷ νυκτερινῷ καὶ φυλακτικῷ τῶν πρωτοτόκων αἵματι· τί σοὶ συμβήσεται, καὶ τί σοι πεπραγμάτευται;» γ΄.] δείκνυσι τί ἀπαιτεῖ τὸ βάπτισμα παρὰ τοῦ βαπτιζομένου, δι' ὃ ἑρμηνεύει τὰς τελετὰς τοῦ βαπτίσματος [*].

Ἐκ τῶν ποιημάτων τοῦ ἁγίου Γρηγορίου σπουδαῖοι τῇ Δογματικῇ εἰσιν οἱ ἴαμβοι περὶ τῶν γνησίων βιβλίων τῆς Θεο-

[*] Περὶ τοῦ ἁγίου Βαπτίσματος λέγει καὶ ἐν τῷ λόγῳ πρὸς Ἀρειαν. καὶ εἰς ἑαυτόν: «Βραχὺς ὁ λόγος· μνήσθητι τῆς ὁμολογίας. Εἰς τί ἐβαπτίσθης; εἰς Πατέρα; καλῶς· πλὴν ἰουδαϊκόν· εἰς Υἱόν; καλῶς· οὐκ ἔτι μὲν ἰουδαϊκόν, οὔπω δὲ τέλειον· εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα; ὑπέρευγε· τοῦτο τὸ τέλειον»·—Ὡς πρὸς δὲ τὸ μυστήριον τῆς ἁγιωτάτης Εὐχαριστίας, τὴν πραγματικὴν ἐν αὐτῇ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ παρουσίαν, οὕτω πολλαῖς καὶ σαφέσι μαρτυρίαις ἀποδέχεται ὁ Θεολόγος, ὥστε ἀδύνατον ἀμφιβάλλειν περὶ τῆς πίστεως αὐτοῦ εἰς τὸ μυστήριον τοῦτο. «Ἀλλ' ὦ Θεοσεβέστατε», λέγει γράφων πρὸς τὸν Ἀμφιλόχιον. «μὴ κατόκνει καὶ προσεύχεσθαι καὶ πρεσβεύειν ὑπὲρ ἡμῶν, ὅταν λόγῳ καθέλκῃς τὸν Λόγον, ὅταν ἀναιμάκτῳ τομῇ σῶμα καὶ αἷμα τέμνῃς Δεσποτικόν, φωνὴν ἔχων τὸ ξίφος» (ἐπ. ροα΄.) Καὶ ἐν τῷ με΄. λόγ. §. 19: «Ἀλλὰ σοὶ νῦν τὴν ὑπερείδουσαν (βακτηρίαν) ὁ νόμος διακελεύεται, μήπου τὸν λογισμὸν ὀκλάσῃς, αἷμα Θεοῦ καὶ πάθος ἀκούων, καὶ θάνατον, μήπου περιενεχθῇς ἀθέως, ὡς Θεοῦ συνήγορος, ἀλλ' ἀνεπαισχύντως καὶ ἀνενδοιάστως φάγε τὸ σῶμα, πίε τὸ αἷμα, εἰ τῆς ζωῆς ἐπιθυμητικῶς ἔχεις, μήτε τοῖς περὶ σαρκὸς ἀπιστῶν λόγοις, μήτε τοῖς περὶ τὸ πάθος βλαπτόμενος· ἐρηρεισμένως ἵστασο, πάγιος, βεβηκός, ἐν μηδενὶ σαλευόμενος ὑπὸ τῶν ἀντικει-

πνεύστου Γραφῆς(¹), ἔπειτα τὰ ἀπόρρητα, τουτέστιν ἐμβριθεῖς μελέται περὶ ἀρχῶν, περὶ τοῦ Υἱοῦ, περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, περὶ κόσμου, περὶ Προνοίας, περὶ νοερῶν οὐσιῶν, περὶ ψυχῆς, περὶ διαθηκῶν καὶ ἐπιφανείας Χριστοῦ.

Ἐκλέξωμεν ἐκ τῶν ᾠδῶν τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ περὶ ψυχῆς, χάριτος, καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας.

α'.] » Ὣς ἄρ' ἔφη, καὶ μοῖραν ἑλὼν νεοπηγέος αἴης,
» χείρεσιν ἀθανάτῃσιν ἐμὴν ἐστήσατο μορφήν,
» τῇ δ' ἄρ' ἑῆς ζωῆς μοιρήσατο . . . . (²).
» Πνεῦμα, τὸ δὴ Θεότητος ἀειδέος ἐστιν ἀπορρώξ (³).
» Ἐκ δὲ χοὸς πνοιῆς τε παγὴν βροτὸς ἀθανάτοιο
» Εἰκών. . . . . (⁴).

Οἴκοθεν ἐννοεῖται, ὅτι ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος καλῶν τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν Θείαν πνοὴν καὶ Θείαν ἀπορρῶγα, ἀποδίδωσι τῇ φύσει τῆς ψυχῆς οὐχὶ αὐτὴν τὴν θεότητα, ἀλλὰ μόνον τοιαύτην σχέσιν πρὸς τὸ Θεῖον, καθ' ἣν ἡ ψυχή, ἐν τῇ προσηκούσῃ αὐτῇ καταστάσει, ἐμψυχοῦται ἢ ζωοποιεῖται ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ ἐλλάμπεται ὑπὸ τῆς αἴγλης τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ. Διότι ἄλλως ἐχρῆν ἂν παραδέξασθαι, ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἐκ τῆς θείας αὐτῆς φύσεως ὑπῆρχεν ἤδη πρὸ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Θεολόγος ἀπορρίπτει τήν τε μετεμψύχωσιν τοῦ Πυθαγόρου (⁵) καὶ τὴν ὠριγένειον διδασκαλίαν περὶ τῆς προϋπάρξεως αὐτῶν (⁶). Ἐκ τῶν δύο ἄλλων δοξασιῶν περὶ τῆς γενέσεως τῆς ψυχῆς ἐν ἑκάστῳ ἡμῶν, οὐκ ἀπορρίπτει τὴν μετάβασιν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τῶν γονέων εἰς τὰ τέκνα κατὰ τὴν σύλληψιν τοῦ σώματος, ἀλλ' ἡγεῖται τὴν ὑπόθεσιν δύσκολον καὶ σκοτεινήν (⁷).

μένων, μηδὲ πιθανότητος λόγοις παρασυρόμενος». — Ἴδ. καὶ κατὰ Ἰουλ. Στήλ. Α'. Τόμ. Α'. σελ. 70, πρὸς τοὺς πολιτευομ. Ναζ. Τόμ. Α'. σελ. 273. Σ. Μ.—

(¹) Migne ed T. III. p. 472.

(²) Περὶ ψυχ. στίχ. 70—73.

(³) Αὐτόθ. στίχ. 74.

(⁴) Αὐτόθ. στίχ. 75—76.

(⁵) Περὶ ψυχῆς.

(⁶) Λόγ. λζ'.

(⁷) Περὶ ψυχ. καὶ περὶ ἀνθρ. φύσεως.

β΄.] » Εἰκών εἰμι Θεοῖο, καὶ ἕλκομαι ἐς κακότητα.
» Κρείσσονι μαρναμένου χείρονος οὐχ ὁσίως·
» Ἢ φεύγω κακότητα, καὶ ἵσταμαι, οὐκ ἀμογητί,
» Πολλὰ διαθλήσας χειρὶ σὺν οὐρανίῃ.
» Ἔστι γάρ, ἔστιν ἐμοὶ διπλοῦς νόμος· ὧν ὁ μὲν ἐσθλός,
» Ἑσπόμενός τε καλῷ· αὐτὰρ ὁ χειρότερος,
» Ἑσπόμενός τε κακοῖσιν· ὁ μὲν νόος ἐστὶν ἕτοιμος
» Πείθεσθαι Χριστῷ, πρὸς φάος ἐρχόμενος.
» . . . .
» Ἀλλὰ τὸ μὲν ποθέει, τό γε βέλτερον· ὃ στυγέει δέ,
» Ἔρδων, δουλοσύνην μύρεται ἀργαλέην,
» Πατρός τ' ἀρχεγόνοιο πλάνην, καὶ μητρὸς ἀλιτρὴν
» Πάρφασιν, ἡμετέρης μητέρα μαργοσύνης» (¹).
» Ἔρδω δ', ὃ στυγέω, καὶ ἀμφιγέγηθα κακοῖσι,
» Καὶ γελόω μόρον αἰνὸν ἐνὶ σπλάγχνοισιν ἐμοῖσι,
» Σαρδάνιον, κακόχαρτον, ἐπεὶ καὶ τερπνὸς ὄλεθρος.
» Νῦν χθαμαλός, νῦν αὖτε μετήορος· ὕβριν ἀτίζων
» Σήμερον, ὑβριστὴς δ' ἄρ' ἐς αὔριον· ἄλλος ἐν ἄλλοις
» Καιροῖς, πουλύποδης τις ἐειδόμενος χρόα πέτραις·
» Δάκρυα θερμὰ χέων, ἢ δ' οὐ συνέρευσεν ἁμαρτάς.
» Καὶ τὰ μὲν ἐξεκένωσα, τὰ δ' ἔνδοθεν αὖθις ἀγείρω
» Ἄλλαις ἀμπλακίῃσιν, ἄκους δέ τε φάρμακα ῥίψα (²).

γ΄.] Μέχρι τίνος βαθμοῦ ἐξαπλοῦται ἐν ἡμῖν αὕτη ἡ διαφθορὰ τῆς φύσεως;
» Ψυχὴ δ' ἐστὶν ἄημα Θεοῦ, καὶ μίξιν ἀνέτλη
» Οὐρανίη χθονίοιο, φάος σπήλυγγι καλυφθέν,
» Ἀλλ' ἔμπης Θείη τε καὶ ἄφθιτος. Οὐ γὰρ ἔοικεν
» Εἰκόνα τὴν μεγάλοιο Θεοῦ λύεσθαι ἀκόσμως
» Ἑρπυστῆρσιν ὁμοῖα βοτοῖσί τε ἀφραδέεσσιν,
» Εἰ καί μιν θνητὴν γε βιήσατο θεῖναι ἁμαρτάς (³).

Πῶς τελεῖται ἡ σωτηρία ἡμῶν; Ὁ Γρηγόριος ἀποκρίνεται.

(¹) Θρῆν. περὶ τῶν τῆς αὐτοῦ ψυχῆς παθῶν.

(²) Περὶ ἀρετ. στίχ. 39—48.

(³) Περὶ ψυχ. στίχ. 1—7.

Εύξεινος Λέσχη Ποντίων Νάουσας

» Οὐκ οἷον μεγάλοιο Θεοῦ τότε δῶρον ἐτύχθη,
» Εἰκόνα περ τίοντος, ἐπεὶ καὶ σεῖο μενοινῆς,
» Οὔτε σέο φρενὸς οἷον, ἐπεὶ καὶ κρείσσονος ἀλκῆς
» . . . .
» Δοιαὶ μὲν μεγάλοιο Θεοῦ πρὸς κρείσσονα μοῖραι,
» Πρώτη θ' ὑστατίη τε, ἴη δέ τε καὶ παρ' ἐμοῖο.
» Κεῖνος δεκτὸν ἔθηκε καλοῦ, καὶ κάρτος ὀπάζει.
» Αὐτὸς δ' ἐν μεσάτῳ σταδιηδρόμος οὐ μάλ' ἐλαφρὸς
» Ἔρχομαι, οὐκ ἀγέραστος, ἐν ἅλμασι κῶλα τιταίνων
» Χριστὸν ἔχων πνοιήν, Χριστὸν σθένος, ὄλβον ἀγητόν,
» Ὅς με καὶ ὠπήεντα καὶ εὐδρομέοντα τίθησι.
» Κείνου δ' ἐκτός, ἅπαντες ἐτώσια παίγνια θνητοί,
» Καὶ νέκυες ζώοντες, ὀδωδότες ἀμπλακίησιν (¹).

Ἐν τοῖς ἠ θ ι κ ο ῖ ς ποιήμασι τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ὁτὲ μὲν παρίσταται ἡ γενικὴ εἰκὼν τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ ἀρετῆς (²), ὁτὲ δὲ περιγράφονται ἡ καθαρότης, ἡ ὑπομονή, ἡ πρὸς τοὺς πτωχοὺς συμπάθεια, ἡ γλωσσαλγία, οἱ ψευδεῖς φίλοι, τὸ πρὸς τὸν πλοῦτον πάθος, ἡ γυναικεία ματαιότης, ἡ ἀνθρωπίνη ἀθλιότης (³). Ἐν ἄλλοις ἐκφέρονται ἔπαινος τῆς παρθενίας, παραβαλλομένης πρὸς τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ζωήν, καὶ ὑποθῆκαι παρθένοις (⁴), συζύγοις, γονεῦσι, νεότητι (⁵). Τὰ ἐ λ ε γ ε ι α κ ὰ ποιήματα θρηνοῦσι τὰς συμφορὰς τῆς ἐπιγείου ζωῆς μετὰ τῶν παθῶν αὐτῆς καὶ ἐπικαλοῦνται τὴν θείαν ἀντίληψιν (⁶). Εἰς οἰκοδομὴν δὲ πρὸς σωτηρίαν ἔγραψεν ὁ ἅγιος Γρηγόριος τὰ ἱ σ τ ο ρ ι κ ὰ ποιήματα περὶ τοῦ ἑαυτοῦ βίου καὶ τῶν μερικῶν περιπετειῶν αὐτοῦ (⁷) καὶ τὰ ἐ π ι τ ά φ ι α (⁸).

(¹) Περὶ ἀρετ. ἴδ. καὶ λόγ. λζ'.

(²) Τομ. 1. ἐπ. 29—31. Τομὴ 12, 1. 29. 37. 38. ἐπίγρ 4—6.

(³) 1, 2-27, 11, 1, 9, 18, 35-38, 40. ἐπίγρ. 7-9, 21-23.

(⁴) 1, 1-4, 6, 8, 1, 10.

(⁵) 11, 3-6, 8, 1, 10.

(⁶) 16, 19, 28, 31, 42, 46, 48, 51, 72.

(⁷) 11, 1, 2, 5, 12, 16, 33-37, 41, 92-94.

(⁸) Πάντα εἰσιν 129— εἰς τοὺς γονεῖς αὐτοῦ (55-102), εἰς τὸν ἀδελφὸν Καισάριον (6-21), εἰς τὴν ἀδελφὴν Γοργονίαν (22-24), εἰς τὴν μητέρα τοῦ ἁγίου Βασιλείου (55), εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ (1-3), εἰς τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ (120) καὶ καθ.

§. 131. Χαρακτὴρ τοῦ Γρηγορίου ὡς Θεολόγου.

Ἡ Ἐκκλησία ἐτίμησε τὸν ἅγιον Γρηγόριον τῷ ὑψηλῷ ἐκείνῳ ὀνόματι, ᾧ ἐτίμησε μόνον τὸν ὑψηλὸν ἐν τοῖς Ἀποστόλοις καὶ Εὐαγγελισταῖς Ἰωάννην (¹). Καὶ τοῦτο οὐχὶ μάτην.

Μετὰ τὸν πρῶτον Θεολόγον μόνος ὁ ἅγιος Γρηγόριος συνῆνεν οὕτως ὑψηλοῖς καὶ σύναμα ἀκρεβέσι νοήμασι τὰ βάθη τῆς Θεότητος, ὅσον δύναται ὁ ἄνθρωπος συλλαβεῖν αὐτὰ τῇ διανοίᾳ, ὁδηγούμενος ὑπὸ τοῦ φωτὸς τῆς ἀποκαλύψεως· κατ' ἐξοχὴν δὲ ἅπασα ἡ διάνοια αὐτοῦ, ὡς καὶ ἡ τοῦ πρώτου Θεολόγου, ἐστράφη πρὸς τὸν προαιώνιον Λόγον.

Ὁ Γρηγόριός ἐστι νοῦς, ὡς ἐκάλουν αὐτὸν τὸ πάλαι (²)· ὁρᾷ τὸν Ἄπειρον. Τὸ δὲ ὕψος τῶν νοημάτων, τῶν διϊκνουμένων μέχρι τοῦ ἐσωτερικοῦ (ὅσον ἐφικτὸν) ἁγιαστηρίου τῆς Θείας οὐσίας, ἐστι τὸ χαρακτηριστικὸν προτέρημα τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, ὅπερ, τοὐλάχιστον παραπλησίως αὐτῷ, οὐδεὶς ἄλλος ἐκτήσατο. Εἰ καὶ χρῆται τῷ λόγῳ, ὅπως τῇ βοηθείᾳ αὐτοῦ καταλύσῃ τὰς σφαλερὰς οἰκοδομὰς τοῦ λόγου, ἡ περὶ τοῦ Ἀπείρου ἰδέα τοῦ νοῦ ἐστιν ἀείποτε μετ' αὐτοῦ· καὶ ἐκ τούτου ἅπαντες οἱ διαλογισμοὶ αὐτοῦ εἰσιν οἱονεὶ ὅρασις τοῦ νοῦ. Τῷ λόγῳ ἐχρῆτο ὁ ἅγιος Γρηγόριος, ἵνα ὡς οἷόν τε ἀκριβέστερον ἐκτιθῇ τὰς ἐννοίας τῆς ἀποκαλύψεως περὶ μυστηρίου τοιούτου, οἷον τὸ τῆς ἁγίας Τριάδος. Ἐντεῦθεν πανταχοῦ οὕτω συνήθης παρ' αὐτῷ ἡ παιδιὰ τῶν εἰκόνων

(¹) Παρὰ τῷ ὁσίῳ Θεοδώρῳ ἐν τῷ κανόνι εἰς τὸ Σάββατον τῆς Τυρινῆς ὁ Γρηγόριος καλεῖται ἐξάρχων πάντων τῶν Θεολόγων· παρὰ τῷ ἁγίῳ Σωφρονίῳ καλεῖται τῆς Θεολογίας μυσταγωγός (Φώτ. ἀνάγν. σλά.)· ἔτι πρὸ τούτου ὁ Νεῖλος, ἤ, ὀρθότερον, Εὐάγριος, ὁ μαθητὴς αὐτοῦ τοῦ Γρηγορίου, λέγει: «ὁ ἐν Θεολογίᾳ μέγας Γρηγόριος» (Cotel. mon. gr. eccles. T. 3. p. 198. T. 4. p. 411). Ἐν τῇ ζ'. Οἰκουμ. Συνόδῳ ὁ ἅγ. Γρηγόριος καλεῖται: «ὁ τῆς Θεολογίας ἐπώνυμος» (Act. Concil. ed. Binii T. 3. p. 528-581-636-638-646-654-663-680).—

(²) Ὁ κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα ἀκμάσας Βασίλειος ὁ Καισαρείας, ἐν τῇ ἐπιστολῇ αὐτοῦ πρὸς τὸν Αὐτοκράτ. Κωνσταντῖνον λέγει: τί δύναται εἶναί σοι ἥδιον καὶ τιμιώτερον τοῦ ὁρᾷν καὶ ἀκούειν τοῦ Γρηγορίου καὶ τῶν λόγων περὶ τοῦ Γρηγορίου — τοῦ νοῦ; (Bandini Fasciculus rerum Eccles. Florentiæ, 1763. 8).

καὶ τῶν ἐκφράσεων, αἱ δὲ λέξεις αὐτοῦ μετὰ καταπληκτικῆς ἀκριβείας ἐκφράζουσι τὰς θεοπνεύστους ἐννοίας περὶ τοῦ Τρισυποστάτου. Τούτου ἕνεκα καὶ αὐτοὶ οἱ ἑτερόφρονες οὐκ ἐτόλμων ἐρίσαι περὶ τῆς πίστεως τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, ὡς γράφει ὁ Ρουφῖνος ([1]). Ὁ Θεολόγος εἶχε πλῆρες δικαίωμα λέγειν τῷ νεοφωτίστῳ: «εἰ σὺ ἔγραψας τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως εἰς τὸν ἐν Τριάδι Θεὸν οὐ κατὰ τὴν ἐμὴν διδασκαλίαν, ἐλθὲ ἐνταῦθα καὶ δός μοι ἀντιγράψαι, ἐγὼ γράφω τεχνικῶς [*]». Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς πίστεως ἐχρῆτο τῷ Θεολόγῳ μᾶλλον ὡς ὁδηγῷ. Ὁ Θεολόγος ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν δογμάτων τῆς πίστεως οὐ πάνυ ἀσχολεῖται περὶ τὴν φιλολογικὴν ἐξέτασιν τῶν ρητῶν τῆς ἁγίας Γραφῆς. Ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἁγίας Γραφῆς ἐστιν ἡ ζῶσα ἀρχὴ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, καὶ ἐκ τούτου τοῦ πνεύματος ἐκλέγει ἑκάστην ἔννοιαν. Στερρῶς ἐλέγχει τὴν θρασύτητα τῶν Εὐνομιανῶν, ἐπιχειρησάντων περιγράψαι τὸν Ἄπειρον εἰς τοὺς τύπους τῆς λογικῆς. Ἀλλ' οὐκ ἀποκλείει καὶ τὸν λόγον ἐκ τῆς Θεολογίας· λέγει μόνον, ὅτι ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐστὶν ἔτι ὁ νοῦς, τουτέστιν ἀνωτέρα δύναμις, ἐστιν ἡ θεία εἰκών, τουτέστι τὸ ἐκτύπωμα τῶν θείων ἰδιοτήτων, καὶ ἑπομένως ἡ ἀρίστη

([1]) Praefat. in op. S. Gregorii.

[*] Πάντες οἱ Πατέρες Ἕλληνές τε καὶ Λατῖνοι, πάντες οἱ Θεολόγοι καὶ οἱ ἑρμηνευταὶ ἀποδιδοῦσι μεγίστην αὐθεντίαν τῷ θείῳ Γρηγορίῳ. Παράδειγμα ἔστω ὁ ἱερὸς Αὐγουστῖνος, ὅστις ἐν τῷ πρώτῳ κατὰ Ἰουλιανοῦ βιβλίῳ αὐτοῦ τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα κατὰ τῶν Πελαγιανῶν τῇ τοῦ Γρηγορίου αὐθεντίᾳ προσοικοδομεῖ: «Sed non tibi deerit magni nominis et fama celeberrima illustris episcopus etiam de patribus Orientis, cujus eloquia ingentis merito gratiæ, etiam in linguam latinam translata usquequaque claruerunt. Sedeat ergo cum istis Patribus etiam Sanctus Gregorius, et cum eis tuæ criminationis inanem patiatur invidiam : dum tamen cum eis contra novitiam pestem vestram, medicinalem et ipse praferat sententiam». Ἔπειτα δὲ προστίθησιν: «An tibi parva in uno Gregorio episcoporum orientalium videtur auctoritas? est quidem tanta persona, ut neque ille hoc nisi ex fide Christiana omnibus notissima diceret· nec illi eum tam clarum haberent atque venerandum, nisi haec ab illo dicta ex regula notissimæ veritatis agnoscerent». Σ. Μ.

πηγὴ τῆς περὶ Θεοῦ γνώσεως, καί περ τῆς πηγῆς ταύτης ἐν τῷ πεσόντι ἀνθρώπῳ οὔσης πάνυ θολερᾶς ([1]). Ἐν τῷ πρώτῳ Θεολογικῷ, ἀπείργων τοὺς συγχρόνους αὐτῷ τῶν τολμηρῶν διαλεκτικῶν ἐρίδων περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, λέγει: «Φιλοσόφει μοι περὶ κόσμου ἢ κόσμων, περὶ ὕλης, περὶ ψυχῆς, περὶ λογικῶν φύσεων βελτιόνων τε καὶ χειρόνων, περὶ ἀναστάσεως, κρίσεως, ἀνταποδόσεως, Χριστοῦ παθημάτων. Ἐν τούτοις γὰρ καὶ τὸ ἐπιτυγχάνειν οὐκ ἄχρηστον, καὶ τὸ διαμαρτάνειν ἀκίνδυνον». Ἀπεδίδομεν ἂν τῷ Θεολόγῳ τὴν ἡμετέραν ἔννοιαν, εἰ ἐλέγομεν, ὅτι κατὰ τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ τοσοῦτον ἀκίνδυνον φιλοσοφεῖν περὶ κρίσεως καὶ τῶν Χριστοῦ παθημάτων, ὅσον περὶ κόσμου καὶ ψυχῆς. Ὁ Θεῖος Πατὴρ οὐ λέγει τοῦτο, ἀλλὰ μόνον καθόλου στρέφει τὴν προσοχὴν τῶν συγχρόνων λογικευομένων εἰς ζητήματα, περὶ ἃ δύνανται ἀσχολεῖσθαι ἐπωφελῶς, καὶ περὶ ἃ οὐδαμῶς ἠσχολοῦντο, τρεπόμενοι ἐπ᾽ ἄλλα ἀπρόσιτα τῷ λογικῷ ([2]).

§. 152. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης. Βίος αὐτοῦ.

Ὁ Θεολόγος Γρηγόριος πολλάκις ἐθαύμασε τὸν οἶκον, εἰς ὃν ἀνῆκεν ὁ μέγας Βασίλειος. Ὁ πατὴρ καὶ ἡ μήτηρ εὐσεβεῖς· ὁ πάππος καὶ ἡ προμήτωρ ὁμολογηταί· πέντε ἀδελφοὶ μοναχοί, ἐν οἷς τρεῖς ἐπίσκοποι, θαυμάσιοι τοῖς χαρίσμασι· ἓξ ἀδελφαὶ «ὁμόζυγες ἀζυγέες τε», ἀλλ᾽ ἅπασαι ἐνάρετοι, καὶ ἐν αὐταῖς ἦν ἡ τόν τε νοῦν καὶ τὸ ὕψος τοῦ πνεύματος θαυμαστὴ Μακρίνα ([3]). Μόνος ὁ Χριστιανισμὸς

([1]) Ἴδ. κατ᾽ ἐξοχὴν τὸ περὶ ψυχῆς ποίημα καὶ τὴν πρὸς Φιλάγριον ἐπιστ. (ap. Bill. p. 821-823).

([2]) Ἀπολογ. τῆς εἰς τὸν Πόντον φυγῆς σελ. 15.

([3]) Τέκνα τῆς ἁγίας Ἐμμελίας «ἱερῆος συζύγου» Βασιλείου (Ναζιανζην. Ἐπίγραμ. εἰς Ἐμμελίαν τὴν μητέρα τοῦ μεγάλου Βασιλείου. Πρβλ. λόγ. κ΄. εἰς τὸν μέγ. Βασίλειον σελ. 324): ἡ ἁγία Μακρίνα, ὁ Βασίλειος, ὁ Ναυκράτιος (κεκοσμημένος ἐξόχοις ῥητορικοῖς χαρίσμασι, τῷ κβ΄. ἔτ. τῆς ἡλικίας αὐτοῦ μοναχὸς καὶ παράδειγμα ἁγνοῦ βίου, ἐπνίγη τὸ κϛ΄. ἔτος ἄγων, ἐπὶ θήραν ὁρμήσας, ᾗ παρεῖχε τοῖς γηροκομουμένοις τὰ ἐπιτήδεια (Ναζ. ἐπίγρ. εἰς Ναυκράτ.—Γρηγ. Νύσ. εἰς τὸν βίον τῆς ὁσίας Μακρίνης), ὁ Γρηγόριος, ὁ Πέτρος μοναχὸς ἐν τῷ κατὰ τὴν Νεοκαισάρειαν ὑπ᾽ αὐτοῦ οἰκοδομηθέντι μοναστηρίῳ καὶ ἔπειτα ἐπίσκοπος Σεβαστείας (Φιλοστόργ. Σουΐδ. ἐν λ. Βασίλειος), ὁ

ἠδύνατο μορφῶσαι τοιοῦτον οἶκον καὶ ἀποκαλύψαι τοσοῦτον τὰς δωρεάς, ὅσον ἀπεκαλύφθησαν ἐν τοῖς ἀδελφοῖς τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ Γρηγορίου, τῶν περιδόξων τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλων.

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἦν τρίτος υἱὸς τῆς ἁγίας Ἐμμελίας. Τὴν παιδικὴν ἀνατροφὴν ἔδωκεν αὐτῷ ἡ αὐτὴ εὐσεβὴς προμήτωρ, ἡ ἐδίδαξε καὶ τὸν Βασίλειον· τὰ πρῶτα τῶν λόγων μαθήματα ἐδιδάχθη, ὥσπερ καὶ ὁ Βασίλειος, ὑπὸ τοῦ πατρός· τῶν δὲ περαιτέρω μαθημάτων ἀπὸ τοῦ δωδεκάτου ἔτους τοῦ βίου αὐτοῦ, ὅτε ἐτελεύτησεν ὁ πατὴρ αὐτοῦ (1), ἠκροάσατο, ὡς πιθανόν, παρά τινι τῶν ἐν Νεοκαισαρείᾳ διδασκάλων τῆς ῥητορικῆς (2). Παρεσκεύασεν ἑαυτὸν πρὸς τὴν κλῆσιν τοῦ κοσμικοῦ ῥήτορος, καὶ ἔλαβεν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ τὴν πατρῴαν οὐσίαν (3). Ὁ Κύριος ᾠκονόμησε τὴν τύχην τοῦ Γρηγορίου οὐ κατὰ τοὺς διαλογισμοὺς αὐτοῦ. Στερηθεὶς ἐπὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ (τῷ 360) τῆς κλήσεως διδασκάλου τῆς ῥητορικῆς(4), ἐγένετο ἀναγνώστης. Πιθανῶς τότε, ὅτε μετεβλήθησαν αἱ ἐξωτερικαὶ περιστάσεις, ἠσχολήθη πάλιν περὶ τὴν πρώτην κλῆσιν καὶ τὸ ἔργον. Τοῦτο ἦν ἀδυναμία· ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι οὐ γεννῶνται ἅγιοι. Ὁ Θεολόγος ἔγραψε πρὸς τὸν ῥήτορα: «Οὐκ ἐπαινοῦσί σου τὴν ἄδοξον εὐδοξίαν, ἵν' εἴπω τι κἀγὼ καθ' ὑμᾶς, καὶ τὴν κατὰ μικρὸν ἐπὶ τὰ χείρω ῥοπήν, καὶ τὴν κακίστην δαιμόνων, ἥν φησιν Εὐριπίδης, φιλοτιμίαν. Τί γὰρ παθών, ὦ σοφώτατε, καὶ τί σεαυτὸν κα-

πέμπτος ἀδελφὸς ἐπίσης μοναχός, ἀλλὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἄγνωστον (Φιλοστόργ. αὐτ. Γρηγόρ. Νύσ. εἰς τὸν βίον τῆς ἁγ. Μακρίνης), πέντε ἀδελφαί, ἄγνωστοι κατὰ τὰ ὀνόματα «ὁμόζυγες ἀζυγέες τε», ἀλλὰ πᾶσαι ἐνάρετοι (Ναζ. ἐπίγραμ. εἰς Ἐμμελίαν· λόγ. εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον), μεταξὺ αὐτῶν ἡ παρθένος Θεοσεβία, περὶ ἧς ἴδ. σελ. 284. σημ. 1.

(1) Ὁ πατὴρ ἀπέθανεν, ὅτε ἐγεννήθη ὁ Πέτρος (ἴδ. β. τῆς ὁσίας Μακρίνης).

(2) Περὶ τῶν διδασκάλων αὐτοῦ οὐδεμία ἐστὶ μαρτυρία. Αὐτὸς οὗτος μνημονεύει εὐσεβοῦς μαθήματος, δοθέντος αὐτῷ ὑπὸ τῶν ἐν Νεοκαισαρείᾳ μαρτύρων (λόγ. εἰς τοὺς τεσσαράκοντα μάρτυρας Τ. 2 σελ. 211. 212).

(3) Τ. 2. σελ. 192. 211. Ναζιαν. ἐπιστ. 43. 95. καὶ 131.

(4) Ὁ Μαρκελλῖνος λέγει περὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ: «Ἀπηνὲς ἦν, ὅτι ἐκώλυσε τοὺς χριστιανοὺς εἶναι διδασκάλους τῆς ῥητορικῆς καὶ γραμματικῆς». κέ. 4.

Ευγένιος Νικόλαος Πανελλήνιον Εθνική Βιβλιοθήκη

ταγνούς, τὰς μὲν ἱερὰς καὶ ποτίμους βίβλους ἀπέρριψας, ἃς ὑπανεγίνωσκές ποτε τῷ λαῷ (μὴ γὰρ αἰσχυνθῇς ἀκούων), ἢ ὑπὲρ καπνοῦ τέθεικας, ὡς τὰ πηδάλια χειμῶνος ὥρᾳ καὶ τὰς σκαπάνας, τὰς δὲ ἁλμυρὰς καὶ ἀπότους μετεχειρίσω, καὶ ῥήτωρ ἀκούειν μᾶλλον, ἢ χριστιανὸς ἠθέλησας; Ἡμεῖς δὲ τοῦτο μᾶλλον, ἤπερ ἐκεῖνο, καὶ πᾶσα τῷ Θεῷ χάρις. Μή σύ γε, ὦ ἄριστε, μὴ ἐπὶ πολὺ τοῦτο πάθῃς, ἀλλ' ἔκνηψον ὀψὲ γοῦν, καὶ πρὸς σεαυτὸν ἐπάνελθε, καὶ ἀπολόγησαι μὲν πιστοῖς, ἀπολόγησαι δὲ Θεῷ, καὶ θυσιαστηρίοις καὶ μυστηρίοις, ἀφ' ὧν ἐμάκρυνας. Καὶ μή μοι τὰ κομψὰ ταῦτα καὶ ῥητορικὰ ῥήματα εἴποις·—τί δέ; οὐκ ἐχριστιάνιζον ῥητορεύων; οὔτε δὲ ἤμην πιστὸς ἐν τοῖς μειρακίσκοις στρεφόμενος;—Καὶ ἴσως ἐπιμαρτυρῇ Θεόν. Οὐδαμῶς, ὦ θαυμάσιε, οὔκουν ὅσον εἰκός, εἰ καὶ μέρος τι δοίημεν. Ποῦ δὲ τὸ πλήσσειν ἄλλους ἐξ ὧν νῦν πράττεις, φυσικῶς πρὸς τὸ κακὸν ὄντας ἑτοιμοτέρους, καὶ τὰ χείρω διδόναι περὶ σοῦ καὶ ὑπονοεῖν καὶ λέγειν;» (¹). Ὁ Γρηγόριος ἤρξατο ἐξ ὅλης ψυχῆς ἐκμανθάνειν τὰ μνημεῖα τῆς πίστεως καὶ ἀπεχώρησεν εἰς τὴν ἔρημον (²). Ἐν τῇ ἐρήμῳ συνέγραψε (περὶ τὸ 370) τὸ περὶ παρθενίας σύγγραμμα. Ἐφιέμενος ὁ μέγας τῆς Καππαδοκίας ποιμὴν ἔχειν ἐν τῷ Γρηγορίῳ πιστὸν βοηθὸν ἐν τῇ πρὸς τὸν ἀρειανισμὸν πάλῃ, κατέστησεν αὐτὸν (τῷ 372) ἄκοντα ἐπίσκοπον Νύσσης (³). Ὁ Γρηγόριος ἐνήργει ὡς ἀληθὴς ποιμὴν τοῦ Χριστοῦ. Ἡ εὐσεβὴς αὐτοῦ ἀδελφὴ Θεοσεβία ἦν παρ' αὐτῷ διακόνισσα καὶ πλεῖστον ὅσον ἐβοήθει τῷ ἀδελφῷ ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς πράγμασι. Ὁ

(¹) Ἐπιστ. 11. ed Migne.

(²) Βασιλ. ἐπιστ. 3. καὶ ἐπιστ. 8. Γρηγορ. ap. Zacagnium.

(³) Βασιλ. ἐπ. 225. Τοῦτο ἐγένετο βεβαίως μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Οὐάλεντος καὶ τῶν ἐπιτρόπων αὐτοῦ ἐκ τῆς Καππαδοκίας. Ἐν τῇ πρὸς τοὺς δυτικοὺς ἐπιστ. τοῦ Βασιλείου (ἐπ. 92), γραφείσῃ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ 372 ὁ Γρηγόριος καλεῖται ἐπίσκοπος· ἐν δὲ τῇ ἐπιστολ. 89 πρὸς Μελέτιον, κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον γραφείσῃ, γίγνεται μνεία τῆς εἰς ἐπισκοπὴν ἐκλογῆς αὐτοῦ. Περὶ τῆς Νύσσης αὐτὸς ὁ Γρηγόριος λέγει (Τ. 2. σελ. 220), ὅτι ἐστιν ἀστυγείτων τῶν Κομάνων· ὁ δὲ Θεοδώρητος (ἐκκλ. ἱστ. δ'. 27) καλεῖ τὸν Γρηγόριον ὑπέρμαχον ἐν Καππαδοκίᾳ τῆς εὐσεβίας. Διὸ ἦν οὐχ ἡ ἀνθυπατικὴ Νύσσα, ἀλλ' ἡ τῆς Καππαδοκίας. Νῦν ἡ Νύσσα ἐστιν ἐν ἐρειπίοις σχεδόν.—

θάνατος αὐτῆς ἦν τῷ ἀδελφῷ μεγάλη ἀπώλεια, ἣν καί τοι μετὰ θλίψεως, ἀλλὰ μετὰ καρτερίας ἤνεγκεν. «Ὥρμησα δὲ ὁμοῦ μέν, ἔγραψεν αὐτῷ ὁ Θεολόγος, ἐπισκεψόμενος ὑμᾶς οὕτω διὰ μακροῦ, ὁμοῦ δὲ θαυμασόμενός σε τῆς καρτερίας, καὶ τῆς φιλοσοφίας, ἣν φιλοσοφεῖς (πυνθάνομαι γὰρ) ἐπὶ τῇ μεταστάσει τῆς ἁγίας ἀδελφῆς ὑμῶν καὶ μακαρίας, ὡς ἀνὴρ ἀγαθός τε καὶ τέλειος. . . » (1). Ἡ σταθερότης ἦν ἀναγκαία τῷ Νύσσης ἱεράρχῃ πρὸς δυσχερέστερον καὶ σπουδαιότερον ἀγῶνα. Ποιμήν, οἷος ὁ ἀδελφὸς τοῦ μεγάλου Βασιλείου, ἦν ἀφόρητος τοῖς Ἀρειανοῖς. Καὶ ἰδοὺ ὁ γνωστὸς ἤδη Δημοσθένης (τῷ 375) παρεσκεύασεν ἕτερον ἐπίσκοπον ἀντ᾽ αὐτοῦ, ὃν ἐσυκοφάντησαν ὡς κακῶς χρησάμενον τῇ ἐκκλησιαστικῇ οὐσίᾳ, καὶ ἐστέρησαν τοῦ θρόνου (2). Ἀλλ᾽ ὁ πρόμαχος τῆς ὀρθοδοξίας οὐκ ἔμεινεν ἄεργος. Μετέβαινεν ἐξ ἑνὸς τόπου εἰς ἕτερον, ἵνα ὑποστηρίζῃ τὴν ὀρθοδοξίαν καὶ παρηγορῇ τοὺς ὀρθοδόξους (3). Βαρὺ ἦν αὐτῷ ἄγειν βίον πλάνητος· ὁ δὲ Θεολόγος ἔγραψε πρὸς αὐτόν: « . . . . . Μηδαμῶς, ὦ θαυμάσιε, μὴ οὕτως ἔχε. Τῶν μὲν γὰρ ἀκούσιος ἡ φορά, σοῦ δὲ κατὰ Θεὸν ἡ περίοδος, καὶ πάγιον τὸ τοὺς πολλοὺς εὖ

(1) Γρηγόρ. Ναζιανζ. ἐπ. 197 (ed Migne). Τὴν Θεοσεβίαν ἐνόμιζον σύζυγον τοῦ ἁγίου Γρηγορίου. Τοῦτο προῆλθεν ἐκ τούτου, ὅτι οὐκ ὀρθῶς ἐνόησαν τοὺς λόγους τοῦ ἐπιταφίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ: «Γρηγορίου μεγάλου σύζυγε» (ἐπιτάφ. 123, ed Migne). Ἐνταῦθα ἡ Θεοσεβία καλεῖται τέκος Ἐμμελίοιο, ἣ ἦν μήτηρ τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ Γρηγορίου· ἐν δὲ τῇ 197 ἐπ. ἀδελφὴ τοῦ Γρηγορίου καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ. Πρόδηλον, ὅτι ἡ Θεοσεβία οὐκ ἦν σύζυγος τοῦ Γρηγορίου. Ἐν τῇ εἰρημένῃ ἐπιστολῇ ἐγκωμιάζει αὐτὴν ὁ Γρηγόριος ὧδε: «Θεοσεβίαν τὸ τῆς Ἐκκλησίας καύχημα, τὸ τοῦ Χριστοῦ καλλώπισμα, τὸ τῆς καθ᾽ ἡμᾶς γενεᾶς ὄφελος, τὴν γυναικῶν παρρησίαν. Θεοσεβίαν τὴν ἐν τοσούτῳ κάλλει τῶν ἀδελφῶν εὐπρεπεστάτην τε καὶ διαφανεστάτην». Ἅπαν τοῦτο φυσικόν, εἰ ἡ Θεοσεβία ἦν παρθένος καὶ ἀδελφὴ τῶν πέντε ἀδελφῶν· ἀλλὰ παράδοξον λίαν, εἰ ἦν ἔγγαμος γυνή. Σύζυγος παρὰ τῷ ἁγ. Γρηγορίῳ σημαίνει τὸν ἑταῖρον, φίλον. Ἐν τῷ 117 ἐπιταφίῳ:

» Ἥρπασας, ὦ Νικόμηδες, ἐμὸν κέαρ, ἥρπασας ὦκα
» Καρτέριον τῆς σῆς σύζυγον εὐσεβίης.

(2) Βασίλ. ὁ Μ. ἐν ἐπ. 225. 231. 237. 239.

(3) Ἀντιρρητ. ed Zacagn. 1. 131. β. τῆς ὁσίας Μακρίνης.

ποιεῖν, κἂν εἰ μὴ τόπῳ πεπήγοις· Εἰ μὴ καὶ τὸν Ἥλιον αἰτιῷτό τις, ὅτι περιτρέχειν σπείρων τὴν ἀκτῖνα, καὶ πάντα ζωογονῶν ὅσα ἐπέρχεται· ἢ καὶ τῶν ἀστέρων τοὺς ἀπλανεῖς ἐπαινῶν, κακίζῃ τοὺς πλάνητας, ὧν καὶ τὸ πλάνον ἐναρμόνιον» (1). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Οὐάλεντος τὸ ποίμνιον τῆς Νύσσης ὑπεδέξατο μετ' ἀγαλλιάσεως τὸν ἑαυτοῦ ποιμένα (2). Ταχέως μετὰ τοῦτο κατελυπήθη ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Βασιλείου, ὃν ἠγάπα καὶ ἐσέβετο ὡς διδάσκαλον αὐτοῦ. Κατὰ τὴν ἐπέτειον μνημόσυνον ἡμέραν τοῦ θανάτου τοῦ μεγάλου φωστῆρος τῆς Ἐκκλησίας ἐτίμησεν αὐτὸν δι' ἐπιταφίου λόγου (3), καὶ ἐξ εὐγνώμονος σεβασμοῦ πρὸς τὸν διδάσκαλον ἐπέρανε τὴν περιγραφὴν τῶν ἓξ ἡμερῶν τῆς δημιουργίας, ἔνθα οὐκ ἦν ἡ περιγραφὴ τῆς πλάσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἔνθα ἄλλοι ἐβούλοντο ἰδεῖν λελυμένα ἔτι ζητήματά τινα (4). Τὸ αὐτὸ σέβας διήγειρεν αὐτὸν εἰς τὸ ἀσχοληθῆναι περὶ ἔργον σπουδαιότατον, συγγράψαι δηλαδὴ τὴν ἀνασκευὴν τοῦ νέου ἀπολογητικοῦ τοῦ Εὐνομίου, ἐν ᾧ ὁ αἱρετικὸς οὗτος ὕβριζεν εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ μεγάλου Βασιλείου, ἀλλ' οὐκ ἐτόλμησεν εἰς φῶς προαγαγεῖν τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ, ζῶντος τοῦ Βασιλείου (5).

Τῷ 379 ἀπέστειλεν ἡ ἐν Ἀντιοχείᾳ σύνοδος τὸν τῆς πίστεως ἔμπειρον πρὸς ἐπιθεώρησιν τῶν ἐν Ἀραβίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ ἐκκλησιῶν. Ἐκεῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις καθύβριζον τῆς πίστεως αἱ αἱρέσεις τῶν Ἀντιδικομαριανιτῶν, μὴ σεβομένων τὴν ἀδιάφθορον παρθενίαν τῆς Θεομήτορος, καὶ τῶν Κολλυριδιανῶν, σεβομένων Αὐτὴν ὡς Θεόν. Πρὸς στερέωσιν τῆς εἰρήνης καὶ τῆς πίστεως ἐξελέγη ὁ Γρηγόριος (6). Πρὸ τῆς ἐκεῖσε ἀποστολῆς ἐπεσκέψατο τὴν μακαρίαν ἀδελφὴν αὐτοῦ Μακρίναν, καὶ καρπὸς τῆς ὁμιλίας τῆς τῷ θανάτῳ προσεγγιζούσης δικαίας, ἦν ἐν τῷ μετὰ ταῦτα τὸ σύγγραμμα τοῦ

(1) Ἐπ. 81. ed. Migne.

(2) Ἐπ. 3. τοῦ Νύσ. ap. Galland. T. 6. 606—607.

(3) T. 3. σελ. 788—818. ed. Migne.

(4) Σωκρ. ἐκκλ. ἱστορ. δ'. 21.

(5) Ἀντιρρητ. T. 2. σελ. 249. ed. Migne.

(6) Γρηγ. Νύσ. T. 3. σελ. 657. 660. Ἐπιφάν. αἱρ. 78. 79.

Εὔξεινος Λέσχη Ποντίων Νάουσας Ευκτική Βιβλιοθήκη Αργυρουπόλεως

Γρηγορίου περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως([1]). Μετὰ τὸν ἐνταφιασμὸν τῆς ἁγίας ἀδελφῆς ἐπέρανεν εὐτυχῶς τὴν εἰς Ἀραβίαν ἀποστολήν. Ἀλλ᾽ ἐν Ἱεροσολύμοις, ἔνθα μετ᾽ εὐσεβοῦς χαρᾶς ἐπεσκέψατο τοὺς ἁγίους τόπους, οὐκ ἠδυνήθη ἐκπληρῶσαι τὸ ἐπιτεταγμένον, καὶ μετὰ θλίψεως ἔγραψεν, ὅτι αἱ ἁμαρτίαι καὶ αἱ πλάναι εὑρίσκουσι καὶ ἐκεῖ ἰσχυρὰν προστασίαν ἐν ταῖς καρδίαις τῶν ἀνθρώπων ([2]). Τῷ 381 ἦν καὶ ὁ ποιμὴν τῆς Νύσσης ἐν τοῖς ἐπισκόποις τοῖς συνελθοῦσιν ἐν τῇ δευτέρᾳ Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ. Ἐνταῦθα ἐδείχθη ὑπέρμαχος τοῦ Θεολόγου, καὶ ἀνέγνω αὐτῷ τε καὶ τῷ Ἱερωνύμῳ τὸ κατὰ Εὐνομίου σύγγραμμα αὐτοῦ ([3])· ἐτίμησε τὴν μνήμην τοῦ τελευτήσαντος Μελετίου δι᾽ ἐπιταφίου λόγου ([4]), καί, μὴ δυνηθεὶς μετὰ πολλῶν ἄλλων διαλῦσαι τὴν κατὰ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ ἔχθραν, ἔδωκε συμβουλὰς περὶ πίστεως καὶ τῆς νέας κλήσεως τῷ ἐκ τῶν κατηχουμένων ἐκλεγέντι διαδόχῳ τοῦ Θεολόγου Νεκταρίῳ ([5]). Οὐκ ἄνευ λόγου ἀποδιδοῦσι τῇ σπουδῇ τοῦ ποιμένος τῆς Νύσσης, ὅτι ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ συνεπληρώθη τὸ τῆς Νικαίας σύμβολον τῷ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἄρθρῳ ([6]). Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἀπεδόθησαν αὐτῷ τὰ αὐτὰ δικαιώματα καὶ προνόμια τῷ τῆς Καισαρείας ποιμένι ([7]). Κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος παρεγένετο πάλιν τῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει συνόδῳ, καὶ

([1]) Κατὰ τὴν πρὸς τὴν ἁγίαν Μακρίναν ὁδὸν ὄψις τις ἐξ ἐνυπνίου ἐφάνη τῷ Γρηγορίῳ: «Ἐδόκουν, λέγει, λείψανα μαρτύρων διὰ χειρῶν φέρειν· εἶναι δὲ ἀπ᾽ αὐτῶν αὐγήν, οἷα ἐκ καθαροῦ γίγνεται κατόπτρου, ὅταν πρὸς τὸν Ἥλιον τεθῇ ἀντιπρόσωπον, ὥστε μοι τὰς ὄψεις πρὸς τὴν μαρμαρυγὴν τῆς λάμψεως ἀμβλύνεσθαι». Πολύτιμος κληρονομία τῆς ἀποθανούσης ἦν τῷ Γρηγορίῳ σιδηροῦς δακτύλιος, ἐν ᾧ τεμάχιον ἐκ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς κατεκέκρυπτο, καὶ ὃν λεπτῆς ὁρμιᾶς ἐξημμένον ἐπὶ τῆς καρδίας διὰ παντὸς εἶχε, μετὰ μικροῦ σταυροῦ, ἐπ᾽ ἴσης σιδηροῦ. Τ. 3. σελ. 988-989. ed Migne.—

([2]) Ἐπ. 2.

([3]) Hieron. de vir. illustr. c. 128.—

([4]) Σωκρ. δ᾽. 26.

([5]) Παλλάδ. ἐν τῷ πς᾽. κεφ. τοῦ λαυσαϊκοῦ.

([6]) Νικηφ. ὁ Καλλιστ. Ἐκκλ. ἱστορ. ιϐ᾽. 13.

([7]) Κώδ. Θεοδοσ. βιϐλ. ις᾽. τίτλ. 1. 3.

τότε ἀνέγνω τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ περὶ Θεότητος Υἱοῦ καὶ Πνεύματος (1). Τῷ 385 ἐπετράπη αὐτῷ ὡς περιφανεῖ ῥήτορι ἐκφωνῆσαι λόγον ἐπὶ τοῦ τάφου τῆς ὑπὸ πάντων ἀγαπωμένης αὐτοκρατείρας Πλακίλλης (2).

Τὸ ποίμνιον αὐτοῦ ἐστήριζεν ὁ Γρηγόριος ἐν τῇ πίστει καὶ τῇ εὐσεβείᾳ ὡς πιστὸς καὶ ἀληθὴς ποιμήν· πολλάκις ἐξεφώνει αὐτῷ καθ' ἑκάστην διδασκαλίας (3), καὶ ἦν ὑπερασπιστὴς τῶν δυστυχῶν ἐνώπιον τῶν δικαστῶν (4). Τελευταῖον ὁρῶμεν αὐτὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συνόδου, τῆς συγκροτηθείσης τῷ 394 διὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Ἀγαπίου καὶ τοῦ Βαγαδίου ἐρισάντων περὶ τοῦ θρόνου τῶν Βόστρων τῆς Ἀραβίας. Τὸ ὄνομα τοῦ Γρηγορίου ἐν ταύτῃ τῇ συνόδῳ ἐτάχθη ἐν τοῖς τῶν μητροπολιτῶν Καισαρείας καὶ Ἰκονίου. Πιθανόν, ὅτι ταχέως μετὰ τοῦτο ἐτελεύτησεν ὁ ποιμὴν τῆς Νύσσης, ἀνὴρ μετὰ τὸν ἀδελφὸν δεύτερος ἔν τε λόγοις καὶ τρόποις (5), ἀξιωθεὶς τῆς ἐπωνυμίας Πατρὸς Πατέρων (6).—

§. 153. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ ά.] ὡς ῥήτωρ· β΄.] ὡς δογματικός. Κατήχησις αὐτοῦ.

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος κατέλιπε πολλὰ συγγράμματα, ἐν οἷς δείκνυται ὁτὲ μὲν ὡς ἐκκλησιαστικὸς ῥήτωρ, ὁτὲ δὲ ὡς δογματικοπολεμικός, ἄλλοτε δὲ ὡς ἑρμηνευτὴς τῆς Γραφῆς, καὶ ἄλλοτε ὡς διδάσκαλος τῆς ἠθικῆς (7).

1.] Τῷ ἁγίῳ Γρηγορίῳ ἀπεδίδοσαν ἀείποτε τιμὴν ὡς τεχνικῷ

(1) Τ. 3. σελ. 554. ed. Migne.

(2) Τ. 3. σελ. 878. ed. Migne.

(3) Τ. 2. σελ. 325. 108.

(4) Τοιαύτη ἡ προστασία νέου τινὸς καταδικασθέντος εἰς θάνατον δι' ἔγκλημα συγγνωστόν. Zacagn. Monum. p. 365.

(5) Οὕτως ἐκλήθη ἐν τῇ συν. τῆς Ἐφέσου. Vincent. Lirinensis in Commonit. p. 262.

(6) Ἡ ζ΄. Οἰκουμ. Σύν. «ὁ τῶν πατέρων πατήρ, ὁ τῶν Νυσσαέων φωστήρ». Πρ. 6.—

(7) Ἐκδ. τῶν συγγραμμάτων: Gr. et lat. cur. frontone Ducaeo 1615. Paris. 2 vol. f. Παράρτημα: gr. lat. 1618. Par. 1. Νέα ἔκδοσις μετὰ παραρτήματος: gr. et lat. Par. 1638. 3 vol. Ἀλλ' ἡ ἔκδοσις αὕτη ἐστιν ἧττον ἐπιδιορθωμένη, ἢ ἡ πρώτη. Ἔπειτα ἐκ χειρογρ. τοῦ Βατικάνου ἐξεδόθησαν νέα συγγράμματα

Ἑταιρεία Ποντίων Μελετών Εθνική Βιβλιοθήκη Αργυρούπολης

ῥήτορι. Ἐν τῷ ῥητορικῷ αὐτοῦ λόγῳ οὐκ ἔστι τὸ μεγαλεῖον, ᾧ διαπρέπει ὁ λόγος τοῦ μεγάλου Βασιλείου, οὔτε τὸ ὕψος ἐκεῖνο καὶ ἡ ἀκρίβεια, ἃ ἀνήκουσιν εἰς τὸν τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου [*]. Ἀντὶ τούτου ἐστὶ πλήρης ζωηρότητος καὶ ἡδύτητος, σαφὴς καὶ εὔκολος. Ὁ Γρηγόριος, λέγει ὁ Φώτιος, ἐστι «γλυκύτατος, λαμπρός, καὶ ἡδονῆς ὡσὶν ἀποστάζων» (1). Ἡ ῥητορικὴ εὐφυΐα αὐτοῦ

τοῦ Γρηγορίου: Monum. Veter. Eccl. gr. et lat. ed Zacagnio 1699, 4. Romae Epist. 7. gr. et Lat. ed. Caracciolus, Florentiae 1731. Ὁ Γαλλάνδιος ἐν τῷ 6 τόμ. τῆς Βιβλ. τῶν Πατ. ἐτύπωσε τὰ ἐκδοθέντα ὑπὸ τοῦ Ζακαγνίου καὶ Καρακκιόλου μετ' ὀλίγων συμπληρώσεων. Ὁ Ἄγγελος Μάϊος ἐξέδωκεν ἔτι δύο συγγράμματα τοῦ Νύσσης (Auct. vet. collect. T. 8. 1833. Romae), καί τινα τεμάχια (Tom. VII. ibid.). Ἐν τῷ πέμπτῳ αἰῶνι μετεφράσθησαν εἰς τὴν ἀρμεν. γλῶσσαν 7 συγγράμματα τοῦ ἁγ. Γρηγορίου: ἡ ἑρμην. εἰς τὸ ᾆσμα τῶν ᾀσμάτων· εἰς τὴν Κυριακὴν προσευχὴν πέντε λόγοι· ὁ λόγος εἰς τὸν βίον τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ θαυματουργοῦ· τὸ ἐγκώμιον εἰς τὸν μέγαν μάρτυρα Θεόδωρον· τὸ βιβλίον περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀφαρποζένων νηπίων, καὶ ὁ λόγος εἰς τὸν τάφον τοῦ Κυρίου, ὃς νῦν οὐχ εὕρηται ἐν τῇ ἑλλ. γλώσσῃ (Neumann. Gesch. d. armen. Litteratur. S. 83). Καθόλου τὰ συγγράμματα τοῦ ἁγίου Γρηγορίου προσδοκῶσι νέον Le-duc.—Περὶ τῶν συρ. μεταφράσεων ἴδ. Asseman. B. O. T. 3. P. 1, p. 22.

[*] Ἰδοὺ τίνα γνώμην ἐκφέρει ὁ σοφώτατος Βιλλεμαῖνος: «Saint Basile eut un frère aussi célèbre que lui dans les annales ecclésiastiques, mais qui ne saurait trouver la même place dans l' histoire de l' éloquence . . . l' évêque de Nysse n' avait pas, comme saint Basile, le don de tout embellir par l' imagination et le sentiment. Sa méthode est sèche, ses allégories sont subtiles. Il n' a pas non plus cette couleur orientale qui charme dans la plupart des orateurs de l' église Grecque: chose singulière! il est mystique par le raisonnement seul; il est mystique, sans être enthousiaste. Son âme n' est point échauffée par les grands spectacles du christianisme naissant; mais il a l' air d' apliquer les catègories d' Aristote à cette oeuvre d' inspiration et de foi (Tableau de l' éloquence chrétienne au IV siècle, p. 124—125). Σ. Μ.

(1) Ἀνάγν. ς'.

όραται κατ᾽ ἐξοχὴν ἐν τοῖς ἐπιταφίοις αὐτοῦ λόγοις εἰς Μελέτιον τὸν Ἀντιοχείας, εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον, εἰς τὴν ἁγίαν Μακρίναν, εἰς τὴν Πλακίλλαν καὶ τὴν Πουλχερίαν· ἐν τοῖς ἐγκωμίοις εἰς Ἐφραὶμ τὸν Σύρον, εἰς Γρηγόριον τὸν Θαυματουργόν, εἰς τὸν μεγαλομάρτυρα Θεόδωρον τὸν Τίρωνα, εἰς τοὺς ἁγίους τεσσαράκοντα Μάρτυρας, καὶ εἰς τὸν πρωτομάρτυρα Στέφανον. Οἱ λόγοι οὗτοι, ὡς καί τινες τῶν ἑορτίων, περιέχουσι πολλὰς μαρτυρίας ὠφελίμους τῇ ἱστορίᾳ(¹), ὅπερ δείκνυσι τὸ ἀληθὲς τῶν λόγων τοῦ ῥήτορος.

2.] Τὰ ἄριστα τῶν δογματικῶν συγγραμμάτων τοῦ Γρηγορίου εἰσιν: οἱ δώδεκα κατὰ Εὐνομίου ἀντιρρητικοὶ λόγοι καὶ ὁ Κατηχητικός(²).

Ὁ Κατηχητικὸς λόγος, κατὰ τοὺς λόγους αὐτοῦ τοῦ Γρηγορίου, πραγματεύεται περὶ τοῦ πῶς δεῖ κατηχεῖν τοὺς Ἰουδαίους καὶ Ἐθνικοὺς καὶ ἐλέγχειν τοὺς Αἱρετικούς. Τῷ Ἀθέῳ, λέγει, χρὴ δεικνύειν τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ ἐκ τῶν τεχνικῶς καὶ σοφῶς κατὰ τὸν κόσμον οἰκονομουμένων· τῷ δὲ Ἐθνικῷ, τουτέστι τῷ πολυθέῳ—ἀποδεικνύειν τὴν ὕπαρξιν ἑνὸς Θεοῦ τῷ λογισμῷ, ὅτι Ὂν τελειότατον ἓν μόνον δύναται εἶναι. Τὸν δὲ Ἰουδαῖον χρὴ ἄγειν εἰς τὴν ὁμολογίαν τοῦ Προαιωνίου Λόγου τῇ ἐνδείξει τοῦ ἡμετέρου λόγου καὶ ταῖς μαρτυρίαις τῆς ἁγίας Γραφῆς. Ὅπως παραστήσωσι τῷ Ἐθνικῷ ἀξίαν πίστεως τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, δειξάτωσαν αὐτῷ τὴν πρὸς ἁμαρτίαν ῥοπὴν τοῦ ἀνθρώπου. Περαιτέρω ὁ σοφὸς διδάσκαλος καταλλάσσει τὸν ἀνθρώπινον λόγον πρὸς τὴν ἐξ Ἀποκαλύψεως διδασκαλίαν περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Δείκνυσιν,

(¹) Οἱ ἑόρτιοι λόγοι εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὴν ἡμέραν τῶν φώτων, εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα (5 λόγοι), εἰς τὴν Ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου, εἰς τὴν Πεντηκοστήν, εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν τοῦ Κυρίου. Op. T. 3. p. 339, 369, 382, 400, 416, 435, 437, 441, 444, τ. 2. 143. Οἱ ἐπιτάφιοι T. 3. 479, 518, 580. Τὰ ἐγκώμια T. 2. 205, 786. T. 3. 499, 504, 517, 534, 570, 595, παρὰ Ζακαγνίῳ 330—345.

(²) Ἐκ τοῦ Κατηχητικοῦ ἀνέφερον χωρία ὁ Θεοδώρητος (Διάλ. β΄. καὶ γ΄.), Γρηγόριος ὁ Διάλογος, ὁ Δαμασκηνός, Εὐθύμιος ὁ Ζιγαβηνὸς ἐν τῇ Πανοπλίᾳ. Τὸ σύγγραμμα κατὰ Εὐνομίου ἐν 11 βιβλ. καὶ μετὰ τοῦ παραρτήματος ἀνέγνω ὁ Φώτιος (ἀνάγν. ϛ΄.).

ὅτι πᾶσαι αἱ φυσικαὶ ἰδιότητες τῆς ἀσθενοῦς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου οὐ ταπεινοῦσι τὴν Θεότητα ἐν τῷ Θεανθρώπῳ, ἡ δὲ Θεότης μένει μετὰ τῶν Ἑαυτῆς ἰδιοτήτων, ὥσπερ καὶ ἡ ἀνθρωπότης μετὰ τῶν ἑαυτῆς· Ἡ ἕνωσις τῆς ψυχῆς μετὰ τοῦ σώματος οὐκ ἔστι μᾶλλον καταληπτή, ἢ ἡ ἀνάκρασις (τουτέστιν ἡ ἕνωσις) τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον. Ὡς ἀπόδειξις δὲ τῆς Θεότητος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ χρησιμεύουσι τὰ θαύματα Αὐτοῦ, ἡ ἐκ τῆς Παρθένου θαυμαστὴ Αὐτοῦ γέννησις, καὶ ἡ Ἀνάστασις Αὐτοῦ. Εἰ δὲ ὁ Θεός, ὢν ἀείποτε Αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ἀπαθής, ἐνηνθρώπησε, τοῦτο βεβαίως ἐγένετο μόνον ἐκ τῆς πρὸς τοὺς πτωχοὺς ἀνθρώπους ἀγάπης. Ἡ δὲ ἐνανθρώπησις Αὐτοῦ ἐστι φάρμακον τῶν ἡμετέρων ἀσθενειῶν τοσοῦτον φυσικόν, ὅσον σύμφωνον τῇ ἀγαθότητι, τῇ δικαιοσύνῃ, τῇ σοφίᾳ, καὶ τῇ παντοδυναμίᾳ τοῦ Θεοῦ [*].

---

[*] Εἰς τὴν ἔνστασιν, εἰ ἡ ἐνανθρώπησίς ἐστιν οὕτω μέγα ἀγαθόν, διὰ τί ἀνεβάλετο ὁ Θεὸς τὴν εὐεργεσίαν; ἀπακρίνεται: «Πρὸς τοῦτο σύντομος ὁ παρ' ἡμῶν ἐστὶ λόγος, ὅτι σοφίᾳ γέγονε καὶ τοῦ λυσιτελοῦντος τῇ φύσει προμηθείᾳ ἡ πρὸς τὴν εὐεργεσίαν ἡμῶν ἀναβολή. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν σωματικῶν νοσημάτων, ὅταν τις διεφθορὼς χυμὸς ὑφέρπῃ τοὺς πόρους, πρὶν ἅπαν ἐπὶ τὴν ἐπιφάνειαν ἐκκαλυφθῆναι τὸ παρὰ φύσιν ἐγκείμενον, οὐ καταφαρμακεύεται τοῖς πυκνοῦσι τὸ σῶμα παρὰ τῶν τεχνικῶς μεθοδευόντων τὰ πάθη, ἀλλ' ἀναμένουσι τὸ ἐνδομυχοῦν ἅπαν ἔξω γενέσθαι, καὶ οὕτω γυμνῷ τῷ πάθει τὴν ἰατρείαν προσάγουσιν. Ἐπειδὴ τοίνυν ἅπαξ ἐνέσκηψε τῇ φύσει τῆς ἀνθρωπότητος ἡ τῆς κακίας νόσος, ἀνέμενεν ὁ τοῦ παντὸς θεραπευτὴς μηδὲν ὑπολειφθῆναι τῆς πονηρίας εἶδος ἐγκεκρυμμένον τῇ φύσει . . . § κθ'. «Εἰ δέ τις, λέγει ἐλέγχειν οἴεται τὸν ἡμέτερον λόγον, ὅτι καὶ μετὰ τὸ προσαχθῆναι τὴν θεραπείαν ἔτι πλημμελεῖται διὰ τῶν ἁμαρτημάτων ὁ ἀνθρώπινος βίος, ὑποδείγματί τινι τῶν γνωρίμων ὁδηγηθήτω πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ὥσπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ ὄφεως, εἰ κατὰ τῆς κεφαλῆς τὴν καιρίαν λάβοι, οὐκ εὐθὺς συννεκροῦται τῇ κεφαλῇ καὶ ὁ κατόπιν ὁλκός, ἀλλ' ἡ μὲν τέθνηκε, τὸ δὲ οὐραῖον ἔτι ἐψύχωται τῷ ἰδίῳ θυμῷ καὶ τῆς ζωτικῆς κινήσεως οὐκ ἐστέρηται, οὕτως ἔστι καὶ τὴν κακίαν ἰδεῖν τῷ μὲν καιρίῳ πληγεῖσαν, ἐν δὲ τοῖς λειψάνοις ἑαυτῆς ἔτι διοχλοῦσαν τὸν βίον» (§. λ'.)— Εἰς τὴν ἔνστασιν: «τί δήποτε οὐκ ἐπὶ πάντας ἦλθεν ἡ χάρις, ἀλλά τινων προσθεμένων τῷ λόγῳ οὐ μικρόν ἐστι τὸ ὑπολειπόμενον μέρος, ἢ μὴ βουληθέντος τοῦ Θεοῦ πᾶσιν ἀφθόνως τὴν εὐεργεσίαν νεῖμαι, ἢ μὴ δυνηθέντος πάντως;»

Ἐπὶ δὲ τούτοις ἐν πνεύματι φιλοσόφου Θεολόγου ὁμιλεῖ περὶ τῶν πρὸς σωτηρίαν μέσων. Ὡς πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν ἀποφαίνεται ὧδε: «Εἰ δὲ ἄπρακτος ἡ προαίρεσις μένοι, ἠφάνισται κατ' ἀνάγκην ἡ ἀρετή, τῇ ἀκινησίᾳ τῆς προαιρέσεως ἐμπεδηθεῖσα· ἀρετῆς δὲ μὴ οὔσης, ὁ βίος ἠτίμωται καὶ καθ' εἱμαρμένην χωρεῖ ὁ λόγος, ἀφῄρηται τῶν κατορθούντων ὁ ἔπαινος, ἀκίνδυνος ἡ ἁμαρτία, ἄκριτος ἡ κατὰ τὸν βίον διαφορά» (§. 31.). Ἀποφαίνεται δὲ περὶ τοῦ Βαπτίσματος καὶ τῆς Εὐχαριστίας,—ὡς μυστηριωδῶν μέσων πρὸς σωτηρίαν. «Καθάπερ γὰρ μικρὰ ζύμη, καθώς φησιν ὁ Ἀπόστολος, ὅλον τὸ φύραμα πρὸς ἑαυτὴν συνεξομοιοῖ, οὕτω τὸ ἀθανατισθὲν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ σῶμα ἐν τῷ ἡμετέρῳ γενόμενον, ὅλον πρὸς ἑαυτὸ μεταποιεῖ καὶ μετατίθησι.» «.....σκοπῆσαι προσήκει, πῶς ἐγένετο δυνατὸν τὸ ἓν ἐκεῖνο σῶμα ταῖς τοσαύταις τῶν πιστῶν μυριάσι κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην εἰς ἀεὶ καταμεριζόμενον ὅλον ἐν ἑκάστῳ διὰ τοῦ μέρους γίνεσθαι καὶ αὐτὸ μένειν ἐφ' ἑαυτοῦ ὅλον....... Ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καθὼς ἐν τοῖς πρώτοις διῄρηται, ὁ καὶ Θεὸς

ἀποκρίνεται: «ὧν οὐθ' ἕτερον καθαρεύει τῆς μέμψεως. Οὔτε γὰρ ἀδούλητον εἶναι τὸ ἀγαθὸν προσήκει τῷ Θεῷ, οὔτε ἀδύνατον». Εἰς δὲ τὴν ἔνστασιν: «Εἰ οὖν ἀγαθόν τι ἡ πίστις, διὰ τί, οὐκ ἐπὶ πάντας ἡ χάρις;» ἀποκρίνεται: «εἰ μὲν οὖν ταῦτα καὶ παρ' ἡμῶν ἐν τῷ λόγῳ κατασκευάζετο, παρὰ τοῦ θείου βουλήματος ἀποκληροῦσθαι τοῖς ἀνθρώποις τὴν πίστιν, τῶν μὲν καλουμένων, τῶν δὲ λοιπῶν ἀμοιρούντων τῆς κλήσεως, καιρὸν ἂν εἶχε τὸ τοιοῦτον ἔγκλημα κατὰ τοῦ μυστηρίου προφέρεσθαι· εἰ δὲ ὁμότιμος ἐπὶ πάντας ἡ κλῆσις, οὔτε ἀξίας, οὔτε ἡλικίας, οὔτε τὰς κατὰ τὰ ἔθνη διαφορὰς διακρίνουσα· διὰ τοῦτο γὰρ παρὰ τὴν πρώτην ἀρχὴν τοῦ κηρύγματος ὁμόγλωσσοι πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν οἱ διακονοῦντες τὸν λόγον ἐκ θείας ἐπιπνοίας ἀθρόως ἐγένοντο, ὡς ἂν μηδεὶς τῆς διδαχῆς τῶν ἀγαθῶν ἀμοιρήσειεν· πῶς ἂν κατὰ τὸ εὔλογον ἔτι τὸν Θεὸν αἰτιῷντο τοῦ μὴ πάντων ἐπικρατῆσαι τὸν λόγον; ὁ γὰρ τοῦ παντὸς τὴν ἐξουσίαν ἔχων δι' ὑπερβολὴν τῆς εἰς τὸν ἄνθρωπον τιμῆς ἀφῆκέ τι καὶ ὑπὸ τὴν ἡμετέραν ἐξουσίαν εἶναι, οὗ μόνος ἕκαστός ἐστι κύριος. Τοῦτο δέ ἐστιν ἡ προαίρεσις, ἀδούλωτόν τι χρῆμα καὶ αὐτεξούσιον, ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ τῆς διανοίας κείμενον. Οὐκοῦν ἐπὶ τοὺς μὴ προσαχθέντας τῇ πίστει δικαιότερον ἂν τὸ τοιοῦτον ἔγκλημα μετατεθείη, οὐκ ἐπὶ τὸν κεκληκότα πρὸς τὴν συγκατάθεσιν . . .» (§. 30.). Σ. Μ.

Εὔξεινος Λέσχη Ποντίων Νάουσας Βιβλιοθήκη Αργυρούπολης

ὢν καὶ Λόγος, τῇ ἀνθρωπίνῃ συνεκράθη φύσει καὶ ἐν τῷ σώματι τῷ ἡμετέρῳ γενόμενος, οὐκ ἄλλην τινὰ παρεκαινοτόμησε τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τὴν σύστασιν, ἀλλὰ διὰ τῶν συνήθων τε καὶ καταλλήλων ἔδωκε τῷ καθ' ἑαυτὸν σώματι τὴν διαμονήν, βρώσει καὶ πόσει περικρατῶν τὴν ὑπόστασιν . . . . . τὸ δὲ σῶμα τῇ ἐνοικήσει τοῦ Θεοῦ Λόγου πρὸς τὴν Θεϊκὴν ἀξίαν μετεποιήθη. Καλῶς οὖν καὶ νῦν τὸν τῷ Λόγῳ τοῦ Θεοῦ ἁγιαζόμενον ἄρτον εἰς σῶμα τοῦ Θεοῦ Λόγου μεταποιεῖσθαι πιστεύομεν. Καὶ γὰρ ἐκεῖνο τὸ σῶμα ἄρτος τῇ δυνάμει ἦν, ἡγιάσθη δὲ τῇ ἐπισκηνώσει τοῦ Λόγου τοῦ σκηνώσαντος ἐν τῇ σαρκί. Οὐκοῦν ὅθεν ὁ ἐν ἐκείνῳ τῷ σώματι μεταποιηθεὶς ἄρτος εἰς θείαν μετέστη δύναμιν, διὰ τοῦ αὐτοῦ καὶ νῦν τὸ ἴσον γίνεται. Ἐκεῖ τε γὰρ ἡ τοῦ Λόγου χάρις ἅγιον ἐποίει τὸ σῶμα, ᾧ ἐκ τοῦ ἄρτου ἡ σύστασις ἦν, καὶ τρόπον τινὰ καὶ αὐτὸ ἄρτος ἦν· ἐνταῦθά τε ὡσαύτως ὁ ἄρτος, καθώς φησιν ὁ Ἀπόστολος, ἁγιάζεται διὰ Λόγου Θεοῦ καὶ ἐντεύξεως, οὐ διὰ βρώσεως προϊὼν εἰς τὸ σῶμα τοῦ Λόγου, ἀλλ' εὐθὺς πρὸς τὸ σῶμα διὰ τοῦ Λόγου μεταποιούμενος, καθὼς εἴρηται ὑπὸ τοῦ Λόγου, ὅτι τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου . . . . Τούτου χάριν πᾶσι τοῖς πεπιστευκόσι τῇ οἰκονομίᾳ τῆς χάριτος ἑαυτὸν ἐνσπείρει διὰ τῆς σαρκός, οἷς ἡ σύστασις ἐξ οἴνου τε καὶ ἄρτου ἐστί, τοῖς σώμασι τῶν πεπιστευκότων κατακιρνάμενος, ὡς ἂν τῇ πρὸς τὸ ἀθάνατον ἑνώσει καὶ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀφθαρσίας μέτοχος γένοιτο . . . » Ἐν τῷ ἐπιλόγῳ λέγει, ὅτι ἡ ἀναγέννησις ἀπαιτεῖ παρ' ἡμῶν αὐτῶν σταθερὰν μεταποίησιν πρὸς τὸ ἀγαθόν (¹).

§. 154. Λόγοι κατὰ Εὐνομίου, συγγράμματα περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος καὶ ἄλλα δογματικὰ συγγράμματα.

Ἐν τοῖς κατὰ Εὐνομίου λόγοις μετὰ βραχείας σημειώσεις περὶ τοῦ Εὐνομίου ἀνασκευάζονται κατὰ μίαν ἑκάστην αἱ δοξασίαι αὐτοῦ, αἱ ἐν τῷ νέῳ ἀπολογητικῷ ἐκτεθεῖσαι, καὶ διασαφεῖται ἡ ἔννοια τῶν γραφικῶν ῥητῶν, ἃ ὁ Εὐνόμιος ἀνέφερεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ, καὶ οὕτω

(¹) Ἀρίστη ἔκδοσις τοῦ συγγράμματος τούτου ἐστιν ἡ τοῦ Κραβιγγέρου. Monachi 1838.

ἀποδεικνύεται ἐν γένει μὲν ἡ Θεότης τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἐν μέρει δὲ διασαφεῖται καὶ ἅπασα ἡ περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος διδασκαλία. Ἐν τῷ πρώτῳ λόγῳ λέγει περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος: «. . . ἀλλ' ἐκ μὲν τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων, καὶ αὐτὸ τὴν αἰτίαν ἔχον τοῦ εἶναι, ὅθεν καὶ τὸ μονογενές ἐστι φῶς, διὰ δὲ τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς ἐκλάμψαν· οὔτε διαστήματι, οὔτε φύσεως ἑτερότητι τοῦ Πατρός, ἢ τοῦ Μονογενοῦς ἀποτέμνεται . . .». Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἀκαμάτως καταδιώκει τὸν Εὐνόμιον ἐν παντὶ βήματι καὶ ἀποκαλύπτει τὰς πλάνας αὐτοῦ μετὰ καταπληκτικῆς ὀξυδερκείας,—καὶ ἐκεῖ, ἔνθα ἐκεῖνος οὐδαμῶς ἐνόμιζεν, ὅτι δύναται ἐλεγχθῆναι, ἀποδείκνυσιν αὐτὸν δεινῶς πλανώμενον. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ὁμολογεῖται τὸ ἄριστον πάντων τῶν κατὰ Εὐνομίου συγγραφέντων [*].

[*] Ὁ Θεοδώρητος (Διάλ. Α΄. σελ. 42), ὁ Φακοῦνδος (lib. 11. c. 4. pag. 477), ὁ ἅγιος Ἐφραὶμ ὁ Ἀντιοχείας (παρὰ Φωτ. ἀνάγν. σχθ΄.), Λέων ὁ Βυζάντιος (βιβλ. α΄. κατὰ Νεστορ. καὶ Εὐτυχ.), οἱ Πατέρες τῆς ἕκτης Οἰκουμ. Συνόδου καὶ οἱ τῆς ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ τοῦ Πάπα Μαρτίνου τοῦ Α΄. συγκροτηθείσης, μετ' ἐπαίνων ἀνέγνωσαν τοὺς κατὰ Εὐνομίου λόγους τοῦ ἁγίου Γρηγορίου. Ὁ ἱερὸς Φώτιος λέγει περὶ αὐτῶν τάδε: «Ἀνεγνώσθη Γρηγορίου Νύσσης ὁμοίως ὑπὲρ Βασιλείου κατὰ Εὐνομίου. Τὴν μὲν φράσιν εἴ τις ἄλλος ῥητόρων, λαμπρὸς καὶ ἡδονῆς ὠσὶν ἀποστάζων, οὐ μέν τοι καθ' ἑξῆς οὐδ' αὐτὸς τὴν Εὐνομίου γραφὴν ἀπελέγχει. Διὸ καὶ συντομώτερος Θεοδώρου, Σωφρονίου δὲ πλατύτερος· πλεονάζει γὰρ τοῖς ἐνθυμήμασι καὶ τοῖς παραδείγμασιν. Ἔστι δὲ ἀδεκάστως εἰπεῖν ὡς ὅσον ὑπερβάλλει κάλλει τε καὶ λαμπρότητι καὶ τῷ ἡδυτάτῳ Θεόδωρον, τοσοῦτον ἐκείνου τοῦτον τὸ πλῆθος τῶν ἐπιχειρημάτων καὶ τὸ γόνιμον εἰς τὸ προέχειν ἐκβιάζεται» (ἀνάγν. ς΄.). «Ἀνεγνώσθη ἑτέρα πραγματεία τοῦ αὐτοῦ Γρηγορίου Νύσσης περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως, ἐν ᾗ λογικώτερον Εὐνομίῳ συμπλακείς, κατὰ κράτος αἱρεῖ, πάντα σαθρώσας τῆς δυσσεβείας αὐτοῦ τὰ ὀχυρώματα. Τὸ δὲ κάλλος τοῦ λόγου καὶ ἡ σύγκρατος λαμπρότης γλυκύτητι κἀνταῦθα διαπρεπῶς ἐπιδείκνυται» (ἀνάγν. ζ΄.). Κατὰ τὸν πολυσέβαστον Καθηγητὴν Κ. Κοντογόνην ἑτέραν πραγματείαν ἐννοεῖ ὁ Φώτιος «τὸν τελευταῖον Λόγον, τὸν μακρότερον ὄντα πάντων τῶν λοιπῶν, ἐν ᾧ ὁ Γρηγόριος ὁμολογεῖ εὐθὺς ἐν ἀρχῇ, ὅτι νέον ἐπιχειρεῖ ἀγῶνα πρὸς τὸν Εὐνόμιον» (Φιλολ. καὶ κριτ. ἱστορ. τῶν ἁγ. Πατ. Τ. 2. σελ. 436). Σ. Μ.—

Τὴν περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος καὶ ἰδίως τὴν περὶ τῆς θεότητος τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδασκαλίαν ὑπερήσπισεν ὁ ἅγιος Γρηγόριος κατὰ τῶν συγχρόνων αὐτῷ πλανῶν καὶ διὰ πολλῶν ἄλλων συγγραμμάτων (¹). Ἐν τῷ λόγῳ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα διδάσκει πῶς μετεδόθη τοῖς ἀνθρώποις ἡ περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος γνῶσις. Ὅτε οἱ ἄνθρωποι ἐσκοτίσθησαν ὑπὸ τῆς πολυθεΐας, «εἶδε τῷ τῆς φιλανθρωπίας ὀφθαλμῷ τὴν τῆς φύσεως τῶν ἀνθρώπων διαφθορὰν ὁ Δεσπότης τῆς φύσεως, καὶ διά τινος ἀκολουθίας ἀπὸ τῆς πλάνης ἐπανάγει τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν. Ὥσπερ γὰρ οἱ τοὺς ἐν λιμῷ χρονίῳ συντετηκότας, μετά τινος ἰατρικῆς ἐπιστήμης ἀναλαμβάνοντες, οὐκ ἀθρόως ἐπὶ τὸν κόρον προάγουσι, φειδοῖ τῆς ἀσθενείας αὐτῶν . . . οἱ δὲ τοῦ παντὸς ἀχώρητοι διὰ τὴν γεγενημένην αὐτοῖς ἐκ τοῦ λιμοῦ τῶν ψυχῶν ἀσθένειαν, πρότερον ἐκ τῆς πολυθεΐας ὑπὸ τῶν προφητῶν τε καὶ τοῦ νόμου μετατεθέντες, εἰς μίαν θεότητα βλέπειν ἐθίζονται . . . Εἶτα διὰ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ὁ Μονογενὴς Υἱὸς τοῖς διὰ νόμου προτετελειωμένοις ἀποκαλύπτεται, μετὰ τοῦτο παραγίνεται ἡμῖν ἡ τελεία τῆς φύσεως ἡμῶν τροφή, τὸ

(¹) Τοιαῦτα τὰ συγγράμματα: περὶ πίστεως πρὸς Σιμπλίκιον (Εὐθύμ. ἐν Πανοπλ., Γρηγόρ. Τ. 3. σελ. 38), πρὸς Ἀβλάβιον περὶ τοῦ μὴ οἴεσθαι λέγειν τρεῖς Θεούς (3, 15 Πανοπλ.)· περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, καὶ κατὰ τῶν Πνευματομάχων, ὅτι Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον (Τ. 3, 6. Πανοπλ.), περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, κατὰ Μακεδονιανῶν (ἐξεδ. ὑπὸ Μαΐου Script. vet. coll. T. 8. P. 2. p. 10-25), περὶ θεότητος Υἱοῦ καὶ Πνεύματος (3, 464. Θεοδώρ. ἐν Διαλ. Δαμασκ. περὶ εἰκόν. Πανοπλ.), περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς τὴν Πεντηκοστὴν (Τόμ. 2. σελ. 143), κατὰ Ἀρείου καὶ Σαβελλίου (Maii collect vet. 8. p. 1.), πρὸς Ἕλληνας ἐκ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν (Τόμ. 2. σελ. 82), εἰς τό: ὅταν ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα (Τόμ. 1. σελ. 1304. ed. Migne), ἐκλογαὶ μαρτυριῶν πρὸς Ἰουδαίους (Τ. 3. σελ. 194. ed. Migne), πρὸς Εὐάγριον μοναχὸν περὶ θεότητος (εὑρίσκεται ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Ναζιανζηνοῦ, ἀλλ' ἀνήκει εἰς τὸν Νύσσης).—

Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν ᾧ ἐστιν ἡ ζωή» (1). Οὐχ ἅπαξ ἀνεσκεύασεν ὁ ἅγιος Γρηγόριος καὶ τὴν τοῦ Ἀπολλιναρίου διδασκαλίαν. Ὁ ἀντιρρητικὸς αὐτοῦ πρὸς τὰ Ἀπολλιναρίου ἐστιν ἀξιολογωτάτη καὶ εὐφυεστάτη ἀνάλυσις τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀπολλιναρίου (2).

Περὶ τῆς Δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ τοῦ πρωτοπλάστου ἀνθρώπου πραγματεύεται ὁ Γρηγόριος: ά.] ἐν τῷ ἀπολογητ. πρὸς Πέτρον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ περὶ τῆς Ἑξαημέρου (3), ἔνθα λύει τὰ ὑψηλὰ ζητήματα περὶ τοῦ κόσμου, τὰ καταλειφθέντα ὑπὸ τοῦ ἁγίου Βασιλείου ἄνευ ἀποκρίσεως, διότι ἦσαν ἀνέφικτα τῷ λαῷ. Ἐν τῷ ἀξιολόγῳ τούτῳ συγγράμματι καθορᾶται ἥτε βαθεῖα γνῶσις τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας καὶ τὸ πρωτότυπον τῶν φιλοσοφικῶν ἅμα καὶ θεολογικῶν ἐννοιῶν· β΄.] Ἐν τῷ κατὰ Μανιχαίῳ λόγῳ (4) δείκνυσιν, ὅτι ὁ Θεὸς οὐκ ἔστιν αἴτιος τοῦ κακοῦ· γ΄.] δείκνυσι τὸ ἀνύπαρκτον τῆς εἱμαρμένης ἐνώπιον τοῦ κριτηρίου τοῦ ὑγιοῦς νοῦ (5)· δ΄.] ἐν τῷ συγγράμματι περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου (6) ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἀξίας τοῦ πρωτοπλάστου—περὶ τῆς εἰκόνος τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, περὶ τοῦ πνευματικοῦ τῆς ψυχῆς καὶ τῶν δυνάμεων αὐτῆς, περὶ τῆς γενέσεως τῆς διαφθορᾶς ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει καὶ περὶ ἀναστάσεως. Ὁ Σουΐδας δικαίως καλεῖ τὸ σύγγραμμα τοῦτο θαυμάσιον τεῦχος διά τε τὸ ὕψος καὶ τὸ βάθος τῶν ἐννοιῶν αὐτοῦ. Ἐν τοῖς δυσὶ λόγοις εἰς τὰ τῆς Γραφῆς ῥήματα: Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ᾿ εἰκόνα ἡμετέραν καὶ ὁμοίωσιν ὁ ἅγιος Γρηγόριος, τιθεὶς τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς πνευματικαῖς δυνάμεσι τοῦ πρωτοπλάστου, ἀναφέρει τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὴν ἠθικὴν τελειότητα τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐν ἑνὶ τῶν λόγων αὐτοῦ διαγράφει τὴν σωτήριον σημασίαν τῶν

(1) Τόμ. 3. σελ. 696. ed. Migne.—

(2) Πρὸς Θεόφιλον κατὰ Ἀπολλιναρίου Τ. 2. σ. 1270. ed. Migne. Ὁ ἀντιρρητικὸς ἐξεδ. in Zacagn. Monum. 123—287. Τούτου ἐμνημόνευσαν ὁ Λεόντιος, ὁ Δαμασκηνός, καὶ ὁ Ζιγαβηνός.—

(3) Τ. 1. σελ. 1—160.—

(4) Τ. 3. σελ. 541. ed. Migne.

(5) Τ. 2. σελ. 146—174. edit. Migne.

(6) Τ. 1. σελ. 125—256. ed. Migne.

Ευγένιος Ν. Μαρκοπουλος Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Αρχείου

μυστηρίων. «Διὸ μὴ καταφρονήσῃς, λέγει, τοῦ Θείου λουτροῦ, μηδὲν ὡς κοινὸν αὐτὸ ἐξευτελίσῃς, διὰ τὴν χρῆσιν τοῦ ὕδατος. Τὸ γὰρ ἐνεργοῦν μέγα, καὶ ἀπ᾽ ἐκείνου θαυμαστὰ γίνεται τὰ τελούμενα. Ἐπεὶ καὶ τὸ θυσιαστήριον τοῦτο τὸ ἅγιον, ᾧ παρεστήκαμεν, λίθος ἐστι κατὰ τὴν φύσιν κοινός, οὐδὲν διαφέρων τῶν ἄλλων πλακῶν, αἳ τοὺς τοίχους ἡμῶν οἰκοδομοῦσι, καὶ καλλωπίζουσι τὰ ἐδάφη. Ἐπειδὴ δὲ καθιερώθη τῇ τοῦ Θεοῦ θεραπείᾳ, καὶ τὴν εὐλογίαν ἐδέξατο, ἔστι τράπεζα ἁγία, θυσιαστήριον ἄχραντον, οὐκέτι παρὰ πάντων ψηλαφώμενον, ἀλλὰ μόνον τῶν ἱερέων, καὶ τούτων εὐλαβουμένων. Ὁ ἄρτος πάλιν ἄρτος ἐστι τέως κοινός· ἀλλ᾽ ὅταν αὐτὸ τὸ μυστήριον ἱερουργήσῃ, σῶμα Χριστοῦ λέγεταί τε καὶ γίνεται. Οὕτω τὸ μυστικὸν ἔλαιον, οὕτως ὁ οἶνος· ὀλίγου τινος ἄξια ὄντα πρὸ τῆς εὐλογίας, μετὰ τὸν ἁγιασμὸν τὸν τοῦ Πνεύματος, ἑκάτερον αὐτῶν ἐνεργεῖ διαφόρως. Ἡ αὐτοῦ δὲ τοῦ λόγου δύναμις, καὶ τὸν ἱερέα ποιεῖ σεμνὸν καὶ τίμιον, τῇ καινότητι τῆς εὐλογίας τῆς πρὸς τοὺς πολλοὺς κοινότητος χωριζόμενον. Χθὲς γὰρ καὶ πρώην εἷς ὑπάρχων τῶν πολλῶν καὶ τοῦ δήμου, ἀθρόον ἀποδείκνυται καθηγεμών, πρόεδρος, διδάσκαλος εὐσεβείας, μυστηρίων λανθανόντων μυσταγωγός· καὶ ταῦτα ποιεῖ, μηδὲν τοῦ σώματος, ἢ τῆς μορφῆς ἀμειφθείς· ἀλλ᾽ ὑπάρχων κατὰ τὸ φαινόμενον ἐκεῖνος, ὃς ἦν, ἀοράτῳ τινὶ δυνάμει καὶ χάριτι τὴν ἀόρατον ψυχὴν μεταμορφωθεὶς πρὸς τὸ βέλτιον» (¹).

Τέλος ἀξιοσημείωτά εἰσι τὰ συγγράμματα: περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀφαρπαζομένων νηπίων (²), καὶ τὸ περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως (³).

§. 155. Χαρακτὴρ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ὡς δογματικοῦ· σημείωσις περὶ τῶν δύο ἀμφισβητησίμων κεφαλαίων ἐν τῇ διδασκαλίᾳ αὐτοῦ.

Ἐν τῇ Δογματικῇ αὐτοῦ διδασκαλίᾳ ὁ ἅγιος Γρηγόριος καθόλου οὐκ ἔστι τοσοῦτον Θεολόγος, ὅσον Φιλόσοφος. Πᾶσαν ὑπόθεσιν

(¹) Λόγ. εἰς τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων, ἐν ᾗ ἐβαπτίσθη ὁ Κύριος ἡμῶν. Τ. 3. σ. 581—582. ed. Migne.—

(²) Τ. 3. σελ. 161. ed. Migne.

(³) Τ. 3. σελ. 12—160. edit. Migne.

Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών / Ψηφιακή Βιβλιοθήκη

σπουδάζει διασαφῆσαι διὰ τὸν λογικὸν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ λογικοῦ· εἰσδύει διὰ τοῦ συλλογισμοῦ εἰς τὴν σημασίαν καὶ τὸν σύνδεσμον τῶν ἀποκεκαλυμμένων ἀληθειῶν. Ὀρθῶς λέγει περὶ αὐτοῦ ὁ Σουΐδας, ὅτι «ἦν ἐλλογιμώτατος καὶ πάσης παιδείας ἀνάπλεως», εἰ ἐννοητέον τοὺς λόγους τοῦ Σουΐδα περὶ τῆς φιλοσοφικῆς μορφώσεως καὶ παιδείας τοῦ Γρηγορίου. Αἱ φιλοσοφικαὶ μελέται τοῦ Γρηγορίου εἰσὶ πολλάκις βαθεῖαι, ἀλλ' ἔσθ' ὅτε μόνον εὐφυεῖς· αἱ περὶ τῆς φύσεως γνώσεις αὐτοῦ εὐρεῖαι καὶ πλήρεις ὑψηλῶν ἰδεῶν· τὰ συγγράμματα αὐτοῦ δεικνῦσιν, ὅτι ἔχαιρεν ἐμβαθύνων τοῖς συγγράμμασι τοῦ Ὠριγένους· αἱ ἀπαιτήσεις τοῦ λογικοῦ ἐλέγχου ἀπετελοῦντο ὑπ' αὐτοῦ αὐστηρῶς, ἐξαιρουμένων τῶν περιστάσεων ἐκείνων, καθ' ἃς καταφεύγει πρὸς ἀλληγορικὰς ἐξηγήσεις.

Ἰδίως ἄξια σημειώσεώς εἰσι τὰ ἑπόμενα δύο κεφάλαια:

1] Πρὸ πολλοῦ παρετήρησαν, ὅτι παρὰ τῷ Γρηγορίῳ εὕρηνται ὠριγένειοι δοξασίαι περὶ ἀποκαταστάσεως τοῦ σύμπαντος εἰς τὴν πρώτην ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργηθεῖσαν μορφήν. Οἱ μαθηταὶ τοῦ ἀββᾶ Βαρσανουφίου ἠρώτησαν περὶ τούτου τὸν μέγαν Ἀββᾶν, ὅστις ἐδήλωσε τὴν ὕπαρξιν τῶν τοιούτων δοξασιῶν παρὰ τῷ Γρηγορίῳ([1]). Ὁ Πατριάρχης Γερμανὸς († 715) ἔγραψεν ὑπὲρ τοῦ ποιμένος τῆς Νύσσης, ὅτι τὰ ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ χωρία, ἅτινα ἀνέφερον ὑπὲρ ἑαυτῶν οἱ Ὠριγενισταί, τὰ μὲν ἐνοθεύθησαν, τὰ δὲ οὐκ ὀρθῶς ἐνοήθησαν ὑπ' αὐτῶν. Ὁ Φώτιος, ὁ ἀναγνοὺς τὸ μέχρις ἡμῶν διασωθὲν σύγγραμμα τοῦ Γερμανοῦ, προσέθηκεν, ὅτι τὰ βιβλία, ἃ ἔκρινεν ὁ Γερμανός, ἦσαν τάδε: «ὅ τε περὶ ψυχῆς πρὸς τὴν ἀδελφὴν Μακρίναν διάλογος, καὶ δὴ καὶ ὁ κατηχητικὸς καὶ ὁ περὶ τελείου βίου τὴν εἰσήγησιν ἀναδεξάμενος» ([2]). Ἀλλὰ α'.] Νεῖλος ὁ Θεσσαλονίκης, ἀκμάσας κατὰ τὸν ιδ'. αἰῶνα, ἀπεκρίνατο τοῖς Λατίνοις, ἐπαγομένοις τὰ συγγράμματα τοῦ Γρηγορίου εἰς ἀπόδειξιν τοῦ Καθαρτηρίου αὐτῶν πυρός: ἐν ὅσῳ οὐχ ἥπτοντο τοῦ ζητήματος περὶ τῆς αἰωνίου κολάσεως, καὶ αὐτὸς (ὁ Γρηγόριος) παρίσταται ἔχων τὴν δοξασίαν, ὅτι αἱ κολάσεις ἕξουσι τέλος ([3]). β'.] Ἔν τισι

([1]) Ἰδ. τὴν διδασκαλίαν τοῦ ἁγίου Βαρσανουφίου περὶ τῶν δοξασιῶν τοῦ Ὠριγένους ἐν τῇ Χριστιανικῇ Ἀναγν. ἀρ. 25. σελ. 266.

([2]) Ἀνάγν. σλγ'.

([3]) Περὶ τοῦ καθαρτηρ. πυρ. σελ.

συγγράμμασι τοῦ Γρηγορίου κατὰ πάντα τὰ ἀντίγραφα οὕτω συνεχῶς ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἔννοια περὶ ἀποκαταστάσεως τοῦ παντὸς ἐν τῇ προτέρᾳ μορφῇ καὶ ἐν τοιαύτῃ ἀναλογίᾳ πρὸς τὴν συνέχειαν τῆς ἐννοίας, ὥστε ῥητέον τὴν ἀλήθειαν—ἀδύνατον παραδέξασθαι αὐτὴν ὑποβολιμαίαν(¹). Ἐν τούτοις γ΄.] καὶ τοῦτο ὀρθόν, ὅτι ὁ ποιμὴν τῆς Νύσσης ἐν τρισὶν αὐτοῦ συγγράμμασι λέγει σαφῶς καὶ ὡρισμένως περὶ τῆς αἰωνιότητος τῶν κολάσεων (²). Ἐν τούτοις συγκρίνοντες ταῦτα πάντα, ὀφείλομεν ὑποθεῖναι, ὅτι ὁ τῆς Νύσσης ποιμὴν ἐπέτρεπεν ἑαυτῷ κρίνειν περὶ τῆς σημασίας τῶν κολάσεων τοῦ μέλλοντος ἐν εἴδει εἰκοτολογιῶν (³). Ἡ εἰκοτολογία αὐτοῦ, ἢ ἡ προσωπικὴ αὐτοῦ γνώμη περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἦν οὐκ ὀρθή, ἦν ἐσφαλμένη—διότι ἡ Ἀποκάλυψις οὐδὲν περὶ τούτου λέγει, καὶ ἡ ἐμβριθὴς μελέτη οὐχ εὑρίσκει τὴν γνώμην αὐτοῦ σύμφωνον τῇ Θείᾳ Δικαιοσύνῃ(⁴)· τὴν

---

147. Θαυμαστόν, ὅτι οἱ φιλόσοφοι τοῦ Βατικάνου οὐκ ἠδυνήθησαν ἐννοῆσαι καὶ τοῦτο, ὅτι αἱ δοξασίαι τοῦ Γρηγορίου περὶ ἀποκαταστάσεως τοῦ παντὸς οὐδὲν ἔχουσι κοινὸν πρὸς τὸ καθαρτήριον αὐτῶν. Ἐν τούτοις οὐχὶ πρὸ πολλοῦ ὁ Βελλαρμῖνος παρέπεμπεν εἰς τὸν Γρηγόριον, λόγον ποιούμενος περὶ τοῦ καθαρτηρίου.

(¹) Ἐν τῷ Κατηχητ. λόγῳ κεφ. 8. 26. 35· ἐν τῷ Διαλ. περὶ ψυχ. καὶ ἀθανασ. Τ. 3. σελ. 212, 222, 226, 227, 229, 254, 255, 259, 260. πρβλ. τὴν νέαν ἔκδ. S. Gregor. de anima et resurect. gr. lat. *Krabinderi* Lipsiæ 1837. Ἐν τῷ λόγῳ: «πρὸς τοὺς πενθοῦντας ἐπὶ τοῖς ἀπὸ τοῦ παρόντος βίου πρὸς τὸν ἀΐδιον μεθισταμένοις». Τ. 3. σελ. 498—538. ed. Migne. Ἐν τῷ λόγῳ: «Ὅταν ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα». Τ. 1. σελ. 1303 ed. Migue.—

(²) Ἐν τῷ πέμπτῳ λόγῳ εἰς τοὺς μακαρισμούς: «Τὶς καταυγάσει τὸ σκότος; τὶς κατασβέσει τὴν φλόγα; τὶς ἀποστρέψει τὸν ἀτελεύτητον σκώληκα;» Τ. 1. σελ. 1264. ed. Migne.: «ὁ ἀνεμιαῖος χρηματιστής, ὀδύνῃ καὶ λιμῷ μοχθήσας, συναγαγὼν δὲ κληρονομίαν ἑαυτῷ μὲν τὴν αἰώνιον κόλασιν, τοῖς δὲ ἐξ αὐτοῦ τὴν πενίαν». Τ. 3. σελ. 452 ed. Migne. Ἐν τῷ λόγῳ περὶ φιλοπτωχίας καὶ εὐποιΐας Τ. 3. σελ. 453.

(³) Ἐν τῷ διαλ. περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως αὐτὸς λέγει, ὅτι ἐκτίθησι τοῦτο ἐνταῦθα ὡς εἰκοτολογίαν, οὐχὶ δ' ὡς βεβαίαν πίστιν.

(⁴) Βασιμώτερον κρίνει περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ὁ ποιμὴν τῆς

δὲ διδασκαλίαν τῆς Ἀποκαλύψεως, τὴν ὑπὸ τῆς καθολικῆς πίστεως διαφυλαχθεῖσαν, μεταδίδωσιν ἡμῖν καὶ αὐτὸς ὁ Γρηγόριος. Οὕτως ἔκρινε περὶ τῆς δοξασίας τοῦ Γρηγορίου ὡς πρὸς τὰς μελλούσας κολάσεις καὶ ὁ μέγας Ἀββᾶς Βαρσανούφιος. Ὁμιλοῦντες τοιούτῳ τρόπῳ περὶ τοῦ Γρηγορίου, οὐκ ἐλαττοῦμεν οὔτε τὴν ἁγιότητα αὐτοῦ, οὔτε τὸ πρὸς αὐτόν, ὡς πρὸς πατέρα τῆς Ἐκκλησίας, σέβας. Ἡ δοξασία αὐτοῦ μενέτω ἀνθρωπίνη δοξασία, ἣ ἔβλαψεν ἂν τὴν ἁγιότητα αὐτοῦ, εἰ εἶχεν ἐπιρροὴν πρὸς τὸ ἐξασθενίσαι τὸ αὐστηρὸν τοῦ βίου αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦτο οὐκ ἦν,—τοὐναντίον ὕψου τὸ πνεῦμα αὐτοῦ περὶ τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ καὶ τοιαύτην ἔχων δοξασίαν, οὐχὶ δὲ διὰ ταύτην τὴν δοξασίαν, ἀλλ' ὑπὸ πολλὰς ἄλλας ἐπόψεις ὁ τῆς Νύσσης ποιμὴν ἦν καὶ μένει πάντοτε πατὴρ τῆς Ἐκκλησίας(1).

2] Σπουδαιοτέρα διὰ τὴν ὑπόθεσιν αὐτῆς ἐστιν ἡ δοξασία περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἡ ἀποδοθεῖσα τῷ τῆς Νύσσης ποιμένι. Ὁ Βέκκος, ἔπειτα ὁ Καλέκας (2), καί τινες ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Φλωρεντίας ἀνέγνωσαν ἐν τῷ τρίτῳ λόγῳ τοῦ Γρηγορίου εἰς τὴν Κυριακὴν προσευχήν: «τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται». Παραλείπομεν τὸν σοφὸν Ζοιρνικάδιον τὸν διὰ τῆς σκέψεως ἀφικόμενον μέχρι τῆς πλήρους καὶ ὀρθῆς πεποιθήσεως, ὅτι παρὰ

Καισαρείας, οὗ τοὺς λόγους ἀναφέρει ὁ ἀρχαῖος σχολιαστὴς τῶν συγγραμμάτων τοῦ Νύσσης, ἐκεῖ ἔνθα ὁ Γρηγόριος ἐκ τῆς ἰδιότητος τοῦ πυρὸς ἐξάγει τὴν δόξαν αὐτοῦ: «Οἶμαι δέ, ὅτι τὸ πῦρ τὸ ἡτοιμασμένον εἰς κόλασιν τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ διακόπτεται τῇ φωνῇ τοῦ Κυρίου· ἵνα, ἐπειδὴ δύο εἰσὶν ἐν τῷ πυρὶ δυνάμεις, ἥ τε καυστικὴ καὶ ἡ φωτιστική, τὸ μὲν δριμὺ καὶ κολαστικὸν τοῦ πυρὸς τοῖς ἀξίοις τῆς καύσεως προσαπομείνῃ, τὸ δὲ φωτιστικὸν αὐτοῦ καὶ λαμπρὸν τῇ φαιδρότητι τῶν εὐφραινομένων ἀποκληρωθῇ». Ὁμιλ. εἰς τὸν κή. ψαλμ. Τ. 1. σελ. 121. ed. Garnieri.

(1) Ἡ β'. ἐν Νικαίᾳ σύνοδος καλεῖ αὐτὸν πατέρα πατέρων (Πρ. ς'. Mansi 13, 293, 297).—

(2) Becc. Sent. Pat. de pro cession. Spir. apud Allat. p. 522. Ejusdem anim. in Cyparisiotam, ibid. p. 133. Manieky cal. lib. 2. Contr. gr. p. 401. Ὁ Κεϊλλίερος ἐκ ψυχῆς συμμερίζεται τὴν γνώμην τοῦ Καλέκα.

τῷ Γρηγορίῳ ἀναγνωστέον τοῦ Υἱοῦ εἶναι (1). Ἐν τῷ ιβ'. αἰῶνι ἐδείκνυον τοῖς Λατίνοις ἀπόγραφα τοῦ Λόγου τοῦ Γρηγορίου, ἔνθα αἱ λέξεις τοῦ Θείου Πατρὸς ἀνεγινώσκοντο, οὐχ ὥσπερ ἀνεγίνωσκον οἱ Λατίνοι. Ἀλλ' ἰδοὺ τὴν ἔριδα λύει ἡμῖν τὸ οὐ πρὸ πολλοῦ ἐκδοθὲν σύγγραμμα Ἀναστασίου τοῦ πρεσβυτέρου, ἀνδρὸς τοῦ ζ'. αἰῶνος, παρ' ᾧ οἱ λόγοι τοῦ Γρηγορίου ἀναγινώσκονται ὧδε· «Τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται καὶ τοῦ Υἱοῦ εἶναι μαρτυρεῖται» (2). Πρόδηλον τοίνυν, ὅτι ὁ ἅγιος Γρηγόριος οὐκ ἐδίδασκεν, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Ὁ ἔλεγχος τῶν ἔργων τῆς αὐθαιρεσίας, ὁ δεικνύμενος ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Ἀναστασίου, ἐστὶν οὕτω πλήρης, ὥστε καιρὸς τοῖς Παπισταῖς ἀρνήσασθαι τὴν ἁμαρτίαν τῶν πατέρων αὐτῶν.—

§. 156. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὡς ἑρμηνευτὴς τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ διδάσκαλος τῆς ἠθικῆς.

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἔγραψε συγγράμματά τινα εἰς ἑρμηνείαν τῆς ἁγίας Γραφῆς, ἀλλὰ ταῦτα ἦσαν μᾶλλον μελέται, ἢ ἑρμηνεῖαι. Ταῦτα δέ εἰσι:

α'.] Ὀκτὼ ὁμιλίαι εἰς τὰ τρία κεφάλαια τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ· αὗταί εἰσιν ἐξαίρετοι διδασκαλίαι περὶ τῆς ἀρετῆς καὶ κακίας καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῶν. Ἡ ἑρμηνεία τελευτᾷ ἐν τῷ 13 στίχ. τοῦ γ'. κεφαλαίου.

β'.] Δεκαπέντε ὁμιλίαι εἰς τὸ Ἆσμα τῶν ᾀσμάτων μετὰ εἰσαγωγικῆς διδασκαλίας, ὅτι τὸ βιβλίον τοῦτο ἀναγνωστέον τῷ ἔχοντι καθαρὰν καρδίαν καὶ ἐλευθέραν τῆς ἐπιγείου ἀγάπης. «Διὰ τῶν ἐνταῦθα γεγραμμένων, λέγει, νυμφοστολεῖται τρόπον τινὰ ἡ ψυχὴ πρὸς τὴν ἀσώματόν τε καὶ πνευματικὴν καὶ ἄϋλον τοῦ Θεοῦ συζυγίαν».

---

(1) Tract. de proces. Spir. Sanct. Loc. corrup. XIV.

(2) Collect. Vet. Auct. T. 8. ed. Maio, 1832, Romæ, p. 6. παρὰ δὲ τῷ Γαλλανδίῳ Bibl. P. p. 908 ἀναγινώσκεται: «Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι μαρτυρεῖται».

Εθνικὴ Βιβλιοθήκη Πύλη των Αρχείων

γ΄.] Ἡ περὶ τῆς ἐγγαστριμύθου πρὸς Θεοδόσιον ἐπίσκοπον ἐπιστολή, ἐν ᾗ δείκνυται, ὅτι ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ Σαμουὴλ ἐπεφάνη τὸ πονηρὸν Πνεῦμα τῷ Σαούλ.

δ΄.] Δύο βιβλία εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῶν Ψαλμῶν καὶ μία ὁμιλία εἰς τὸν ἕκτον ψαλμὸν περὶ τῆς ὀγδόης. Ἐν τοῖς δυσὶ τούτοις βιβλίοις ποιεῖται γενικὴν ἐπιθεώρησιν τῶν ψαλμῶν καὶ τῆς ἐπὶ τῆς καρδίας ἐπιρροῆς αὐτῶν (1).

έ.] Πέντε λόγοι εἰς τὴν προσευχὴν καὶ ὀκτὼ εἰς τοὺς μακαρισμούς (2). Οἱ πρῶτοι εἰσὶ πολύτιμοι διὰ τὰς ὑψηλὰς ἐννοίας περὶ τοῦ ἀναγκαίου καὶ τῆς δυνάμεως τῆς προσευχῆς [*]. Οἱ λόγοι εἰς τοὺς μακαρισμοὺς περιέχουσι διδακτικὰ μαθήματα περὶ ταπεινοφροσύνης, πραότητος, πτωχείας πνεύματος καὶ καθ. [α].—

(1) Τόμ. 1. σελ. 468—712. 257—373. 373—468. Τ. 2. σελ. 35.

(2) Τ. 1. σελ. 712—836.

[*] Τοὺς λόγους τούτους ἐξεφώνησεν ὁ Γρηγόριος ἐνώπιον τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ. Οὐδέν ἐστι διδακτικώτερον αὐτῶν καὶ ὠφελιμώτερον. Τοῦ συγγράμματος τούτου μνείαν ποιοῦνται ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς (ἐν Παραλλ. σελ. 465), Ἀναστάσιος ὁ Σιναΐτης (ἐρώτ. 1. σελ. 958. καὶ 2 σελ. 975), καὶ ὁ Εὐθύμιος (ἐν τῇ Πανοπλ.). «Προσευχή, λέγει ὁ ῥητορικώτατος διδάσκαλος, σωφροσύνης ἐστὶ φυλακτήριον, θυμοῦ παιδαγωγία, τύφου καταστολή, μνησικακίας καθάρσιον, φθόνου καθαίρεσις, ἀδικίας ἀναίρεσις, ἀσεβείας ἐπανόρθωσις. Προσευχὴ σωμάτων ἐστὶν ἰσχύς, οἰκίας εὐθηνία, πόλεως εὐνομία, βασιλείας κράτος, πολέμου τρόπαιον, εἰρήνης ἀσφάλεια, τῶν διεστώτων συναγωγή, τῶν συνεστώτων διαμονή. Προσευχὴ παρθενίας ἐστὶ σφραγίς, γάμου πίστις, ὁδοιπόροις ὅπλον, κοιμωμένων φύλαξ, ἐγρηγορότων θάρσος, γεωργῶν εὐφορία, ναυτιλλομένων σωτηρία. Προσευχὴ κρινομένων συνήγορος, δεδεμένων ἄνεσις, κεκμηκότων ἀνάπαυσις, λυπουμένων παραμυθία, χαιρόντων θυμηδία, πενθούντων παράκλησις, γαμούντων στέφανος, γενεθλίων ἑορτή, ἀποθνησκόντων ἐντάφιον. Προσευχὴ Θεοῦ ὁμιλία, τῶν ἀοράτων θεωρία, τῶν ἐπιθυμούντων πληροφορία, τῶν ἀγγέλων ὁμοτιμία, τῶν καλῶν προκοπή, τῶν κακῶν ἀνατροπή, τῶν ἁμαρτανόντων διόρθωσις, τῶν παρόντων ἀπόλαυσις, τῶν μελλόντων ὑπόστασις...» (Λόγ. Ά.). Σ. Μ.

[α] Ἐν τῇ ἁγίᾳ Συνόδῳ τῇ συγκροτηθείσῃ ἐν Ἐφέσῳ ἀνεγνώσθη ἐκ

Ἐντεῦθεν γίγνεται ἤδη δῆλον, ὅτι ὁ ἅγιος Γρηγόριος σπουδαίως ἐπεμελήθη περὶ τῆς χριστιανικῆς εὐσεβείας. Πρὸς οἰκοδομὴν ἔγραψε πολλὰ καὶ ἐν ἰδιαιτέροις συγγράμμασι. Τοιαῦτα: ά.] Τρεῖς πραγματεῖαι περὶ χριστιανικῆς τελειότητος (1). Ἐν τῇ πρώτῃ ἐξετάζεται, τὶ ἀπαιτοῦσι παρ' ἡμῶν τὸ χριστιανικὸν ὄνομα καὶ ἡ πίστις ἡμῶν; Ἐν τῇ δευτέρᾳ ὁρίζεται: πῶς δυνάμεθα τυχεῖν τῆς τελειότητος; Ἐν τῇ τρίτῃ παρίσταται ἐναργῶς ὁ σκοπὸς τοῦ χριστιανικοῦ βίου.

β'.] Ὁ βίος τοῦ Μωϋσέως ἢ ἡ κατ' ἀρετὴν τελειότης. Ἐν τῷ παραδείγματι τοῦ Μωϋσέως δείκνυσι τὰς ἀρετὰς τοῦ χριστιανοῦ (2) [*]. Κατά τι ὅμοιοι τούτῳ ὁ λόγος εἰς τὸν

τοῦ πρώτου λόγου τὸ τεμάχιον, ἐν ᾧ γίγνεται λόγος περὶ τῶν δύο φύσεων τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οἱ ἄλλοι μνημονεύονται ὑπὸ τοῦ Θεοδωρήτου (Διάλ. Ά. σελ. 92), τοῦ Δαμασκηνοῦ (ἐν Παραλλ.), καὶ τοῦ Λιβεράτου (T. V. concil.). Σ. Μ.—

(1) Τ. 3. σελ. 267—316.

(2) Τ. 1. σελ. 167—257.

[*] Ὁ Θεοδώρητος καλεῖ τὸ σύγγραμμα τοῦτο βιβλίον περὶ τελειότητος βίου (Διάλ. Ά. Τ. Δ'. σελ. 32 ἔκδ. Εὐγεν. τοῦ Βουλγάρ.). «Τὸ πρῶτον καὶ κυρίως ἀγαθόν, λέγει ὁ θεῖος πατὴρ ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ, οὗ ἡ φύσις ἀγαθότης ἐστιν, αὐτὸ τὸ θεῖον, ὅ τί ποτε τῇ φύσει νοεῖται, τοῦτο καὶ ἔστι καὶ ὀνομάζεται . . . Ἀλλὰ μὴν ὁ τὴν ἀληθῆ μετιὼν ἀρετήν, οὐδὲν ἕτερον ἢ Θεοῦ μετέχει· διότι αὐτός ἐστιν ἡ παντελὴς ἀρετή. Ἐπεὶ οὖν τὸ τῇ φύσει καλόν, ἐπιθυμητὸν εἰς μετουσίαν πάντως ἐστὶ τοῖς γινώσκουσι, τοῦτο δὲ ὅρον οὐκ ἔχει· ἀναγκαίως καὶ ἡ τοῦ μετέχοντος ἐπιθυμία τῷ ἀορίστῳ συμπαρατείνουσα, στάσιν οὐκ ἔχει. Οὐκοῦν ἄπορόν ἐστι παντάπασι τοῦ τελείου τυχεῖν· διότι ἡ τελειότης, καθὼς εἴρηται, ὅρους οὐ διαλαμβάνεται· τῆς δὲ ἀρετῆς εἷς ὅρος ἐστι, τὸ ἀόριστον. Πῶς οὖν ἄν τις ἐπὶ τὸ ζητούμενον φθάσειε πέρας, οὐχ εὑρίσκων τὸ πέρας; Οὐ μὴν ἐπειδὴ καθόλου τὸ ζητούμενον ἄληπτον ὁ λόγος ὑπέδειξεν, ἀμελητέον ἂν εἴη τῆς ἐντολῆς τοῦ Κυρίου, ἥ φησί: «Γίνεσθε τέλειοι, ὡς ὁ Πατὴρ ἡμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστιν. Ἐπὶ γὰρ τῶν φύσει καλῶν, κἂν μὴ τοῦ παντὸς τυχεῖν δυνατὸν ᾖ, τὸ καὶ μὴ τοῦ μέρους ἀποτυχεῖν, κέρδος ἂν εἴη μέγα τοῖς γε νοῦν ἔχουσι. Πᾶσαν τοίνυν ἐπιδεκτέον σπουδήν, μὴ παντελῶς ἐκπεσεῖν τῆς ἐνδεχομένης τελειότητος· ἀλλὰ τοσοῦτον ἀπ' αὐτῆς κτήσασθαι, ὅσον ἂν ἰδεῖν τοῦ

βίον τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ καὶ ὁ βίος τῆς ἁγίας Μακρίνης» ([1]).

γ'.] Οἱ λόγοι: περὶ φιλοπτωχίας, κατὰ τῶν τοκιζόντων, κατὰ πόρνων ([2])· περὶ παρθενίας, πρὸς τοὺς ἀχθομένους ταῖς ἐπιτιμήσεσι· πρὸς τοὺς πενθοῦντας ἐπὶ τοῖς ἀπὸ τοῦ παρόντος βίου πρὸς τὸν ἀΐδιον μεθισταμένους· πρὸς τοὺς βραδύνοντας εἰς τὸ βάπτισμα ([3]).

δ'.] Μεταξὺ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ([4]) ἀξιοσημείωτός ἐστιν ἡ περὶ τῶν ἀπιόντων εἰς Ἱεροσόλυμα. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος δείκνυσι τὰς ὑπό τινων τῶν ἐπ' αὐτοῦ ἐπισκεπτομένων τὴν ἁγίαν Γῆν διαπραττομένας ἁμαρτίας· δηλοῖ, ὅσον βαρεῖαι αἱ ἁμαρτίαι αὗται, ἀλλ' οὐ λέγει, ὅτι αἱ εὐσεβεῖς ὁδοιπορίαι ἐν πάσῃ περιστάσει εἰσὶν ἀσεβεῖς, ὡς ἐνόησαν αὐτὸν οἱ παλαιοὶ Διαμαρτυρόμενοι ([5]).

ε'.] Ἡ Κανονικὴ ἐπιστολὴ πρὸς Λητόϊον, ἐπίσκοπον Μελιτινῆς, ἐτάχθη ἐν τῷ συντάγματι τῶν Κανόνων τῆς Οἰκουμενικῆς

ζητουμένου χωρήσωμεν». Καταπαύει τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ λέγων: «Τοῦτό ἐστιν ὡς ἀληθῶς ἡ τελειότης, τὸ μὴ δουλοπρεπῶς φόβῳ κολάσεως τοῦ κατὰ κακίαν βίου χωρίζεσθαι· μηδὲ τῇ τῶν μισθῶν ἐλπίδι τὸ ἀγαθὸν ἐνεργεῖν, πραγματευτικῇ τινι καὶ συναλλαγματικῇ διαθέσει κατεμπορευομένους τῆς ἐναρέτου ζωῆς· ἀλλ' ὑπεριδόντας πάντων καὶ τῶν ἐν ἐπαγγελίαις δι' ἐλπίδος ἀποκειμένων, μόνον ἡγεῖσθαι φοβερόν, τὸ τῆς φιλίας τοῦ Θεοῦ ἐκπεσεῖν· καὶ μόνον τίμιόν τε καὶ ἐράσμιον ἑαυτοῖς κρίνειν, τὸ φίλον γενέσθαι Θεῷ· ὅπερ λυμπιι, κατά γε τὸν ἐμὸν λόγον, ἡ τελειότης τοῦ βίου». Σ. Μ.

([1]) Τ. 1. σελ. 534.

([2]) Τ. 2. σελ. 49. 235. 144. 132. 165. 129. 260. Ὁ προτρεπτικὸς πρὸς μετάνοιαν (Τ. 2. σελ. 265) ἀνήκει εἰς Ἀστέριον τὸν Ἀμασείας, ὡς καὶ ὁ λόγος εἰς παρείσβασιν νηστειῶν (Τ. 2. σελ. 247). Φώτ. ἀνάγν. σοά.—

([3]) Τ. 3. σελ. 113—179. 311—317. 617—644. Τ. 2. σελ. 215—224.—

([4]) 14 ἐπιστ. ἐξεδόθησαν ὑπὸ Ζακκαγνίου σελ. 354—400. 7 ὑπὸ τοῦ Καρακιόλη, Florentiæ 1731, καὶ 4 ὑπὸ τοῦ Μορελλίου.—

([5]) Τ. 3. σελ. 651-658. Πρβλ. Lamb. lection. in h. ep. in comment. Vindob. T. VIII. pag. 82. S. ed. Collarii.—

Εύξεινος Λέσχη Ποντίων Νάουσας

Ἐκκλησίας, καὶ ἀναγνωρίζεται ὡς ἐκκλησιαστικὸς νόμος οὐ μόνον ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ (¹), ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ τῶν Ἀρμενίων καὶ Ἰακωβιτῶν. Ἡ διαφορὰ αὐτῆς ἀπὸ τῶν ἄλλων κανόνων συνίσταται εἰς τοῦτο, ὅτι παρὰ τῷ ἁγίῳ Γρηγορίῳ οἱ κανόνες ἐξάγονται ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν ἰδιοτήτων καὶ τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς. «Τρία ἐστι, λέγει, τὰ περὶ τὴν ψυχὴν ἡμῶν θεωρούμενα κατὰ τὴν πρώτην διαίρεσιν· τό τε λογικόν, καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν, καὶ τὸ θυμοειδές. Ἐν τούτοις ἐστι καὶ τὰ κατορθώματα τῶν κατ' ἀρετὴν βιούντων, καὶ τὰ πτώματα τῶν εἰς κακίαν ἀπορρεόντων». Ἔπειτα, ὑποτιθεὶς τὰς ἁμαρτίας τοῦ νοῦ σπουδαιοτάτας, ὁρίζει διὰ τὴν ἄρνησιν τῆς πίστεως τὰς βαρυτάτας ποινάς. Καθόλου δὲ αἱ θεραπεῖαι ὁρίζονται κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἀσθενείας, ἡ δὲ ἀσθένεια μετρεῖται τῇ σημασίᾳ τῆς δυνάμεως, τῆς ὑπὸ τῆς ἀσθενείας ταραχθείσης.

§. 157. Ὁ ἅγιος Ἀμφιλόχιος, ἐπίσκοπος Ἰκονίου.

Ὁ φίλος καὶ σύγχρονος τῷ ἁγίῳ Βασιλείῳ καὶ Γρηγορίῳ τῷ Ναζιανζηνῷ ἅγιος Ἀμφιλόχιος (²), ἦν τὸ γένος Καππαδόκης, καὶ ἐγεννήθη ἐν τῇ αὐτῇ Καισαρείᾳ, ἐν ᾗ καὶ ὁ Βασίλειος (³). Ὁ πατὴρ αὐτοῦ, Ἀμφιλόχιος ἐπ' ἴσης καλούμενος, ἦν αὐτάδελφος τῆς μακαρίας Νόννης, τῆς μητρὸς Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου (⁴). Ὁ ἅγιος Γρηγόριος λέγει περὶ αὐτοῦ ἐν τοῖς εἰς αὐτὸν ἐπιταφίοις:

» . . . . βίβλον ἔωξας.
» Πᾶσαν ὅση θνητῶν, κ' εἴ τις ἐπουρανίη.
» Ἠρίον Ἀμφιλόχοιο μελίφρονος, ὅς ποτε ῥήτρῃ
» Πάντας Καππαδόκας καίνυτο, καὶ ποαπίσι.
» Ὄλβιος, εὐγενέτης, μύθων κράτος, ἄλκαρ ἁπάντων
» Πηῶν, εὐσεβέων, εὐγενέων, λογίων (⁵).

(¹) Beverigii Pandecta. T. 2.—

(²) Λίαν λεπτομερὴς βιογραφία τοῦ ἁγίου Ἀμφιλοχίου ἐξεδόθη ἐν Μόσχᾳ τῷ 1856.

(³) Hieron. ep. 70. al. 84, §. IV. Βασίλ. ἐπ. 161, 393. §. 1.

(⁴) Ἀμφιλόχιον τὸν πρεσβύτερον καλεῖ ὁ Γρηγόριος (ρζ΄. ἐπιτάφ.) «Υἱέα Φιλτατίου Γοργονίας τε μέγαν». Ἡ Νόννα ἦν θυγάτηρ Φιλτατίου (ἐπιτάφ. 99.).

(⁵) Ἐπιτάφ. εἰς Ἀμφιλόχ.

Εἰ δὲ ἦν οὕτως ἐπιμελὴς διδάσκαλος τοῖς νέοις συγγενέσιν, ὧν εἷς ἦν ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ ἅγιος Γρηγόριος (1), ἐννοεῖται, οἵαν ἐκπαίδευσιν ἔδωκε τοῖς ἑαυτοῦ τέκνοις· τούτοις ἐδόθη ἡ ἀρίστη, ἡ ἔξοχος ἐκπαίδευσις τοῦ χρόνου ἐκείνου. Ὁ πρεσβύτερος υἱὸς αὐτοῦ Εὐφήμιος, ἀποπερατώσας τὰς σπουδὰς αὐτοῦ, ἐνυμφεύσατο ὡραίαν καὶ πλουσίαν νύμφην καὶ ἐτελεύτησεν (2). Ἡ δὲ θυγάτηρ αὐτοῦ Θεοδοσία ἔμεινε παρθένος καὶ ἀνέθρεψε τὴν περίφημον τόν τε πλοῦτον καὶ τὴν ἁγιότητα Ὀλυμπιάδα (3). Ὁ νέος Ἀμφιλόχιος μετῆλθε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ συνηγόρου (4). Ἓν τῶν πρώτων ἔργων τοῦ νέου συνηγόρου ἦν ἡ ὑπεράσπισις τοῦ νέου διακόνου Εὐθαλίου, ὅν, ὡς καταγόμενον ἀπὸ τῆς τῶν φορολογουμένων τάξεως, ἐπιχείρησαν ἀποκλεῖσαι τοῦ κλήρου καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωμάτων. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος παρεκάλεσε τὸν Ἀμφιλόχιον ποιήσασθαι καλὴν ἀρχὴν τοῦ νέου ἐπαγγέλματος, ὀρέξαι δηλονότι χεῖρα τῷ διακόνῳ Εὐθαλίῳ· ἄλλως, ἔγραφε, «δεινότατα ἂν πάθοι μόνος ἀνθρώπων μὴ τυγχάνων τῆς τῶν καιρῶν φιλανθρωπίας καὶ τῆς δεδομένης τοῖς ἱερατικοῖς παρὰ τῶν βασιλέων τιμῆς, ἀλλ' ὑβριζόμενος καὶ ζημιούμενος ἴσως διὰ τὴν ἡμετέραν εὐτέλειαν» (5). Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ ἁγίου Γρηγορίου καθιστᾶσι δῆλον καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ Ἀμφιλόχιος ἀνέλαβε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ συνηγόρου ἐπὶ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἰοβιανοῦ, περὶ τὸ 364. Αἱ τοῦ συνηγόρου ἀσχολίαι ἤρεσαν μὲν τῷ νέῳ Ἀμφιλοχίῳ, ἀλλὰ προὐξένησαν αὐτῷ καὶ πολλὰς δυσαρεστήσεις. Ἄνθρωπός τις, κατηγορούμενος ἐπὶ σπουδαίῳ ἐγ-

(1) Τὸ ρδ'. ἐπιτάφ. τελευτᾷ ὧδε:
» Γρηγόριος τάδ' ἔγραψα, λόγῳ λόγον, ὃν παρὰ σεῖο
» Ἀμφίλοχ', ἐξεδάην, ἀντιχαριζόμενος.

(2) Ἐπιτάφ. λγ'. λδ'. τοῦ ἁγ. Ναζιανζ. καὶ ἐπιστ. σλ'. πρὸς Θεοδόσιον ἢ Θεόδωρον.

(3) Ὁ ἅγιος Γρηγόριος πρὸς Ὀλυμπιάδα:
» Ἔστι τοι, ὦ χαρίεσσα, Θεουδόσις. Ἧδε προσκείσθω
» Παντός σοι μύθοιο καὶ ἔργματος ἔμπνους εἰκὼν
» . . . .
» Αὐτοκασιγνήτη μέγ' ἀμύμονος ἀρχιερῆος
» Ἀμφιλόχου . . . .
(στίχ. 97—102).

(4) Βασίλ. ἐπιστ. ρν'. « . . . οἶδας γάρ, ὅτι ἡμεῖς οἱ πολὺν χρόνον ἐνεθισθέντες τῇ ἀγορᾷ, ἀφειδῶς μὲν ἔχομεν τῶν ῥημάτων . . . »

(5) Γρηγόρ. ἐπ. θ'.